

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תיק 1198201/5

ב"ה

בבית הדין הרבני האזורי נתניה

לפני כבוד הדיינים:

הרב שניאור פרדס – ראב"ד

התובע: א.א.

נגד

הנתבעת: ש.א.

הנדון: גירושין, כתובה/פיצוי גירושין, מזונות אישה

פסק דין

בתיק זה נכתב פסק דין בהרכב מלא בו נדחתה תביעת הגירושין של הבעל. אני מצרף תוספת והרחבת נימוקים.

מרידה במקום המגורים

הרב שניאור פרדס - ראב"ד נתניה

א. מורדת המסרבת לשינוי מקום המגורים

מקור הדין * דעת המהר"ם – יד האיש על העליונה בכפיית האשה לדור במקום מגוריו * דעת רבינו תם – יד האשה על העליונה בכפיית האיש לדור במקום מגוריה * הכרעת הפוסקים להלכה * הגדרת הנמנעת ממקום מגורים כמורדת * האם כוונת הפוסקים שדינה כמורדת ממש על כל דיניה * ישוב הסתירה בדברי המב"ט * פסיקות זהות נוספות בפסקי דין רבניים * תשובת הר"ן המובאת כדעה החולקת * הדעה כי הר"ן אינו חולק, ודין התראה והכרזה במסרבת לעלות לארץ ישראל * הצגת השיטות והמחלוקת בין הר"ן ובין הרא"ש ושאר הפוסקים * הצעת העטרת שלמה וביאורו ליישב בין הדעות החולקות * חילוק בין זכות לשינוי ממקום למקום בחו"ל ובין עליה לארץ ישראל * מדברי הרמב"ן מבוואר שאין חילוק בין סוגי הכפיות * דברי התשב"ץ והחזו"א שבמורדת דנא אין צורך בהתראות והכרזות

ב. האם יש דין מורדת בספק פלוגתא

אשה שידעה שיש בבעלה מומים * אשה המורדת משום שהבעל אינו זן ומפרנס * גדר מורדת באומרת אי אפשי אלא אני בבגדי * ביאור גדר דין הפסד כתובה במורדת – על פי הגרי"ש אלישיב זצ"ל * ביאור דעת הבית מאיר בספק מורדת * הסתירה בדעת החזו"א וביאור המחלוקת * ביאור נוסף במחלוקת הב"ש והחזו"א כנגד הבית מאיר * האם דעת הבית יעקב ב"קים לי לעניין מורדת" כדעת הבית מאיר

ג. האם הנמנעת ממקום המגורים דינה כמורדת גם לענין התוספת

מקור המחלוקת בין רבינו חננאל לרבינו תם והגירסאות במרדכי * האם הרא"ש חולק בדין זה * האם האשה מוגדרת כמורדת ולמה לא תוכל לטעון קים לי

ד. תנאים נוספים לשינוי מקום מגורים

האם זכות כפיית האשה היא גם לאחר שגרו הצדדים במקום אחר וקבעו שם דירתם * שיטת הנודע ביהודה כדעת השו"מ שזכות הבעל קיימת גם לאחר שכבר דרו במקום אחר * דעת הב"ח שלא כדעת השו"מ והנו"ב * האם זכות

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האיש להוציא את אשתו למקום אחר היא בטענה וטעם או אף ללא נימוק * אין הבעל יכול להוליכה ממקום למקום ומדחי אל דחי

המסקנות ההלכתיות העולות מפסק הדין

תמצית המאמר

במאמר זה נדון בדיני מרידה וסירוב האשה לדור במקום בו היא מחוייבת. האם דינה כמורדת, והאם מפסידה היא את הכתובה.

נחלקו הרמב"ם ומהר"ם עם ר"ת מתי יכול אחד מבני הזוג לדרוש לעבור לארצו, או לעבור מעיר לעיר באותה ארץ. עיקר הדין כדעת הרמב"ם וכפסק השו"ע, ולפי זה הבעל יכול להוציא את אשתו מעיר לעיר או מכפר לכפר באותה הארץ. אבל הרמ"א חושש לדעת ר"ת הסובר כי יד האשה על העליונה, והיא זו שיכולה לדרוש מהבעל לצאת מעיר לעיר או מכפר לכפר, באותה הארץ, ולכן למעשה פסק הרמ"א שמספק אין כופין לא אותו ולא אותה. יתבאר כי אם הבעל יגרש לא ישלם כתובה.

דעת רוב הפוסקים כמו שכתבו הב"ש והח"מ כי המסרבת לדור במקום חיובה, היא מורדת לכל דבר וענין, דלא כשיטת הר"ן, ואין חילוק בין המסרבת לעלות לארץ ישראל לבין המסרבת לדור במקום אחר בו היא חייבת. אבל אין נוהגים בה דיני הכרזה והתראה.

במקום בו ישנה מחלוקת אם האשה נחשבת מורדת, כגון אשה שידעה מראש שיש בבעלה מומים, או בעל המסרב לפרנס את אשתו בלי כפיה, לדעת הבית שמואל חייב הבעל בכתובתה, ולדעת הבית מאיר פטור מספק. החזו"א הכריע כב"ש משתי טעמים, הטעם הראשון הוא משום שמדינתא למורדת יש כתובה ומספק אי אפשר לקונסה, והטעם השני הוא משום שבפועל מספק לא מתרים בה, וללא התראה מורדת אינה מפסידה כתובה.

החזו"א כתב שבאומרת אי אפשר אלא בבגדי, אין טעם להתרות ולהמתין, ולכן מפסידה כתובתה מיד, כדעת הב"ח ודלא כב"ש. וכך הדין גם באשה המסרבת לעלות לארץ ישראל. בדרך זו ביאר הגר"ש אלישיב זצ"ל את חידושו של רבינו ירוחם באיש ואשה המורדים שניהם זה על זה, כי האשה מפסידה את התוספת מיד, למרות שכל מורדת מפסידה רק אחר ההתראות, מכיון שתקנת ההתראות היא תקנה נוספת לעכב את הפסד הכתובה או התוספת בכדי להשיבה לשלום בית, וכאשר אין בכך תועלת, מפסידה מיד.

נתבאר בדרך אחת שבכך נחלקו הב"ש והב"מ אם התראה מעכבת את הפסד הכתובה, במקום שיש טעם להתרות בה, אבל בפועל אי אפשר להתרות מספק. דרך שניה היא לבאר שנחלקו בעיקר קנס המורדת, האם קנסו חכמים מראש את כל המורדות, או שנתנו סמכות לבית הדין לקנוס בכל מקרה ומקרה.

נתבאר כי דברי הבית יעקב שכתב כי במחלוקת הני"ל מי כופה את מי היכן לדור, אם יגרש אותה אינו חייב בכתובתה, אינם תלויים במחלוקת הב"ש והב"מ, האם בספק מורדת האשה מפסידה כתובה, מכיון שכאן עיקר הדין הוא שהאשה היא מורדת, ולכן ודאי אי אפשר לחיבו בכתובה, ושונה מספקות גמורים, שבהם הכריע החזו"א שמספק אינה נחשבת מורדת כמבואר לעיל.

בשו"ע נפסק שמורדת במקום המגורים מפסידה גם תוספת, אך הב"ח כתב שהדבר תלוי במחלוקת ראשונים, ועל כן אם האשה תפסה אין מוציאים מידה. אף שדבריו של הב"ח שתלה דין זה במחלוקת ר"ח ור"ת האם תמיד תנאי כתובה ככתובה לכל דבר, צריכים עיון, ונראה שמשם אין מקור לחיבו בתוספת, מכל מקום הב"ח דייק עוד שגם הרא"ש חולק על דין זה, והאחרונים נחלקו בדעת הרא"ש בזה, ועל כן אם תתפוס האשה מנכסיו עבור התוספת, יכולה היא לומר קים לי. אבל בלא תפיסה נראה שתחשב כמורדת גם לענין התוספת, למרות הכרעת החזו"א הני"ל כב"ש שבמקום ספק האשה אינה נחשבת כמורדת, משום שגם כאן עיקר ההכרעה היא שהאשה נחשבת כמורדת, ורק אם תתפוס תוכל לטעון קים לי כדעת החולקים.

הכרעת הפוסקים כי לדעת השו"ע יכול הבעל לדרוש לעבור מעיר לעיר, גם לאחר שכבר קבעו בני הזוג את מקום מגוריהם, ושלא כדברי הב"ח. לדעת רוב הפוסקים אינו יכול לדרוש לעבור למקום אחר סתם בלי סיבה, אך יש אומרים שאינו צריך לנמק, וסומכים על כך דלאו בשופטני עסקינן, ואם מבקש לעבור כנראה ישנה סיבה לדבר.

הבעל אינו יכול לדרוש שהאשה תלך אחריו ממקום למקום, עד אשר יבחר היכן לדור, אלא רק אם בחר מקום מסוים ורוצה לקבוע בו את מגוריו. על פי זה נראה כי אם בית הדין רואה שאין הבעל יציב בדרישותיו, אינו יכול לכופה לעבור ממקום מגוריה. בנוסף לכך, כשם שאין מוציאים מנה יפה לנוה הרעה, אפילו באותה העיר, כך לא יוכל לכופה לעבור

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

למקום שאינו מותאם לצרכיה או לצרכי הילדים.

המקרה

בפני בית הדין הגיעו בני זוג אשר נישאו ודרו בשכירות, כעבור מספר שנים מנישואיהם החליט הבעל ללא סיבה ברורה לעזוב את ביתם ולעבור לעיר אחרת, מבלי הסכמת אשתו ונגד דעתה. לדברי האשה מקום המגורים הנוכחי הוא מקום מוסדר ומתאים לצדדים ולבתם של בני הזוג, אשר יש לה צרכים מיוחדים, ולכן היא לא היתה מוכנה לעקור ממקום המגורים הנוכחי. כפי שנתברר לבית הדין, הבעל אינו החלטי, ואינו יציב ברצונו ובהחלטותיו, ומשנה דעתו מיום ליום, ובכל שינוי ובקשה שהוא מעלה, ישנו חשש סביר וגבוה על פי התנהגותו בעבר, שהוא יחזור בו ושוב מופעם לפעם.

עיקר הנושא העומד לפנינו הוא האם האשה חייבת לעבור למקום בו חפץ בעלה, ומה דינה של אשה המסרבת לעבור אחר בעלה כאשר היא מחויבת בכך, האם דינה כמורדת, והאם מפסידה היא את הכתובה. הנושא הוא רחב, וקיימים בו חילוקים רבים. להלן נבאר את יסודות הנידון ונידונים השייכים לנידון דנן.

א. מורדת המסרבת לשינוי מקום המגורים

מקור הדין

במסכת כתובות (ק, א-ב) מצינו במשנה:

"שלוש ארצות לנשואין, יהודה ועבר הירדן והגליל. אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך, אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך, אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר..."

ובמשנה הבאה (שם) שנינו:

"הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין, אחד האנשים ואחד הנשים".

ופירש רש"י:

"שלוש ארצות הן בארץ ישראל חלוקות לענין נשואי אשה, שאם נשא אשה באחת מהן אינו יכול לכופה לילך אחריו מארץ אל ארץ.

אין מוציאין, מזו לזו לא מעיר לעיר ולא מכרך לכרך. כרך גדול מעיר והוא מקום שווקים ומכל סביביו באים שם לסחורה וכל דבר מצוי בו"

"הכל מעלין, את כל בני ביתו אדם כופה לעלות ולישב עמו בירושלים. אחד האנשים ואחד הנשים, אף האשה כופה את בעלה לעלות ולדור שם. ואם לאו, יוציא ויתן כתובה..."

דעת המהר"ם – יד האיש על העליונה בכפיית האשה לדור במקום מגוריו

ונחלקו הראשונים בדין זה. הדעה הראשונה היא דעת מהר"ם כפי שהובאה בב"י (אבהע"ז סי' עה), וז"ל:

"כתבו הרא"ש (סי' יז) והמרדכי (סי' רפ): תוספתא (פ"ב הי"א) שלש ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן והגליל, במה דברים אמורים בזמן שהיה מיהודה ואירס אשה ביהודה, או בן גליל שאירס אשה בגליל, אבל בן יהודה שאירס אשה בגליל כופין אותה לצאת, שעל מנת כן נשאה. ירושלמי (פ"ג ה"י): מתני' כשהיה מיהודה ונשא אשה מגליל, מגליל ונשא אשה מיהודה, אבל אם היה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מיהודה ונשא אשה מיהודה, מגליל ונשא אשה מגליל, כופין אותה לצאת... ולכאורה התוספתא והירושלמי סותרין זה את זה.

ופירש הר"מ התוספתא במה דברים אמורים שהיה מיהודה ואירס אשה ביהודה, אין יכול להוציאה למדינה אחרת, אף על פי שהאשה מגליל אינו יכול להוציאה מיהודה, ולא מצי למימר לה והלא אין זה מקום מולדתך, מאי איכפת לך אם אדור כאן או במדינה אחרת, דכיון דאירסה ביהודה מציא למימר אדעתא דהכי נתקדשתי לך לדור ביהודה, כי שם יש לי נחת רוח יותר כי הורגלתי שם. אבל אם היה מיהודה ואירס אשה בגליל וכו' אפילו הלך לגליל וקדשה בסתם, כופין אותה לצאת ליהודה, והא דקתני שעל מנת כן נשאה ולא קתני קדשה, כיון דבקדושין מיירי, יש לומר דאשמועינן רבותא דאפילו אם אחר כך נשאה באחת משאר ארצות כגון בעבר הירדן, כופין אותה לצאת ליהודה מתי שירצה, שעל מנת כן נשאה על דעת קדושין הראשונים, וכיון דבשעת קדושין היה דר ביהודה, הוי כאילו התנה שתלך אחריו ליהודה.

והירושלמי הכי פירושו, מתני' כשהיה מיהודה ונשא בגליל, פירוש שהלך שם ונשאה, כיון דהנשואין היו בגליל אין כופין אותה לילך אחריו ליהודה, אבל אם היה מיהודה ונשא אשה ביהודה שהיא מגליל, ושוב מרדה ושבה אל בית אביה לגליל, כופין אותה לצאת משם ליהודה, כיון שנשאת לו ביהודה... עכ"ל.

... והגהות מימוניות בפיי"ג מהלכות אישות (אות ד) כתבו פירוש זה דמהר"מ. ור"ת פירש הירושלמי והתוספתא בענין אחר, וכתבו רבינו לקמן בסמוך. והרי"ף (סה, ב) לא כתב אלא התוספתא כצורתה, וכן הרמב"ם בפיי"ג מהלכות אישות (הי"ז) לא כתב אלא דברי התוספתא."

נמצא כי לשיטת המהר"ם: א. איש שקידש אשה מאותה ארץ, אינו יכול להוציאה לארץ אחרת. ב. אם הלך לארץ אחרת שאינה ארצו וקידש שם אשה, יכול לכופה לבא ולהנשא ולדור במקומו, שעל מנת כן נשאה. ג. אמנם אם כבר נשאה בארצה, שוב אינו יכול להוציאה לארצו.

דעת רבינו תם – יד האשה על העליונה בכפיית האיש לדור במקום מגוריה

בהמשך הביא הב"י את דעת רבינו תם החולקת על דינים אלו, וז"ל:

"כתב רבינו תם, מי שהוא ביהודה והביא אשה מגליל ליהודה ונשאה שם וכו'. על מה שכתבתי בסמוך שהתוספתא והירושלמי סותרין זה את זה כתבו הרא"ש (פיי"ג סי' יז) והמרדכי (סי' רפ) והגהות מיימון (תשובות דשייכי לספר נשים סי' כח) שר"ת פירש דמתני' דג' ארצות לנשואין מיירי בכפיית האשה, שאם נשאה באחד מארצות האלה והוא מקום מולדתו ודירתו, אין כופין אותה לצאת משם, וכל שכן אם נשאה באחת מהארצות האלה במקום מולדתה ודירתה, שיפה כח האשה יותר ואין יכול להוציאה משם.

ומפרש מתני' ותוספתא הכי, ג' ארצות לנשואין וכו', אם האיש מיהודה והאשה מגליל ונשאה ביהודה שהוא מקומו, אין מוציאים האיש ממקומו לילך אחריה לגליל, כיון דיהודה וגליל הן ב' מקומות ואין שיירות מצויות מזו לזו, ואין יכול לחקור ולידע תמיד מנהג אנשי מולדתו, אין כופין אותו להניח מקומו, כיון דשם נשאה, אבל נשאה בגליל כופין אותו לצאת, וגרסינן בתוספתא כופין אותו לצאת שעל מנת כן נשאה, ואם האיש והאשה ממקום אחד ביהודה, אף על פי שנשאה בגליל כופין אותו לצאת מגליל אפילו מעיר לכרך ומכרך לעיר.

ואם האשה מכרך והאיש מעיר או להפך ושניהם ביהודה ונשאה בעירו, אין האשה יכולה לכופו להניח מקומו, כיון דאין שני המקומות שוים והוא נשאה בעירו, וכל שכן אם נשאה בעירה שאין האיש יכול לכופה להניח מקומה, כיון שאין שני המקומות שוים והוא נשאה בעירה, אבל אם מקומותיהם שוים שניהם כרכים או שניהם עיירות, כופין את האיש לעזוב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מקומו, ואף על פי שבמקומו נשאה, דעולה עמו ואינה יורדת ודרכו לחזר אחר אבידתו, ועוד יכול לילך לראות אוהביו כשירצה מה שאין כן באשה.

וההיא דירושלמי מפרש ר"ת מתניתין כשהיה מיהודה ונשא אשה מגליל, מגליל ונשא אשה מיהודה, פירוש שהיה מיהודה ונשא אשה מגליל ביהודה, אין כופין אותו לילך אחריה לגליל, או מגליל ונשא אשה מיהודה בגליל, אין כופין אותו לילך אחריה ליהודה, אבל הוא מיהודה ונשא אשה מיהודה, מגליל ונשא אשה מגליל, אני פלוני שמיהודה נשאתי אשה מיהודה פי' מיהודה מעיר לעיר או מכרך לכרך כדמפרש לעיל מגליל אין כופין אותו לצאת אחריה כך פר"ת דבכפית האיש איירי עכ"ל".

נמצא כי לשיטת ר"ת אם האיש והאשה הם משתי ארצות, אזלינן בתר מקום הנישואין, וזכותו של זה אשר נישאו בארצו לדרוש להשאר שם, אבל אם שניהם מארץ אחת ונישאו בארץ אחרת, יפה כח האשה מכח האיש, ויכולה האשה לכופף אותו לחזור לארצם. וכך הדין גם לענין כרך ועיר באותה הארץ, שאם אחד מכרך ואחד מעיר, אזלינן בתר מקום הנישואין, וזכותו של זה אשר נישאו במקומו לדרוש להשאר שם. אבל אם שניהם מערים או שניהם מכפרים באותה הארץ, בזה יפה כח האשה מכוחו של הבעל, וחייב האיש לילך אחריה למקומה. בניגוד לשיטת שאר הראשונים הסוברים להפך, כי זכותו של הבעל היא להוציא את אשתו מעיר לעיר או מכפר לכפר באותה הארץ, ואילו לאשה אין זכות כזו.

הכרעת הפוסקים להלכה

בהכרעת מחלוקת זו לדינא, כתב הב"י:

"וכתב הרא"ש שהר"מ הקשה עליו דמשמע בירושלמי **דיפה כח הבעל מכח האשה**, ופירש הוא דאיירי בכפיית האשה... וכתבו המרדכי והגהות מיימוניות: ורש"י פירש דאיירי בכפיית האשה, וכן פירש המיימוני וכל הגאונים, **וכיון דהוי פלוגתא דרבנותא עבדינן הכא והכא לחומרא, והיכא דהבעל בא לכופף את האשה לא נכופנה כפירוש ר"ת, והיכא דהאשה באה לכופף בעלה כל שכן דאין כופין כדפסקי רוב הגאונים עכ"ל הר"מ.**

ולי נראה דבמקום הרמב"ם ורש"י וכל הגאונים לא חיישינן לדברי ר"ת".

לעומתו כתב הדרכי משה (סק"ז):

"ואין דבריו נראין, כי איך לא נחוש מאחר שחשש מוהר"ם לדבריו".

אלא שאף על פי שהביא הב"י כי ביסוד הדברים דעת הרי"ף והרמב"ם ורוב הראשונים כדרך המהר"ם כי האשה חייבת ללכת למקומו של האיש משום שעל מנת כן נשאה, מכל מקום יש חילוק ביניהם, וכפי שפירש

הבית שמואל (שם סק"ב) וז"ל:

"הנה יש בזה ג' שיטות, לדעת הרי"ף ורמב"ם פי"ג והר"ן והריב"ש לא הביאו לפסק הלכה אלא התוספתא, וסבירא להו דאין חילוק בין אירס לבין נשא, לעולם כשהוא ממדינה אחת ואירס או נשא במדינה אחרת, צריכה לילך עמו וכופין אותה, ואם לא תלך אחריו דינה כמורדת. ולשיטת הר"מ מתרץ התוספתא והירושלמי לא פליגי, וסבירא ליה לחלק בין אירס לבין נשא, היינו אם אירס במדינה אחרת צריכה לילך עמו למדינה שלו, ואם נשא במקום מולדתה, אין כופין אותה לילך אחריו".

נמצא מדברי הבית שמואל כי לדעת הרי"ף והרמב"ם ודעימיהו, אין חילוק בין אם רק אירס את האשה בארץ אחרת, לבין מקרה שבו גם נשא אותה שם, ובכל מקרה האיש כופה את האשה ללכת אחריו לארצו, משום שעל מנת כן נישאו. זאת בשונה מדעת מהר"ם שלדעתו כך הדין רק אחרי אירוסין, אבל אם כבר נישאו בארצה של האשה, שוב אין לאיש זכות לתבוע שהאשה תבא אחריו לארצו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על פי זה נפסק בשו"ע (סי' עה סעיף א) כדעת הרמב"ם, וז"ל:

"ג' ארצות בארץ ישראל חלוקות זו מזו לענין נשואין, יהודה ועבר הירדן והגליל. וכל הישוב הוא ארצות, כגון ארץ כנען וארץ מצרים וארץ תימן (שחלוקים בלשונם) (מוהר"ם סי' קיז), שמי שהוא מאחת מהארצות ונשא אשה בארץ אחרת, כופין אותה ויוצאה עמו לארצו, או תצא בלא כתובה ובלא תוספת, שעל מנת כן נשאה, אף על פי שלא פירש. (אבל אינו יכול להוציאה מעיר לכרך או להפך, בגליל אחד, אף על פי שהתנה עמה להוציאה מגליל ליהודה) (הר"ן פ"ב דיני גזירות, וכן כל כיוצא בזה). אבל הנושא אשה באחת מהארצות, והוא מאנשי אותה הארץ, אינו יכול להוציאה לארץ אחרת, אבל מוציאה ממדינה למדינה ומכפר לכפר באותם הארצות, ואינו יכול להוציאה ממדינה לכפר ומכפר למדינה".

וברמ"א שם הביא את דעת רבינו תם בזה"ל:

"ויש אומרים דאם היו שניהם מארץ אחת, ונשאה בארץ אחרת, היא יכולה לכוף אותו לילך עמה לארצה, אפילו מכפר למדינה או להיפך (טור בשם ר"ת). אבל אם שניהם מארץ אחת ונשאה באותה הארץ, אין אחד מהם כופה לשני להוציאו ממדינה לכפר או להפך. אבל ממדינה למדינה (כלומר: מעיר לעיר) או מכפר לכפר, האשה יכולה להכריחו שילך עמה למקומה, הואיל והם שוים (גם זה שם).

היה דר עמה בעירו ולא מתדר שם, ונסע עמה לעירה דרך מקרה, ולא איתדר ליה, יכול לחזור ולהוציאה (ריב"ש סימן פח). יש אומרים אם לא יוכל להחיות ולפרנס עצמו, כופין אשתו שתלך עמו למקום שירצה (ת"ה סימן רטו), ויש חולקין (ב"י וכן משמע בריב"ש סימן פא)..."

הרי כי נחלקו השו"ע והרמ"א מה ההלכה גם בענין הזכות למעבר מעיר לעיר באותה הארץ. לדעת השו"ע הבעל יכול להוציא את אשתו מעיר לעיר או מכפר לכפר באותה הארץ, ואילו לדעת הרמ"א אשר פסק כשיטת ר"ת, יד האשה על העליונה, והיא זו שיכולה לדרוש מהבעל לצאת מעיר לעיר או מכפר לכפר, באותה הארץ.

בביאור הגר"א שם (סק"ד) ביחס לדברי הרמ"א כתב וז"ל:

"ויש אומרים, כפירוש רבינו תם הביאה הרא"ש... אבל הרי"ף והרמב"ם והרמב"ן והרשב"א והריב"ש והר"ן וכל הגאונים חולקים על רבינו תם...".

משמע מדברי הגר"א שהכריע כהשולחן ערוך. אולם הבית שמואל שם (סק"ז) כתב:

"... ורוב פוסקים חולקים על ר"ת, אלא במרדכי כתב כיון דאיכא פלוגתא עבדינן הכא והכא לחומרא, והיכא דבעל רוצה לכוף אותה לא כפינן אותה, לחוש לדעת ר"ת, ומכל שכן דאין כופין אותה, וכן כתב בדרכי משה".

ובספר יריעות שלמה סי' כה (הובא באוצר הפוסקים שם עמ' קיב) כתב דכוונת המרדכי והבית שמואל היא שאין כופין אותה להיות דינה כדין מורדת אם לא תרצה לבוא עמו, וגם לא כופין אותה להוציא וליתן כתובה.

אמנם אף שכתב הבית שמואל כי מספק אין כופים אותה ואין דינה כמורדת, לא מפורש בדבריו מה הדין אם יגרשנה בעלה, האם חייב הוא בכתובתה או לא.

להלן נביא כי נחלקו הפוסקים מה דינה של אשה אשר יש מחלוקת אם היא נחשבת כמורדת, האם למעשה גובה כתובה מספק, ולכאורה לדעת הבית שמואל שנביא להלן הסובר כי בכל ספק מורדת, מספק אין לקונסה, והאשה גובה את כתובתה, גם כאן תקף דין זה, ואשה זו גם היא תגבה כתובתה, אם יבחר הבעל לגרשה.

אך להלן יתבאר שאין הכרח בדבר, ונראה כי במקרה הזה גם לשיטת הבית שמואל האשה תפסיד את

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כתובתה. שהרי רוב הדעות הכריעו באופן ברור שלא כדעת רבינו תם, ואף הרמ"א עצמו סובר כן לעיקר הדין, ורק לחומרא חשש הרמ"א לדעת רבינו תם שלא כופין את האשה, ואם כן כאן לכולי עלמא יהיה הדין שאין האשה זכאית לכתובה.

הגדרת הנמנעת ממקום מגורים כמורדת

בדברי הבית שמואל (שם סק"ב) מצינו במפורש כי הנמנעת ממקום המגורים בו היא חייבת, דינה כמורדת, וז"ל:

"ונשא אשה בארץ אחרת... לעולם כשהוא ממדינה אחת, ואירס או נשא במדינה אחרת, צריכה לילך עמו וכופין אותה, ואם לא תלך אחריו, דינה כמורדת..."

עוד מצינו בהמשך הסימן התייחסות ברורה נוספת בחלקת מחוקק ובבית שמואל על פי דברי הראשונים, כי ישנה עוד נפקא מינה בכך שהגדרתה היא כמורדת ממש על כל דיניה. דהנה, בשו"ע שם (סי' עה סעי' ד) נפסק:

"אמר האיש לעלות לארץ ישראל, והיא אינה רוצה, תצא בלא כתובה. הגה, אבל נכסי מלוג שלה ונכסי צאן ברזל הקיימים, נוטלת. ואם אינם קיימים, אם הוא הפסידן, נכסי צאן ברזל אין צריך לשלם, ונכסי מלוג צריך לשלם. ואם נגנבו או נאבדו, נכסי מלוג לית לה, ונכסי צאן ברזל צריך לשלם (במרדכי סוף כתובות בשם מוה"ר)..."

והחלקת מחוקק (שם סק"ח) כתב:

"תצא בלא כתובה, לאו דוקא כאן בדין זה שאינה רוצה לעלות לארץ ישראל, אלא בכל מקום שיכול להוציא והיא אינה רוצה לצאת, תצא בלא כתובה, וכמו שכתב בס"א תצא בלא כתובה ובלא תוספת".

ובהמשך שם כתב החלקת מחוקק (סק"ט) וז"ל:

"אבל נכסי מלוג שלה ונכסי צאן ברזל וכו'... מה שפסק בנכסי צאן ברזל דאם הוא הפסידן אין צריך לשלם, ובנגנבו צריך לשלם, זה הוא דבר תמוה. והמעין בתשובת מהר"ם במרדכי בסוף כתובות דף תקמז ע"א יראה שדעתו לדמות אשה זו שאינה רוצה לעלות לארץ ישראל למורדת על בעלה, ומורדת על בעלה דיינין לה בדינא דמתיבתא כדכתב הרי"ף בפרק אף על פי דמאי דכלה לגמרי ולא חזי לאשתמושי ביה כדמעיקרא, וכל שכן מאי דאגנב או אתנס משלם לה בעל מדידה כדתנן אם מתו מתו לו, ובנכסי מלוג אי אתאבדו לגמרי לא מפקינן מיניה דבעל כלום, ואם כן איך פסק כאן הפך המושכל ושלא כדין המורדת..."

אמנם הבית שמואל (שם סק"ח) כתב על כך:

"ואם אינם קיימים וכו', עיין במרדכי סוף כתובות, שם כתב במורדת האומרת מאיס עלי לפי דינא דמתיבתא צריך הבעל לשלם לה נכסי צאן ברזל, ונכסי מלוג אין צריך לשלם כמ"ש בהרי"ף ובכל הפוסקים, ובש"ס מצינו הסברא להיפוך סוף פרק אלמנה נזונית.

ומתוך, דינא דמתיבתא איירי בנגנב ונאבד, אז נכסי צאן ברזל באחריותו הם, צריך לשלם, ונכסי מלוג אינו חייב באחריותו, פטור. אבל אם כלו מחמת השימוש שלו, אז נכסי צאן ברזל פטור, ובנכסי מלוג חייב.

וכשאינה רוצה לעלות לארץ ישראל מדמה לפי דינא דמתיבתא, משום הכי פסק כאן, אם הוא הפסידן היינו על ידי שימוש שלו, נכסי צאן ברזל אין צריך לשלם כי רשאי להשתמש, ונכסי מלוג חייב לשלם. ואם נגנבו הוא להיפוך. ועיין בח"מ מאריך בזה.

ובזה יש לישב קושית ב"ח (הובא לעיל), שסותר מה שכתב במרדכי בשם הר"מ למה שכתב הרא"ש בסוגיא בשם הר"מ דדינה כאיילונית, דכוונתיה כאיילונית מה שאיירי בש"ס סוף פרק אלמנה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נזונת, דהקשה שם אפכא מבעיא, נכסי צאן ברזל לית לה ונכסי מלוג אית לה, היינו כשנפחת על ידי שימוש אז דינה כאיילונית".

להלן יובא כי לשיטות מסויימות אשה זו אינה מאבדת תוספת כתובה, ויתבאר כי לדעתם אשה זו אינה נחשבת למורדת, וכי הב"ח דייק כן מדברי הרא"ש, שדימה דינה של אשה זו לדינה של איילונית, והרי איילונית אינה מפסידה את תוספת הכתובה, אלא שהב"ח נשאר בקושיות על כך. הבית שמואל כאן בתוך דבריו יישב את קושיית הב"ח, שאין כוונתו של הרא"ש במה שכתב שאשה זו דינה כאיילונית, לעניין חיוב תוספת כתובה כמו באיילונית, כהבנת הב"ח, אלא כוונת הרא"ש היא רק לענין פרטי דיני נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל, אשר בהם דינה כאיילונית.

נמצא שלדעת החלקת מחוקק והבית שמואל דינה של האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה או ללכת למקומו, כמורדת ממש על כל דיניה, עד שהח"מ והב"ש תמהו על דיני צאן ברזל שהובאו ברמ"א שם, שאינם תואמים את דינא דמתבתא, והב"ש יישב הדבר והתאים את הדינים לדיני מורדת.

אמנם האחרונים דנו בזה, האם אכן מכח חיובה של האשה לבא למקום מגוריו של הבעל, הרי כאשר היא נמנעת מכך, נחשבת כמורדת לכל דבר, או שאף על פי שמחויבת לבא לשם, מכל מקום כאשר האשה נמנעת מכך, לא תיחשב כמורדת. נביא את דבריהם בנושא זה.

האם כוונת הפוסקים שדינה כמורדת ממש על כל דיניה

הנה, בפסקי דין רבניים (ח"ח עמ' 17 ואילך) בפני הדיינים הגאון רבי שמואל ברוך ורנר זצ"ל, הגאון רבי עמרם אזולאי זצ"ל והגאון רבי חיים גדליה צימבליסט שליט"א, דנו האם כוונת הפוסקים שדינו של בן זוג אשר מסרב לגור במקום המגורים כפי חיובו, הוא כמורד ממש על כל דיניו.

בתחילה הביאו את השיטה שדינם כמורדים ממש, וז"ל:

"אלמלא היה כאן ענין של ארץ ישראל וחול"ל... מן הסתם יש להניח, שנישאו על דעת לגור במקום הנישואין (עי' אה"ע סי' עה) ועליה להוכיח שהתנתה עמו שיגורו בארצה, וכל זמן שלא הוכיחה כן, עליה לגור עמו בארצו. וכשעזבת אותו, יש לדונה כמורדת, **כמפורש בב"ש סי' עה** **ס"ק ב שבכל מקום שחייבת לילך אחריו, אם לא תלך אחריו דינה כמורדת** (עי' סי' עה ס"ד). **במורדת הדין הוא שחייבת לקבל גט, ואם אינה רוצה מתירין לו לישא אחרת, כדאיתא בשו"ע אה"ע סי' עז ס"ב.**

אבל מכיון שבארץ ישראל עסקינן, הכלל הוא שהכל מעלין לארץ ישראל, כדאיתא בכתובות דף קי ע"ב:

"תנו רבנן, הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות, כופין אותה לעלות ואם לאו תצא בלא כתובה. היא אומרת לעלות והוא אומר שלא לעלות, כופין אותו לעלות ואם לאו יוציא ויתן כתובה".

וכן פסקו הרמב"ם בספיי"ג מאישות ובטוש"ע אבה"ע סי' עה סעי' ג - ד. **לפי זה לא רק שלא תיחשב כמורדת בעזיבתה אותו ובעלותה ארצה, אלא שאדרבא הוא ייחשב כמורד כל זמן שאינו עולה אחריה לארץ ישראל [וכנ"ל מהב"ש סי' עה סק"ב לגבי דידה, ומסתבר דהוא הדין לגבי דידה], ואם כן אין לחייבה לקבל גט, ואין להתיר לו חדר"ג, (ולכן דינו) שלא לישא אחרת.**

ועי' מהר"ש בתורת חיים ח"ג סי' סא שכתב (לענין הוא אומר לעלות לארץ ישראל והיא מסרבת), וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"... ודאי שמה שאמרו תצא שלא בכתובה, לאו היינו שכופין אותו לגרש, ואף אם תרצה להפסיד כתובתה... אבל הכא שהדין נותן שתלך אחריו, מסתברא שאם לא תלך תשב עד שתלבין ראשה, ואין כופין אותו לגרשה".

ואם כן הוא הדין כשהיא אומרת לעלות והוא אומר שלא לעלות, אין כופין אותה לקבל גט ואין מתירים לו החרם דרבינו גרשום, שהרי רבינו גרשום תקן להשוות כח האשה לכח האיש ולשון הרא"ש בתשובותיו כלל מב והובא בש"ע אה"ע ס"ס קיז). **וכמו שאם הוא היה רוצה לעלות והיא היתה מסרבת, לא היינו מחייבים אותו לתת לה גט, וכמו שכתב המהר"ש, הכי נמי כשהיא רוצה לעלות והוא מסרב, אין מחייבים אותה לקבל גט".**

נמצא אפוא כי דעת הבית שמואל והמהר"ש היא שכאשר האיש או האשה נמנעים מלקיים את ההלכה המחייבת אותם במקום מגורים, הרי כי דינם כמורד או מורדת ממש, ואם היא למשל מסרבת, הבעל אינו חייב לגרשה, והיא תשב עד שילבין ראשה. ואם הוא המסרב, אין מחייבין אותה לקבל גט. בנוסף, חייבת לקבל גט במקרה והאיש תובע והיא נמנעת ממקום המגורים בו היא חייבת. ואם אינה רוצה לקבל את גיטה, מתירין לו לישא אשה אחרת".

הרי כי לשיטה זו, איש או אשה המסרבים לגור במקום בו הם חייבים, דינם כמורדים ממש, ולכן אשה המסרבת לבא לדור במקום חיובה, אין בעלה חייב לגרשה, אלא שאם ירצה לגרשה אינו חייב בכתובתה.

בהמשך הובאה שם השיטה החולקת - שיטת הר"ן – שאין כאן דין מרידה ממש, וז"ל:

"ברם עיקר דינו של המהר"ש, לכאורה נראה מהר"ן דפליג עליה. הר"ן בתשובותיו סי' לח כתב בבעל שנשבע לילך לארץ ישראל ואשתו אינו רוצה, דפטור מן השבועה משום דהוי נשבע לעבור על המצוה דעונתה לא יגרע, אף דהכל מעלין לארץ ישראל, היינו רק לענין שאם היא אינה רוצה לעלות תצא שלא בכתובה, אבל כל זמן שלא נתן לה גט, כיון דמחוייב לה שאר כסות ועונה, לא כל הימנו לעקור לאו זה בידיים משום ישיבה של ארץ ישראל. וכי תימא יתן לה גט, שהרי האשה מתגרשת בעל כרחה, ונמצא שיהא מותר זה ללכת וחילא שבועה, אף זה אינו רשאי, שאנו מוחזקים שיש חרם הקהלות בדבר או תקנת רבינו גרשום, ודבר זה פשט איסורו בכל ישראל וכו' עכ"ל.

ולכאורה נראה לדעת הר"ן דאם עזב אותה ועלה לארץ ישראל בלעדיה והיא דורשת ממנו גט, דכופין אותו לגרשה, דהא כתב הר"ן שחייב בשאר כסות ועונה, ונמצא דכשעזב אותה הרי הוא מונע ממנה שאר כסות ועונה שחייב לה, ובאופן כזה הרי כופין אותו לגרשה, כמבואר בשו"ע אה"ע סי' קנד במונע ממנה כל ענייני אישות. והוא דלא כהמהר"ש שכתב שאין כופין אותו לגרשה..."

נמצא כי לדעת הר"ן אין דינה של אשה זו כמורדת, וכל הנפקא מינה בדין הכפיה לעלות לארץ ישראל הוא שיכול לגרשה בלי לתת לה את כתובתה, אולם אחרי שתוקן חרם דרבינו גרשום כל זמן שלא התגרשה מרצונה, אינו יכול לגרשה בעל כרחה, וכל זמן שלא התגרשה, חייב הבעל בשארה כסותה ועונתה. ואם יעלה לארץ ישראל בלעדיה, הוא זה אשר יחשב כמורד, ודינו שכופין אותו לגרשה.

אך בפסק הדין שם הביאו כי רוב הפוסקים פסקו דלא כהר"ן בזה, וז"ל:

"אלא שדברי הר"ן צ"ע טובא והוא נגד כל הפוסקים. מהר"ן נראה דמה שאינה רוצה ללכת אחריו, אף במקום שמחוייבת מצד הדין, לא מיחשבא כמורדת בזה. וכן ביאר דבריו בעל אור גדול בסי' ד. אבל באמת נראה מכל הפוסקים דבזה שאינה הולכת אחריו, במקום שחייבת, מיחשבא כמורדת ממש.

וז"ל התשב"ץ (ח"ג סי' קי):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וכיון שהדין נותן לכופ אותה אם מרדה עליו ואינה רוצה לבוא אצלו, דינה כדין מורדת. וכן כתב הרב בעל העיטור באות פסיקתא שאם הדין נותן לכופ אשה ללכת אחר בעלה, אם לא רצתה מורדת היא, ודין זאת המורדת כדין האומרת בעינא ליה ומצערנא ליה".

וכן במרדכי סוף כתובות מפורש, שאם אינה רוצה לילך אחריו במקום שחייבת, דינה ככל דיני המורדת. והעתיקו הרמ"א אה"ע בסי' עה ס"ד. ועיי"ש בח"מ ובב"ש.

גם מה שכתב הר"ן שחייב בשאר כסות ועונה, מבואר להיפך בכל הפוסקים. עיין בטור אה"ע ס"ס עה בשם תשו' הרא"ש, וז"ל:

"ואם אינה רוצה לדור עמו במקומו, אינו חייב במזונותיה".

והכא נמי בנידון הר"ן, כיון שחייבת לעלות אחריו לארץ ישראל, צריך להיות פטור ממזונותיה. ועיי' תשובות מהר"ם אלשיך סי' פח שחייב את האשה לצאת אחריו למקום אחר, כי במקומו היה דחוק במזונות ופרנסה, וסיים:

"ואם לא תאבה האשה ללכת אחריו אל הארץ ההיא תפסיד כתובתה... וכל שכן מזונות".

וכ"כ בתשובת רדב"ז ח"א סי' תלה. עיין שם.

גם מצאנו במב"י (ח"א סי' רי) שדן בנידון הר"ן ופסק להיפך, וז"ל:

"שאלה: ילמדנו רבנו, ראובן נדבה רוחו לעלות לארץ ישראל ואשתו לא רצתה... וראובן בא לארץ ישראל... וכאשר ראה שלא באת, רוצה לישא אחרת והוא חושש לתקנת רגמ"ה..."

תשובה: בפרק אף על פי הביא המרדכי דברי ראב"ן שכתב על דינא דמורדת דישא אחרת והיא תתעגן, ובנדון זה הוי נמי מורדת שאינה רוצה לעלות ולישב עמו בארץ ישראל, ומפסדת נמי כתובתה".

הרי מפורש דנתן לה כל דיני מורדת ודלא כהר"ן".

עוד הוסיפו להקשות על הר"ן בעיקר טעם דינו, במה שכתב כי אחרי שתוקן חרם דרבינו גרשום אי אפשר לגרש בעל כרחא אשה המסרבת לעלות עם בעלה לארץ ישראל, ואף חייב הוא לה בשאר כסות ועונה, וכך כתבו שם:

"מלבד כל הנ"ל, דברי הר"ן מצד עצמם צריכים עיון רב. כבר השריש לנו הרא"ש בתשובה (הובא בש"ע ס"ס קיז) דלא תיקן רבינו גרשם שתהא האשה עדיפא מהאיש, והוא מילתא דמסתברא ולא מצינו מי שיחלוק על זה.

והשתא נתזי אנו, מה הדין אם האשה רוצה לעלות לארץ ישראל והאיש מסרב, הרי משפטו חרוץ בכתובות דף קי: יוציא ויתן כתובה. וכבר כתבו התוס' כתובות דף ע"א דכל מקום שנאמר לשון יוציא, או שכופין אותו להוציא, או שלכל הפחות אומרים לו כבר חייבך חכמים להוציא ואם לא תוציא מותר לקרותך עברינא (עיין בתשובת מהרשד"ם חיו"ד סי' רג, שרצה לומר דאם אינו רוצה לעלות עמה לארץ ישראל, לדברי הכל כופין אותו בשו"טין לגרש).

ואם כן הוא הדין כשהוא רוצה לעלות והיא מסרבת, יש לכופה לקבל גט, ועל כל פנים לחייבה לקבל גט (דהא לא עדיפא מיניה, וכנ"ל), ובגוונא דחייבת לקבל גט, כלום יש בה החרם דרבינו גרשום שלא לגרשה בעל כרחא (עיי' ב"ש סי' קיז סק"ב). ועל כל פנים למה לא יוכל למנוע ממנה שאר כסות ועונה עד שתקבל הגט, וכדאמרין בס"ס קיז לענין נכפית שכופין אותה לקבל גט ואם תמאן, ימנע ממנה שאר כסות ועונה. ואם כן למה חייבו הר"ן אפילו בעונה.

סוף דבר: דברי הר"ן צע"ג, וגם מדברי הפוסקים הנ"ל מוכח שלא כדבריו".

לסיום פסק הדין הובאה שם ההכרעה להלכה בזה"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"ולפי זה להלכה בודאי יש לקבל את מה שהבאנו לעיל מהמהרח"ש, דבמקום שמחוייבת ואינה רוצה ללכת אחריו, אם אינו רוצה לגרשה, אין לכופו. ומה גם שהמהרח"ש שם מוכיח כדבריו מגדולי הפוסקים וז"ל:

"וכן מצאתי בתשו' דשייכי להלכות נשים סי' כח בשם ר"מ בר ברוך, שכתב על ארוס שאירס אשה ולא רצתה לבוא לנישואין במקומו, שכתב שכיון שהדין נותן ללכת אחריו, שאם לא תרצה שאין כופין אותו לגרש..."

וכן נראה גם כן מתוך דברי הריב"ש סי' קעז דדוקא כשהדין נותן להשיאה במקומה, אז אם לא ירצה הבעל, יגרש אותה, אבל כשהדין נותן שהיא תבוא אחריו ולא תרצה, אז אין כופין אותו לגרש. ומה שאמרו תצא שלא בכתובה, היינו שמבקשין ממנו לגרש או כשהבעל רוצה לגרש דאז תצא שלא בכתובה, אבל אם לא ירצה לגרש מסתבר ודאי שאין כופין אותו.

ויש להוסיף שכן מפורש גם בתשב"ץ ח"א סי' צז וז"ל:

"ואם אינה רוצה [לבוא אחריו ולהנשא בברש"ך] אילו היה לה כתובה היתה מפסדת אותה, אבל כבר הסכימו הגאונים ז"ל שאין כתובה לארוסה וכן נהגו, הלכך תשב שם עד שילבין ראשה או תלך אחריו..."

אמנם בפסק הדין שם הובאו שתי מקורות התואמות לשיטת הר"ן, אך נקטו שם כי שניהם נדחו מההלכה, וכך נכתב שם בהמשך:

"והנה בס' ברוך משה לר"מ גלאנטי בסי' י כתוב שם הרב השואל תשובה ארוכה ומסקנתו, דאף היכא דחייבת לילך אחריו ומסרבת דתצא בלא כתובה, מכל מקום אם רצונה בגט כופין אותו לגרשה. אך כל ראיותיו שם אינן מוכרחות [מלבד מתשובות הר"ן הנ"ל]. ומכל גדולי הפוסקים מוכח להיפך וכמו שנתבאר.

ומה שכתב שם לדחות הראיה הנ"ל מתשו' מיימוניות ומהריב"ש והתשב"ץ, דהתם איירי בארוסה שאין לה כתובה על כן קונסין אותה שתשב עד שתלבין ראשה, אבל בנשואה דינו שנקנס אותה בהפסד כתובה אבל לא לעגנה, דבריו תמוהים, דהרי תשב עד שתלבין ראשה הוא קנס יותר גדול מאשר הפסד כתובה, ואם לארוסה קנסו שתשב עד שתלבין ראשה, כל שכן שהיה ראוי לקנס כן לנשואה שמשועבדת לו לחיובי האישות מה שאין כן ארוסה (עי' שמ"ק כתובות דף סד ע"א ד"ה מ"ש שומרת יבם).

ואמנם הרב המחבר ברוך משה בסי' יא דחה את דברי הרב השואל. גם הרב השואל בעצמו מביא בשם בעל נתיבות משפט דאין כופין אותו לגרש (גם בנשואה). וכן הביא שם מתשו' רדב"ז ח"א סי' תלה. וכן מפורש גם בתשובות מהרשד"ם ח' אה"ע סי' קנה וז"ל:

"ועוד אני אומר אם תמצא לומר שהם חלוקים (הריב"ש עם התה"ד לענין אם יכול לכופה לצאת ממקומה בגלל דוחק מזונות), יד הבעל על העליונה, שיכול לומר אם תרצה לילך עמי טוב ואם לאו תשב את, ולא נוכל לכופו אותו לגרשה, ולהניח במקומה, כי יאמר לה הבא ראיה..."

הרי שאפילו אם ספק לנו אם צריכה לילך אחריו אין כופין אותו לגרשה. וכל שכן היכא שודאי לנו שצריכה לילך אחריו..."

עוד הביאו שם מקור נוסף, וז"ל:

"אמנם במבי"ט ח"א סי' רמה בסופו כתב כדברים האלה:

"ועל כל זה האיש מותר לישא אחרת, שהתרו בה בכתב שתבוא והשיירות מצויות לבוא בים וביבשה ולא באה, ואם תרצה להתגרש חייב לגרשה ותקח נדונייתא, לא מנה ומאתיים ותוספת, דהכל מעלין לארץ ישראל".

הרי סבירא ליה דחייב לגרשה. אמנם יתכן דגם הוא מודה שאין כופין אותו לגרשה ורק מחייבים אותו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ברם מכל הפוסקים שהבאנו לעיל מוכח דלא רק שאין כופין, אלא גם אין מחייבין אותו לגרשה, דהא כתבו שתשב עד שתלבין ראשה ומבקשין ממנה שיגרשה, משמע דאין מחייבים אותו. וכן בדין דהא מדמינן לה למורדת [כמבואר לעיל דכל מקום שעל פי דין חייבת לילך אחריו ומסרבת דינה כמורדת], ובמורדת אפילו כשטוענת מאיס עלי, אין מחייבים אותו לגרשה (עי' פד"ר כרך ז עמ' ה).

ועכשיו שנתברר לנו שהלכה כהמהרח"ש שאם הוא אומר לעלות לארץ ישראל והיא מסרבת, אין מחייבים אותו לגרשה, אם כן הוא הדין איפכא - כמו בנידון דנן - כשהאשה רוצה לעלות לארץ ישראל והוא אינו רוצה, אין מחייבים אותה לקבל גט, כי הרי רבינו גרשם תקן להשוות כח האשה לכח האיש וכמו שנתבאר לעיל..."

נמצא לסיכום כי:

- א. נחלקו הפוסקים באותם אופנים שבהם הדין הוא שהאשה צריכה ללכת אחרי בעלה, מה דינה אם היא מסרבת. לדעת הר"ן ומקצת פוסקים, אין דינה כמורדת ממש, אלא רק מפסידה את כתובתה. לעומם, דעת רוב הפוסקים, כי דינה כמורדת ממש.
- ב. ישנן כמה נפקא מינות למחלוקת זו. לדעת הר"ן כופין אותו לתת לה גט, ורק מפסידה את כתובתה ותוספתה. אך כל זמן שלא נתן לה גט, הרי הוא חייב לה שאר כסות ועונה, ואסור לו לצאת ממקומו, כדי שלא למנוע ממנה את חיוביו אלו כלפיה. לעומתו, דעת רוב הפוסקים שאינו חייב לתת לה גט ואינו מחוייב בשאר כסות ועונה.
- ג. כמו כן, לדעת הר"ן, מכיוון שאין דינה כמורדת, אינו רשאי לישא אשה על אשתו. ואילו לדעת רוב הפוסקים, מתירין לו לשאת אשה שניה.

ישוב הסתירה בדברי המבי"ט

כאמור לעיל, בפסק הדין הנ"ל הביאו מקור הסובר כשיטת הר"ן שהאשה המסרבת לדור במקום בו היא חייבת, אינה נחשבת כמורדת, מהמבי"ט בח"א סי' רמה, אשר כתב בדבר אשה המסרבת לעלות אחר בעלה לארץ ישראל, שבעלה חייב לגרשה, ומבואר שאין דינה כמורדת.

ויש לתמוה על כך, שהרי באותו פסק דין עצמו הביאו קודם לכן כמקור לכך שיש לה דין מורדת, את דברי המבי"ט בח"א סי' רי, וכי שם כתב שאשה כזו היא מורדת ולכן מותר לבעלה לשאת אשה נוספת, ואינו עובר בכך על חרם דרבינו גרשום. הרי כי להבנתם עולה לכאורה שדברי המבי"ט סותרים זה את זה.

בכדי לישב סתירה זו יתכן לומר, כי מה שכתב המבי"ט בסי' רמה שהבעל חייב לגרשה, לכאורה אינו כפי שכתבו בפסק הדין הנ"ל מפני עצם המצב שהאשה מסרבת לעלות ונשארת בחו"ל, אלא משום שהשאלה הנידונה בתשובה זו, היא בדבר נשיאת אשה אחרת בארץ ישראל, כאשר מנהגם היה לכתוב בכתובה כי הבעל מתחייב ונשבע "שלא ישא אשה אחרת, ואם יעבור וישא שיפטרנה בגט ויתן לה כתובתה", ונשאלה השאלה האם כאשר היא מסרבת לעלות אחריו לארץ, תותר לו משום כך השבועה ולא תחול כלל, ויהיה רשאי לישא אשה אחרת. וכך נכתב שם בתשובה:

"על מה שכתוב בכתובות שלא ישא אשה אחרת עליה, כתב החכם ה"ר שמואל ׳ו וירגה שאין תנאי זה מונעו מלישא למי שבא מחו"ל לארץ ישראל, ושלח כתב לאשתו שתבוא ולא באת. וכתב כי התנאי הוא כפי מה שנהגו לכתוב בכתובות שלא ישא אשה אחרת, ואם יעבור וישא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שיפטרנה בגט ויתן לה כתובתה... ואין תנאי זה מונע נישואין, אבל מחייב שאם ישא אחרת שיהיה מחויב לפטור הראשונה בגט וליתן כתובתה, וכל שהוא עושה כן אינו נקרא עובר על התנאי... עד כאן דבריו בזה.

ולא צדק במה שכתב למדנו מדבריו שם כי אין התנאי הזה מעכב נישואין אבל מחייב פיטור גט... אבל... אם רוצה לישא אשה על אשתו אינו רשאי מפני התנאי, שהרי כתוב בפירוש בתנאי ואם יעבור, שנראה שאין לו רשות וכולי, אלא שהוא עובר על התנאי או על השבועה או חרם אם כתוב כך בכתובה כמו שנהוג..."

הרי כי המבי"ט חלק על ה"ר שמואל, ונקט שודאי בשבועה זו נשבע הבעל שלא לישא אשה נוספת, אך אף על פי כן כתב כי בכהאי גוונא שהאשה מסרבת לעלות לארץ ישראל כפי הדין, מותר לו לשאת אשה נוספת, וכך כתב שם:

"...כיון שאינה רוצה לעלות ומתניי קאמרה תצא בלא כתובה... והוי דינא דמתניי דכופין... ולפי הדין אדם זה מותר לישא אשה אחרת, (אחר) שעשה לה התראה וכתב לשם הוא ואחרים שתבוא עם השיירות המצויות, ולא באה עמהן, והיה יכול לכופה לעלות אפילו בזמן הזה, דמצוה נמי איכא כדאמרן לעיל, ואם לא תרצה לבא תקח נדונייתה ותצא..."

ועם כל זה האיש מותר לישא אחרת (אחר) שהתרו בה בכתב שתבוא והשיירות מצויות לבא בים וביבשה ולא באה, ואם תרצה להתגרש חייב לגרשה ותקח נדונייתה ולא מנה או מאתים ותוספת דהכל מעלין לארץ ישראל. נאם המבי"ט."

נראה כי אין כונת המבי"ט לפסוק שכל אשה המסרבת לעלות לארץ, חייב בעלה לגרשה, אלא שאם ישא עליה אשה אחרת, יתחייב לגרשה, מאחר שכך נשבע לה בכתובתה כי אם ישא עליה אשה אחרת הרי הוא מתחייב לגרשה בגט, ולכן על אף שהתיר לו המבי"ט לשאת אחרת אחרי שהיא מורדת ואינה עולה לארץ, מכל מקום נשארה השבועה בתוקפה לענין זה שאם אכן ישא אשה אחרת, חייב הוא לפטור אותה בגט. אבל אם לא היה נושא אחרת, באמת יכל להשאר בארץ ישראל ולא לגרשה.

ולפי ביאורנו זה נמצא כי אין מדברי המבי"ט מקור לומר שאשה המסרבת לבא אחר בעלה לארץ אינה מורדת, וכפי שלמדו ממנו בפסק הדין שם כי סובר הוא כשיטת הר"ן בזה, אלא נראה כאמור כי שיטתו היא כמבואר בתשובתו השניה בסי' רי שנחשבת כמורדת, ורק משום שנשא אשה אחרת חייב אותו המבי"ט לגרש את הראשונה, כפי שהבאנו.

פסיקות זהות נוספות בפסקי דין רבניים

הכרעה זו חוזרת ונשנית לאורך פסקי הדין הרבניים. כך גם נכתב בפסקי דין רבניים (ח"ו עמ' 5 ואילך) בפני הדיינים הגרי"ש אלישיב זצ"ל, הגר"ס"ח עבודי זצ"ל, והגר"ש ישראל זצ"ל, בתו"ד נכתב בזה"ל:

"הנה מצינו כמה סוגים במורדת, ולאז דוקא מורדת דבעינא ליה ומצערנא ליה או מורדת דמאיס עלי. אלא גם כשהיא טוענת אהבתי את בעלי, ואין כוונתה לצערו כלל אלא מתוך חשבונות משלה היא מתנה תנאים לשובה אליו, תנאים כאלה שאף פעם לא התחייב הבעל בהם, גם זו בכלל מורדת.

עיין מרדכי פ' שני דייני סי' רעה:

"השיב הר"מ ז"ל... מיהו יכול לכופה לילך אחריו מעיר לעיר, ואם לא תאבה ללכת אחריו יש לה דין מורדת ואין לה מזונות".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובח"מ וב"ש אה"ע סוס"י עה כשהבעל רוצה לעלות לארץ ישראל והיא לא רוצה לעלות, דינה כמורדת, ובתש"ו הרדב"ז ח"א סי' תלה באשה המסרבת ללכת עם בעלה במקום ששם סחורתו:

"הילכך בנידון דנן הדבר ברור כיון שיש ברשות מרחץ... ושכיחי בה כל מילי אם היה עסקו וסחורתו ומחייתו שם, לכופה ללכת שם אפילו בלא תנאי... והוי יודע שאפילו אינו רוצה לגרשה, אינו חייב במזונותיה כי אין לה תנאי מתנאי כתובה".

ובכן אשה שהורתה ולידתה בארץ העמים והיא יושבת שמה כל הזמן על יד הוריה וקרוביה ומשפחתה, הרי הדבר פשוט שסירובה לעלות לארץ ישראל נובעת מזה שקשה עליה פרידתה מארץ מולדתה, ואף על פי כן אין בכחה לחייב אותו, ומכיון שזכותו לעלות לארץ, אין בכוחה למנוע את עצמה מלעלות עמו, וכשהיא מסרבת דינה כמורדת ואין לה מזונות..."

כך גם בפסקי דין רבניים (ה"ח עמ' 47 ואילך) בפני הדיינים האב"ד הגרש"ב ורנר זצ"ל, הגר"ע אזולאי זצ"ל, והגר"ח ג' צמבליסט שליט"א, שבו וכתבו בתו"ד:

"... וכבר הארכנו בנושא מעין זה בפסקי דין הרבניים כרך ה עמוד כ ושם הבאנו דברי הר"ן בתשובה סימן לח, שכתב בזה"ל:

"שאין האיש רשאי להניח את אשתו וללכת לו, דמחויב לה מדכתיב שארה כסותה ועונתה לא יגרע, וכי תימא תלך אשתו אחריו, כבר חקרתי על שמעון זה ומצאתי שהוא מפירוניאה ושנשא אשתו משם. וכיון שכן לא כל הימנו להוציאה משם ולהוליכה בקצות הארץ".

מבואר מדברי הר"ן דאף שלכאורה מגדר חיובי האישות היה הדין נותן, שהאשה תלך אחר בעלה, שהרי היא משועבדת לו, ואין לך חיוב אישות גדול מזה להיות יחד עם בעלה, אכן מכיון שנשאה אותה במקומה הרי מכוח הנישואין זכותה להישאר שם, הואיל ועל מנת כן נישאו, ולא כל הימנו להוציאה ממקומה בו היא יושבת בזכות.

ומתבאר גם לענין ההלכה, שאם האשה הסכימה לפני הנישואין לעבור לדור מכפר לעיר אינה יכולה לחזור בה, ועליה לחזור לבעלה לעירו. ואם עזבה אותו והלכה לעירה או לדירתה הנפרדת, הרי זו מורדת ואין לה מזונות ולא כתובה ותנאיה, וכלשון הב"ש סימן עה סק"ב: ואם לא תלך אחריו דינה כמורדת".

הרי כי בכל פסקי דין אלו נקטה להלכה, כי האשה המסרבת לדור במקום בו היא חייבת על פי הדין, תחשב כמורדת לכל דיניה.

תשובת הר"ן המובאת כדעה החולקת

בפסק הדין הנ"ל הובאו דברי הר"ן (סימן לח) אשר מהם עולה לכאורה כי הוא חולק על רוב הפוסקים, ודעתו כי גם כאשר מדינא האשה מחויבת ללכת אחרי בעלה לארץ ישראל, מכל מקום אם אינה רוצה לעלות אין דינה כמורדת לכל דבר, אלא שהפסידה כתובתה, אבל אף על פי כן יכולה האשה לחייב את בעלה לגרשה, ואם אינה רוצה להתגרש אין בעלה יכול לחייבה להתגרש לאחר חדר"ג, וכל זמן שלא גירש הרי הוא חייב לה שאר כסות ועונה, ככל חיובי בעל לאשתו.

נצטט את דברי הר"ן. בשאלה נכתב שם בזה"ל:

"ראובן ושמעון ולוי... באו לפני שם ועבר ונשבעו בנקיטת חפץ ביד על דעתם... על דעת המקום ועל דעת רבים ועל דעת הרב ר' יוסף ממרשיילא ורבי חיים צרפתי אנשי ירושלים... בלי שום פתח היתר וחרטה בעולם, שישתדלו ללכת וילכו ויעברו עד שיפרי בספינה זו אשר בברצלונה העתידה ללכת שם... על דעת לקבוע דירה... בארץ ישראל או בסביבותיה בדמשק או באלכסנדריא של מצרים או בשיפרי או באיזה מקום מעבר לים וכו'.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועכשיו מתחרט שמעון על שבועתו מפני שרואה אשתו מסרבת ללכת אחריו... וגם שלא לקבל גט ממנו, וקשה מאד בעיני אישה לגרשה בעל כרחה, וגם כי יש קנס גוף וממון לפי המקובל מצד המלכות, וקשין גירושין, וכל שכן להניחה עגונה... לפיכך מתחרט חרטה גמורה דמעיקרא, על שבועתו ובה לישאל עליה ואומר שאילו היה יודע שלא תרצה אשתו ללכת אתו, לא היה נשבע כלל..."

ובתשובתו כותב הר"ן בתוך דבריו ז"ל:

"...קרוב אני לומר ששבועה זו אינה צריכה היתר חכם דהוה ליה נשבע לעבור על המצוה, לפי שאין האיש רשאי להניח את אשתו ולילך לו, דמחוייב לה מדכתיב שארה כסותה ועונתה לא יגרע... וכי תימא תלך אשתו אחריו, כבר חקרתי על שמעון זה ומצאתי שהוא מפרפנייאן ושנשא אשתו משם, וכיון שכן לא כל הימנו להוציאה משם ולהוליכה בקצות הארץ, וכדתנן בפרק שני דייני גזרות (כתובות קי, א)..."

ולא עוד אלא שאני אומר שאף לעבור לארץ ישראל אינו רשאי, שאף על פי ששנינו הכל מעלין לארץ ישראל, היינו לענין שאם היא אינה רוצה לעלות תצא שלא בכתובה, וכדאיתא בברייתא בגמרא, אבל כל שלא נתן לה גט, כיון דמיחייב לה בשאר כסות ועונה, לא כל הימנו לעקור לאו זה בידים משום ישובו של ארץ ישראל.

וכי תימא יתן לה גט, שהרי האשה מתגרשת בעל כרחה, ונמצא שיהא מותר ללכת בכל אותן מקומות שירצה וחיילא שבועה, אף בזה אינו רשאי... שאנו מוחזקים שיש חרם הקהלות בדבר או תקנת רבינו גרשום ז"ל, ודבר זה פשט איסורו בכל ישראל, שלא שמענו ולא ראינו אשה מתגרשת בעל כרחה, ואין אומרים לו לאדם לפרוץ גדרן של ראשונים כדי לקיים שבועתו, שהרי אפילו איסורא דרבנן דוחה של תורה בשב ואל תעשה, וכיון דלגרש אינו רשאי, אף להניחה עגונה ולילך לארץ ישראל אינו רשאי, ונמצא שקרוב הדבר ששבועה זו אינה צריכה היתר חכם אלא בטלה היא מאליה. וכיון שהדבר כן יכולין אנו לסמוך בהיתר שבועה זו על דברי המתירין..."

דעת הר"ן היא אפוא כי על אף שהאשה חייבת לעלות אחרי בעלה לארץ ישראל, מכל מקום כל זמן שלא עלתה, הרי בעלה מחוייב לה בכל חיובי בעל לאשתו, אלא שאם תתגרש לא תקבל כתובה. כאמור דעת הר"ן נדחתה מהלכה על פי רוב הפוסקים.

הדעה כי הר"ן אינו חולק, ודין התראה והכרזה במסרבת לעלות לארץ ישראל

בספר עטרת שלמה (ח"ב סי' ג) להגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל (אב"ד פתח תקוה) דן באריכות בשני נושאים. האחד, בביאורו שהר"ן אינו חולק על הרא"ש, וכל אחד מהם עוסק בנושא אחר. השני, שאין צורך במורדת זו המסרבת לעלות לארץ ישראל, בהתראות והכרזות. נביא את דבריו.

הצגת השיטות והמחלוקת בין הר"ן ובין הרא"ש ושאר הפוסקים

בראשית דבריו גם הוא מביא את דברי הפוסקים שלכאורה נחלקו בזה, בזה"ל:

"... במקרה זה שהאשה רוצה את בעלה אלא שאינה מסכימה לחזור ולחיות אתו בארץ ישראל, גם כן יש עליה שם מורדת, ונפקא מינה דהבעל פטור ממזונותיה כיון שמסרבת לבוא אליו לארץ ישראל, וכמו שמבואר בתשו' הרא"ש כלל לג ס"ב שאשה שאינה רוצה לעבור לבעלה שגר במדינה אחרת אין הבעל חייב במזונותיה (הובא בטור אהע"ז סי' עה).

... לענין מה שהבעל נפטר ממזונותיה אם האשה מסרבת לבא למקומו אין הבדל בין התנה מקודם שעליה לגור במדינתו, או שמצד הדין יש לו זכות לדרוש מאשתו שעליה לעבור לגור למקום דירתו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולפי זה מה שהזכירו כמה פוסקים (ובתוכם המב"ט הנ"ל) שכשהאשה מסרבת לעלות לארץ ישראל כפי דרישת הבעל היא נקראת מורדת, הוא לענין שהבעל נפטר ממזונותיה (נוסף להפסד כתובתה).

אמנם בתשובת הר"ן סי' לח נראה שחולק בזה, שכתב שם בעובדא ששמעון נשבע לעלות לארץ ישראל - יחד עם חבריו או בסביבותיה בדמשק כו', ועכשיו שמעון מתחרט מפני שאשתו מסרבת ללכת אחריו וקשה לו לגרשה בעל כרחו, וכל שכן להניחה עגונה ורוצה להתיר שבועתו, והאריך הר"ן בזה לצדד שאין שבועתו חלה עליו, ואחר כך כתב ולא עוד אלא שאני אומר שאף לעבור לארץ ישראל אינו רשאי, שאף על פי ששנינו הכל מעלין לארץ ישראל, היינו לענין שאם היא אינה רוצה תצא שלא בכתובה כו', אבל כל שלא נתן לה גט כיון דמיחייב לה בשאר כסות ועונה, לא כל הימנו לעקור לאו זה בידים משום ישובו של ישראל, וכי תימא יתן לה גט שהרי אשה מתגרשת בעל כרחו כו' אף בזה אינו רשאי כו' ולא עוד כו' שיש חרם הקהלות בדבר או חרם רבינו גרשום כו' יע"ש.

ומבואר מדברי הר"ן שאף שהבעל רוצה לעלות לארץ ישראל, לא פקע ממנו חיוב המזונות אף כשהאשה מסרבת לעלות אתו, וזהו לכאורה דלא כשיטת הרא"ש שכתב מפורש שבמקום שהאשה מסרבת לחזור למדינתו של הבעל אינו חייב במזונותיה.

ויעויין בכנה"ג אהע"ז סי' ע הגהות הטור אות טז (צ"ל: אות ו) שהביא בשם מהרש"ך ח"ב סי' לו ושוי"ת לחם רב סי' נה דאשה שאינה רוצה לבוא למקום בעלה בזמן שהיא מחוייבת לעבור אליו אז הבעל פטור ממזונותיה, ודבריהם הוא כשיטת הרא"ש לכאורה ודלא כשיטת הר"ן.

שוב ראיתי להגאון חקרי לב חאהע"ז סי' לד שהביא דברי המהרש"ך ומהר"א די בוטון הנ"ל... נראה ברור שדעת המהרש"ך הוא שכשהאשה מסרבת ללכת למקום הבעל בו בזמן שלפי הדין היא מחוייבת ללכת, אז הבעל פטור ממזונותיה מעיקר הדין, וכמו שמבואר בדברי המהרש"ך שם שכתב ז"ל:

"ולענין מה שבא בשאלה אם חייב האיש הנזכר בשאר וכסות יראה כו' ומן הדין היה יכול לכופה להוציאה ממקום שנשאה כו', אלא שכפי הנראה יד האשה תקיפה שם כו' ואינו יכול להוציאה ואם כן מילתא דפשיטא היא דאין לאשה ההיא על בעלה הנזכר חיוב שאר וכסות כו'".

הרי להדיא שדעת המהרש"ך שאין על הבעל שום חיוב מזונות כשהאשה איננה רוצה לעבור למקום מגורו.

... ונמצא לפי מה שכתבנו שדעת הרא"ש בתשובה שהבעל פטור ממזונות אשתו אם היא לא רוצה לעבור למדינתו, וזהו דעת המהרש"ך הנ"ל (וכן דעת המהר"ם די בוטון כפי מה שהובא בכנה"ג), ולזה הוא שזכר בדברי הפוסקים שהאשה נקראת מורדת כשמסרבת ללכת למקום בעלה - והיינו שהוא פטור ממזונותיה, אמנם לאידך גיסא לענין הפסד כתובתה אין צורך בהתראה והכרזה ובזה אין דינה כמורדת - ומפסידה כתובתה אפילו בלא התראה וכמו שנתבאר בדברינו הקודמים, אשר לפי זה אם האשה אינה רוצה לעלות לארץ ישראל בעלה פטור ממזונותיה. אולם כבר כתבנו ששיטת הר"ן הוא שהבעל חייב במזונותיה".

העטרת שלמה נקט כאן כי דימויה של אשה זו לדיני מורדת, הוא רק לענין זה שדינה כמורדת להפסד זכויותיה, אבל לא השוו אותה למורדת להצריכה התראות והכרזות בכדי להפסיד את כתובתה. להלן נשוב לדון בענין זה.

הצעת העטרת שלמה וביאורו ליישב בין הדעות החולקות

אך כתב בעטרת שלמה שם כי ניתן ליישב, כך שאין מחלוקת בין הרא"ש לר"ן, וכך כתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"והנה לאחר העיון בזה נראה שאין סתירה בין דברי הרא"ש לדברי הר"ן, אשר מתוך זה הוכרחנו לומר שהרא"ש והר"ן חולקים בדין זה של חיוב מזונות כשהאשה מסרבת לבוא למקום בעלה, ומשום דדברי הרא"ש נאמרו כשהיה תנאי לפני הנישואין שעל האשה לגור אחר החתונה במדינתו של הבעל, והנה נראה דאחרי שהיה תנאי כזה והאשה הסכימה לזה, למפרע נמצא שמקומם הקבוע של הזוג הוא במדינתו של הבעל, אלא שהחתונה מתקיימת שלא במקום מגורים (החתונה היתה במקום מגורים של הורי הכלה), וכיון שכן אם אחרי החתונה האשה מסרבת לעבור למקומו של הבעל הוה ליה מורדת ממש, וכמו שאשה שהיתה גרה ביחד עם בעלה ועזבה את הבית בלי שום סיבה צודקת, דודאי הוה ליה מורדת ואין מגיע לה מזונות, כמו כן אם התנה לפני החתונה שהאשה צריכה לעבור אליו למדינתו, ואחר כך היא מסרבת, הוה ליה כמורדת ממש, וגם הר"ן יודה שאין מגיע לה מזונות.

אולם אם אחרי החתונה הזוג התיישב באיזה מקום וגרים שם באופן קבוע, ואחר כך רוצה הבעל לעבור למקום אחר מפני סיבות משלו אשר לפי הדין הן מוצדקות, אז יתכן שאף שמן הדין האשה צריכה ללכת אחרי בעלה במקרה כזה, מכל מקום אם היא מסרבת איננה מפסידה מזונותיה, ומשום דאין לו רשות לעזוב את אשתו ולעגן אותה - אף שיש לו זכות לחבוע שהיא תעבור אליו - וכמו שכתב הר"ן דעובר על לאו דלא יגרע, ובאופן זה אפשר לומר שגם הרא"ש יודה שאין האשה מפסידה המזונות".

לדברי העטרת שלמה יש מקום לומר כי הראשונים לא נחלקו בכלל בדין זה, ודברי הרא"ש שהחשיב את אשה זו כמורדת נאמרו רק כאשר סוכם מראש שיגורו שם, ואז נחשב מקום זה כמקום מגוריהם הקבוע, וכאשר האשה מסרבת לגור שם, הרי היא ככל אשה העוזבת את בית בעלה בלא סיבה מוצדקת, שנחשבת כמורדת גמורה.

לעומת זה, דברי הר"ן נאמרו כאשר בני הזוג דרים במקומם הקבוע, והבעל דורש ממנה לעבור למקום אחר, שאז פסק הר"ן כי אף במקרה בו אכן זכותו של הבעל לדרוש שתבא אחריו, מכל מקום אשה המסרבת לכך אינה נידונת כמורדת, ואדרבה בעלה חייב במזונותיה, ויתכן כי הרא"ש גם הוא יודה לדין זה.

אלא שהביא העטרת שלמה שבמהרש"ך מפורש שלא חילק בין המקרים, ופטר את הבעל ממזונותיה בכל גווני, ודלא כמו הצעתו בביאור דברי הר"ן, וז"ל:

"אולם מדברי המהרש"ך הנ"ל נראה ברור דגם בנידון כזה, והיינו שבשעת הנישואין לא היה שום תנאי בקשר למקום מגורים אחרי החתונה, אלא שבמשך הזמן נאלץ הבעל לעבור למקום אחר (בשביל דוחק פרנסה), סובר המהרש"ך שאפשר לחייב את האשה לעבור עם הבעל לארצו, ואם היא מסרבת - פטור הבעל ממזונותיה, וזהו לכאורה דלא כשיטת הר"ן, ולפי מה שביארנו יתכן שגם הרא"ש סובר כשיטת הר"ן במקרה שלא היה תנאי בשעת נישואין לעניין מגורים".

הרי כי לכאורה המהרש"ך לא סבירא ליה לחלק בין סירוב האשה למעבר למקום חדש, לבין אי הסכמה לבא למקום אשר סוכם מראש קודם הנישואין, ופטר את הבעל ממזונותיה בכל גווני, ודלא כשיטת הר"ן, ואם כן לכאורה אי אפשר לומר שאין מחלוקת בדין זה.

חילוק בין זכות לשינוי ממקום למקום בחו"ל ובין עליה לארץ ישראל

אך כתב בעטרת שלמה לחלק בדרך נוספת, כי יתכן לומר שהר"ן לא נחלק וחייב את הבעל אלא במקרה שהבעל רוצה לעלות לארץ ישראל, אבל כאשר זכותו של הבעל לשנות את מקום דירתו בחו"ל, בכהאי גוונא יודה הר"ן כי אם האשה מסרבת, תחשב כמורדת לכל דבר, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"וואשר נראה לומר בזה דמה שפסק הר"ן בתשובות הנ"ל דאף שהבעל יכול לכפות את אשתו לעלות לארץ ישראל, מכל מקום כל זמן שלא נתן לה גט אסור לו לעזוב אותה וחייב בשאר כסות ועונה אלא שמפסידה כתובתה יע"ש, נראה דדבריו אינם אמורים רק לענין תביעת הבעל לעלות לארץ ישראל, אבל בחו"ל במקום שהבעל יכול לתבוע את אשתו לעבור למקום מגוריו והיא אינה רוצה לבוא אליו, אז גם לפי שיטת הר"ן מפסידה מזונותיה".

וכך הגדיר העטרת שלמה את השוני בין תביעת הבעל לעבור מקום בחו"ל, לבין התביעה לעלות לארץ ישראל:

"ומשום דתביעת הבעל לעלות לארץ ישראל ותביעת הבעל לעבור ממקום למקום בחו"ל הם שתי תביעות נפרדות.

ומשום שתביעת הבעל לשנות מקום מגוריו היא תביעה מצד זכויות הבעל להעבירה למקום שנוח לו - והיא משועבדת לו ללכת אחריו, ויש בזה סייגים וגבולות באיזה מקומות הוא יכול להעביר אותה וכמו ששינוי בכתובות שלש ארצות לנישואין כו' ולא מעיר לכרך כו' יע"ש, אבל על כל פנים תביעת הבעל בזה - עיקרה היא תביעה ממונית כלפי אשתו, וזה נובע מצד קנייני האישות שיש לבעל באשתו, ולכן במקום שהיא מסרבת ללכת אתו, הוה ליה כמורדת בבעלה שאינה ממלאה את החיובים שמוטל עליה כלפי בעלה, ומשום זה היא מפסידה מזונותיה.

אמנם תביעת הבעל לעליה לארץ ישראל אין זה מצד זכויות הבעל כלפי אשתו, אלא זה דין מיוחד מצד מעלת וחשיבות ארץ ישראל, שיכול אדם לדרוש שאשתו תעלה אתו לארץ ישראל, אף שאינו משפר את מצבו על ידי עלייתו לארץ ישראל, ואדרבה אפילו אם זה יגרום לו קושיים ואפילו אם המקום אינו טוב כמו בחו"ל, בכל זאת יכול הוא לדרוש את עליית אשתו לשם, וכמו דאמרינן בכתובות שם שאפילו מנוה היפה לנוה הרע מעלין, שמצד זכויות הבעל לא היה לו זכות לתבוע - מאחר שאין תביעתו מצד טיב המקום או מצד מצבו הגרוע, אלא שדרישתו הוא רק מצד מצות ישוב ארץ ישראל ומעלתה, ומשום זה הוא ששינוי שגם האשה יכולה להכריח לבעלה שיעלה לארץ ישראל כשהיא עולה שמה, שמאחר שהעדיפו בזה את טענת הבעל להכריח לאשתו שתעלה עמו משום ישוב ארץ ישראל, אם כן גם האשה יכולה לדרוש את זה, מאחר שאיננה באה מצד זכויות שיש לה - רק מצד מצוה לבד.

וכיון שכן כשהבעל דורש מאשתו שתבא אתו ביחד לארץ ישראל והאשה מסרבת לעלות, מסתבר שאין היא מפסדת מזונותיה ואין היא נקראת מורדת, ומשום שמה שהוא רוצה לקיים מצוות או לעלות במעלות הקדושה בישיבת ארץ ישראל, תביעה כזאת אינה שייכת להאשה ואינה מחוייבת מצד חובות של אשה כלפי בעלה לציית לזה, אשר משום זה סובר הר"ן שאסור לו להבעל להשאיר אותה עגונה ולעלות לארץ ישראל, והוא מחוייב לתת לה שארה כסותה ועונתה, דאף שהוא רוצה לשבת במקום שיש בו קדושה יתירה - זהו ענין שלו, אבל אינו יכול לכופף לאחרים - ואפילו זו אשתו - שתעלה אתו יחד כדי שיהיה נוח לו יותר כשאשתו עמו, ואין לו אפילו רשות לעזוב אותה כאן כשהיא אינה מסכימה לעלות אתו כל זמן שלא תסכים לקבל גט, וכמו שכתב הר"ן שיש בזה חרם דרבינו גרשום אם יגרש אותה בעל כרחו.

אלא שאף שמצד חיובי אשה כלפי בעלה אין הבעל יכול להכריח אותה לעלות לארץ ישראל, מכל מקום מצד תקנת חז"ל האשה מחוייבת לעלות אתו, ואם אינה עולה מפסידה כתובתה, אבל זהו תקנה מיוחדת שקנסוה חז"ל להפסיד כתובתה, אבל לא הפקיעו כל חיובי הבעל כלפי אשתו כמו שאר כסות ועונה לפי שיטת הר"ן".

נמצא כי העטרת שלמה מחלק בין מקרים בהם זכותו של הבעל לכופף את אשתו למקום מגורים נובעת מזכויות ודיני האישות, שבכאי גוונא אם מסרבת לבא תחשב כמורדת, לבין זכותו לכופף לעלות לארץ ישראל, אשר היא תקנה חיצונית משום המצוה ואינה נוגעת לדיני האישות, שבזה אף אמנם שכאשר מסרבת לעלות, קנסו אותה להפסיד כתובתה, מכל מקום אינה נחשבת כמורדת, ואינה מפסידה מזונותיה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על פי זה כתב העטרת שלמה, כי בדרך זו שוב ניתן לומר כי אין מחלוקת בדין זה, וכי גם המהרש"ך אינו חולק על דינו של הר"ן, וז"ל:

"ולפי מה שביארנו אין סתירה מדברי הר"ן למה שפסק המהרש"ך שכשאשה אינה רוצה לעבור ממקומה למקום הבעל הוא פטור ממזונותיה, דדברי הר"ן אינם אמורים (אלא) רק לגבי סירובה של אשה לעלות לארץ ישראל, אבל לא לגבי תביעת הבעל לעבור ממקום למקום בחו"ל. ומדוקדק לפי זה לשון הר"ן שם ז"ל - אבל כל שלא נתן לה גט כיון שמיחייב לה בשאר כסות ועונה לא כל הימנו לעקור לאו זה בידים משום ישובו של ארץ ישראל, הרי שדקדק הר"ן בלשונו שמשום ישוב ארץ ישראל אינו רשאי.

והנה לפי זה נמצא שכשבעל עולה לארץ ישראל אינו נפטר ממזונות אשתו שנמצאת בחו"ל, וכיון שכן לכאורה מה שכתבו כמה פוסקים שכשאשה אינה רוצה לעלות לארץ ישראל הוה ליה מורדת אין לפרש דנפקא מינה שאין הבעל חייב במזונותיה, דלפי מה שכתבנו אין הבעל נפטר ממזונותיה לשיטת הר"ן.

מדברי הרמב"ן מבואר שאין חילוק בין סוגי הכפיות

למרות הגדרתו החדשה של העטרת שלמה ביישוב השיטות, מכל מקום הוא הביא שמהרמב"ן (ספר הזכות כתובות כז, ב) נראה שאינו מחלק כחילוק זה, וכי גם במורדת מעליה לארץ ישראל, נחשבת האשה כמורדת גמורה, וכך כתב:

"אולם מדברי הרמב"ן בספר הזכות בכתובות סד א, נראה שכשאשה אינה רוצה לעלות לארץ ישראל הוה ליה מורדת ממש, דז"ל הרמב"ן שם:

"ולא אמרו לצאת לישא אשה אלא כדי לחזור מיד כו' והוא שהבטיחוהו באשה כו' הא לצאת על ספק וכל שכן להשקיעה עמה בחו"ל ח"ו, שאפילו בנשואה דנין בהם דין מורדת ומרד כדי לעלות לארץ ישראל ושלא לצאת משם כו"י יע"ש.

הרי מבואר מדברי הרמב"ן דאשה שמסרבת לעלות לארץ ישראל יחד עם בעלה, דנין בה דין מורדת. ומשמע דהיינו לכל הדינין שיש במורדת, דהא הרמב"ן כלל דין זה בדין מורדת דעלמא (בבעינא ליה ומצערנא ליה), דדבריו נאמרו בסוגיא דמורדת במסכת כתובות, ובסוגיא שם מבואר דמורדת מפסידה מזונותיה מבעלה, וכיון שכן נראה ברור דשיטת הרמב"ן הוא דאשה שאינה רוצה לעלות לארץ ישראל בעלה פטור ממזונותיה כדין מורדת ממש ודלא כשיטת הר"ן הנ"ל. יש להוסיף כי התשב"ץ בתשובתו שתובא להלן, מציין ששיטת הרמב"ן המובאת מספר הזכות, נזכרת אף בפירושו על התורה (במדבר לג, נג) וז"ל:

"והורשתם את הארץ וישבתם בה כי לכם נתתי את הארץ לרשת אתה. על דעתי זו מצות עשה היא... ומה שהפליגו רבותינו (כתובות קי ב) במצות הישיבה בארץ ישראל, ושאסור לצאת ממנה, וידונו כמורדת (את) האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה לארץ ישראל, וכן האיש, בכאן נצטוונו במצוה הזו, כי הכתוב הזה היא מצות עשה. ויחזיר המצוה הזו במקומות רבים..." הרי כי ברמב"ן ודאי מבואר שחולק הוא על הר"ן, וסובר כי איש או אשה המסרבים לעלות לארץ ישראל, דינם כמורדים לכל דבר.

דברי התשב"ץ והחזו"א שבמורדת דנא אין צורך בהתראות והכרזות

בסיום דבריו כתב בעטרת שלמה שם כאמור לעיל, שאף על פי שאשה המסרבת לעלות לארץ ישראל נידונת כמורדת, היינו רק לענין שמפסידה את כל מה שמורדת מפסידה, אבל מכל מקום אין נוהגים בה דיני התראה והכרזה כמורדת, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"אמנם אף שלענין מזונות יש לאשה שמסרבת לעלות דין מורדת, מכל מקום מאידך גיסא אין צורך בהתראה והכרזה שתפסיד כתובתה כמו במורדת, אלא על ידי עצם סירובה לעלות לארץ ישראל היא מפסידה כתובתה, ומה שהרמב"ן מדמה אשה שמסרבת לעלות לדין מורדת, הוא רק לענין הפסד זכויותיה שיש לה כלפי בעלה, אבל לא להקל עליה בדינים מסויימים שיהא צורך בתנאים כדי שתפסיד את הזכויות וכמו שיש לפעמים במורדת, ואין צורך בהתראה והכרזה במסרבת לעלות כדי להפסיד את כתובתה.

שוב ראיתי בחשב"ץ חלק שלישי סי' פו - בענין אשה שאינה רוצה לעבור למקום בעלה או שאינה רוצה לעלות לארץ ישראל שמפסידה כתובתה - שכתב ז"ל:

"ואינה צריכה הכרזה אלא במורדת במקום דירת הבעל כדי לביישה ותשוב, אבל זה שרוצה לצאת והיא הפכה עורף, גלתה דעתה שלא תשוב לעולם כו"ו.

הרי מפורש בדבריו שאין צריך הכרזה באינה רוצה לעלות לארץ ישראל, ונראה דהוא הדין שגם דין התראה אין צריך.

... אפשר לומר שדוקא כשאשה נמצאת במקום זה ומסרבת לעבור למקום מגוריו של הבעל - בזה שייך סברת התשב"ץ היות שהיא לא רוצה אפילו לנסות לעבור למקום החדש, אם כן בזה האשה מראה לנו שהיא הפכה עורף ולא תשוב אף פעם, אמנם במקרה שהאשה ברחה מבית בעלה - אף שעזיבתה היתה מתוך מרידה - אין עוד הוכחה גמורה שהיא לא תתחרט על מעשיה, ויתכן שההכרזה ברבים על מרידתה ימריץ אותה לחזור לבעלה מקום מגורה מלפני בריחתה...

... ועיי"ש בתשב"ץ שכתב בשם בעל העטור באות פסיקתא, שאשה שאינה רוצה לעלות לארץ ישראל הוה ליה מורדת וזהו כשיטת הרמב"ן הנ"ל...

עד כאן מדברי הגרש"ש קרליץ זצ"ל בספרו עטרת שלמה.

להלן נביא מדברי החזון איש (אבהע"ז סי' ס"ק כו) שגם הוא סובר שאין צורך בהתראות ובהכרזות במורדת דנא, וכך כתב:

"... ופחיתת כתובה והכרזה לא שייך כאן, וגם המתנת י"ב חודש לא שייך כאן, שאין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה יותר מהא דכפינן לה לאלתר שיוצאה שלא בכתובה, וכן אם הוא אומר אי אפשי אין מוסיפין על כתובתה, אף על גב דבעל ליכא חילוק בין בעינא לה למאיס עלי דמדרדו הוא מה שאינו מגרשה, מכל מקום כיון דאיכא סיבה בדבר וגם לא שכיח כולי האי, לא תיקנו בזה דין מרד".

ב. האם יש דין מורדת בספק פלוגתא

יש לדון כאשר ישנה מחלוקת הפוסקים במקרים שונים, והנפקא מינה ממחלוקתם היא אם נחשבת האשה למורדת, האם נחשיב את הבעל כמוחזק בכתובה ויוכל לטעון קים לי שהאשה מורדת, או שנאמר להפך שמחמת המחלוקת, לא ניתן להכריז עליה כמורדת. או בנוסח אחר ניתן לומר, כי יכולה האשה לטעון כי אין לקונסה בהפסד הכתובה, כיון שקים לה כשיטה הסוברת שאין לה דין מורדת, וכיצד נוכל לקנוס אותה. נושא זה נידון בין הפוסקים וכדלהלן.

אשה שידעה שיש בבעלה מומים

בשו"ע אבן העזר (סי' קנד סעיף א) נפסק:

"אלו שכופין אותם להוציא וליתן כתובה, מי שנולד לו ריח הפה או ריח החוטם, או שתזר להיות מקבץ צואת כלבים או בורסקי, או להיות מחתך נחשת מעיקרו. ואם רצתה תשב עם בעלה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וברמ"א הוסיף:

ואם ידעה בהן קודם שנשאת, אין כופין להוציא, דסברה וקבלה (טור בשם הרמ"ה)..."

והבית שמואל (שם סק"ב) כתב בתוך דבריו:

"... והנה לכמה פוסקים אפילו ידעה בהן, יכולה לומר, סבורה הייתי שאני יכול לקבל ועכשיו איני יכולה לקבל. לכן נראה אפילו לרמ"א שכתב אין כופין להוציא, **מכל מקום אין דינה כמורדת אם אין רצונה לדור עמו, ויכולה לומר קים לי כהני פוסקים...**"

נמצא שלדעתו של הבית שמואל, האשה יכולה לטעון קים לי שאינה מורדת. לעומתו מצינו את דעת הבית מאיר החולקת על כך. דהנה, הבית מאיר שם (הובא בפתיחי תשובה שם סק"ג) כתב:

".. וכתב הב"ש שאף להרמ"א אין דינה כמורדת דיכולה לומר קים לי. וזה עדיין צ"ע דהא דינה לפחות מכתובה והוא המוחזק בממון..."

דעתו של הבית מאיר לכאורה מובנת מאוד, כי מכיון שיש דעות בפוסקים שהאשה נחשבת כמורדת והבעל פטור מכתובה, אם כן מספק על פי דיני קים לי אי אפשר להוציא ממנו ממון ואי אפשר לחייבו לשלם לה כתובה.

דעתו וסברתו של הבית שמואל התבארו בדברי החזון איש אבהע"ז (סי' סט סקכ"ה) שאף הכריע כדעת הב"ש, וז"ל:

"בי"ש סי' קנד סק"ב, כתב דבמה שכתב וידעה, אף על גב דאין כופין אותו משום דחוששין לדעת רמ"ה, מכל מקום אם מרדה אין לה דין מורדת, דיכולה לומר קים לי כדעת רשב"א דיכולה למימר כסבורה אני שיכולה לקבל.

ובפתיחי תשובה כתב בשם הבית מאיר דאדרבא הבעל מוחזק בכתובה ואומר קים לי שהיא מורדת, ומדברי המרדכי בשם ראבי"ה משמע כדברי בית שמואל שסיים **בנכפה דאף על גב דאין כופין אותו, מכל מקום אין כופין גם אותה כיון שבאה מחמת טענה.** והנה לעולם לא כפיין במורדת אלא בהפסד כתובה, ומשמע דמספיקא לא הפסידה כתובה.

והיינו טעמא, דמדינא אף על גב דמורדת, (מכל מקום) **לא הפסידה כתובה, דחכמים תיקנוה כחוב גמור, אלא מורדת קנס חכמים להפסידה. וכל שטוענת קים לי ומיפטרא בדין, לא חשיבא מורדת ואין ראוי לקונסה, וממילא לא הפסידה אף לדעת הרשב"א.**

והרי זה דומה לאשה שדנה לפני הרמ"ה וזיכה אותה ועל ידי זה מרדה בו, ואחר כך קמו בית דין של הרשב"א והחזירו עובדא ופסקו דחייבת לשמשו, **מכל מקום אין כח בבית דין לחושבה מורדת על העבר כיון שעשתה ברשות בית דין.**

ועוד, דכתב הרא"ש בתשובה כלל מג ס"י דמורד ומורדת צריכין התראה, ומשמע אף טוענת מאיס עלי לא הפסידה כתובה בלא התראת בית דין."

בדברי החזון איש נתבארו שני טעמים לחיוב הבעל בכתובה בספק מורדת, טעמו הראשון של החזון"א הוא כי הגדרת דין הפסד הכתובה במורדת הוא, כי חוב הכתובה בעיקרו הוא חוב גמור גם במורדת, ואף שאמנם האשה מורדת בבעלה, מכל מקום מעיקר הדין אין בכך סיבה לפטור את הבעל מחוב כתובה, שהוא חוב גמור, אלא שחכמים קנסו בקנס מיוחד את המורדת בהפסד כתובה או בהפחתה. ולכן כאשר יש לה למורדת על מי לסמוך בשיטת הפוסקים, יכולה האשה לטעון שלא ניתן לקונסה, כאשר יש לה על מי לסמוך במרידתה בשיטת הפוסקים, ואזי שוב אין לנו יכולת לקונסה, ונותר חיוב הכתובה לכולי עלמא כמעיקרו.

החזון"א מוסיף עוד טעם נוסף, שמכיון שמתנאי דין מורדת הוא כי היא מפסידה את כתובהה רק אחרי התראות והכרזות כדין, אם כן כאשר בפועל לא הייתה התראה, מחמת המחלוקת והדעה כי אין לה דין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מורדת, שוב אין האשה מפסידה את הכתובה. והרי בפועל לא ניתן להתרות בה, שהרי טוענת קים לי כשיטה הסוברת שאינה נחשבת כמורדת. וממילא כאשר אין התראה אין הפסד כתובה.

מכח שני טעמים אלו, סובר החזון איש כדעת הבית שמואל, שבמקרה בו נחלקו הראשונים באשה שידעה על המומים קודם הנישואין, יכולה לומר קים לי ואינה מפסידה את הכתובה.

והנה, הבית מאיר כאמור, סובר שהבעל יוכל לומר קים לי והוא מוחזק בכתובה. להלן נבאר מהו ביאור שיטתו של הבית מאיר, ומהי סברתו במחלוקתו על שתי סברות החזון איש בשיטת הבית שמואל.

אשה המורדת משום שהבעל אינו זן ומפרנס

מצינו מחלוקת זו בדין נוסף. בשו"ע אבן העזר (סי' קנד סעי' ג) נפסק:

"האומר איני זן ואיני מפרנס, כופין אותו לזון. ואם אין בית דין יכולים לכופו לזון, כגון שאין לו במה לפרנס ואינו רוצה להשתכר להרויח ולזון, אם תרצה היא, כופין אותו להוציא מיד וליתן כתובה. וכן הדין למי שאינו רוצה לשמש".

והבית שמואל (שם סק"ה) כתב:

"כופין אותו לזון, לדעת כמה פוסקים הלכתא כרב דכופין אותו לגרש. ויש לומר אם היא אינה רוצה לדור עמו אין נעשית מורדת, ויכולה לומר קים לי כהני פוסקים כמו שכתבתי בסמוך (סק"ב הנ"ל)".

גם בנידון זה שב וחזר וכתב הבית מאיר (שם בסעי' ג) את שיטתו כנ"ל, וכך כתב:

"כופין אותו לזון, כתב בית שמואל לדעת כמה פוסקים כו' ויכולה לומר קים לי. כבר כתבתי דלעניות דעתי יש לומר הבעל חשוב מוחזק בכתובה, ויוכל לומר קים לי דיש לה דין מורדת. אך עיין ריש סי' עז מה שכתבתי..."

והנה שם (בסי' עז) כתב הבית מאיר שאינה מורדת מטעם אחר, וז"ל:

"המורד על אשתו, בהטור פירש הכא ובסי' קנד דהאומר איני זן כופין אותו להוציא כרב. ובסי' ע כתב הטור, אבל אם הוא עשיר הכל לפי עשרו, אפילו היה ממונו ראוי שיעשה כמה תבשילין בשר, כופין אותו וכו'.

ויראה לעניות דעתי מזה, דמשמע להטור דעד כאן לא פליג רב וסובר דאין אדם דר עם נחש אלא במונע מכל וכל, דבזה שייך אשה בושה ותמות ברעב כדכתב הרא"ש, אבל בזן אותה פחות מהראוי, לכולי עלמא מודה דאין כופין לגרש אלא לזונה כראוי.

ואם כן הב"ש שכתב סימן קנד ס"ק ה דאם האיש אומר איני זן והאשה אינה רוצה לדור עמו אין נעשה מורדת ויכולה לומר קים לי כהטור דכופין לגרש עכ"ל, לפי זה **אם הוא עשיר זונה בפחות מהראוי וגלל כן אינה רוצה לדור עמו, יש לה דין מורדת.**

אבל לעניות דעתי בלא (-סברת) קים לי, אינה מורדת בכהאי גוונא, שאינה מורדת כדי לצערו כי אם לכופו לזונה כראוי, דהא קים לן בחו"מ סי' ד עביד אינש דינא לנפשיה, ואם כן מי יכריחנה לילך לבית דין לכופו, אם היא תוכל לכופו במרדה. וכן מורה הלשון דסעי' ב, ואם מרדה כדי לצערו מפני שעשה לי כו' וכיוצא בדברים אלו, משמע דוקא כיוצא באלו שהם אך נקמה על העבר, אבל לכופו על העתיד במה שהדין עמה אינה מורדת."

בהמשך דבריו מיישב הבית מאיר את דעתו עם דברי הרשב"א בתשובה, שלכאורה נראה מדבריו לא כך, וז"ל:

"ואין סתירה מדברי הרשב"א בתשובה שבב"י סי' זה ובסי' פ בשו"ע שכתב, **אבל אם היא מעכבת אף מחמת פרעון מה שלותה, דקרוב בעיני שזה אחד מדרכי מורדות, וגם זו עילה מצאה**

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לצערו ותולה בפרעון מה שלותה, דשאני התם דתביעת המלוה על הבעל כמבואר סי' ע, ולכן תלינן דאך עילה כו', **כי מה לה כולי האי בהפרעון**, ואף זה אינו מחליט כי אם בלשון קרוב בעיני, אבל היכי שידוע שמצערה במזונות, והיא מצערת אותו כדי לכופו שיסיר צערה, לעניות דעתי לכולי עלמא אינה מורדת..."

אך כתב החזון איש (אבהע"ז סי' סט סקכ"ו) שטעם הבית מאיר אינו מספיק לכל המקרים, והעיקר הוא כטעמו של הבית שמואל. וכך כתב בזה"ל:

"בית שמואל ס"ק ה כתב דבאומר איני זן הוי ספיקא אי כייפינן ליה, והלכך אם היא מורדת לא הפסידה כתובתה. ובבית מאיר כתב דאינה מפסדת במרידתה, משום דיש לה רשות לזה מדין עביד אינש דינא לנפשו.

ואין זה מספיק, דעדיין אנו צריכין לדברי הבית שמואל כשהלכה לבית דין וגבתה מזונות והיא מבקשת גט, שאין רצונה לאטרוחי בבי דינא כל שעה. ולבה"ג דפסק כרב, הדין עמה דכופין אותנו, ולהרי"ף אין כופין. ואם היא מורדת לא דיינינן במורדת מספק וכמו שכתבנו ס"ק כה, והכא עדיף דאם דיינינן לה כמורדת היינו מורדת בעינא ליה ובעינן התראת בית דין פעמיים והכרזה והכא לא עבדינן מספיקא, וממילא לא הפסידה מספיקא ולא מהני מה שהבעל מוחזק".

ביאור דבריו הוא כי כאשר האשה כבר גבתה את המזונות בבית דין בעל כרחו של הבעל, שוב אין לאשה את טעם ההתר למרוד משום עביד אינש דינא לנפשיה, שהרי כבר גבתה את המזונות על העבר, ולגבי העתיד, עדיין לא הגיע זמן חיובם. אולם כיון שהבעל משלם מזונות שלא מרצונו אלא בכפית בית דין, הרי לשיטה אחת נחשב הבעל לענין כפית גט כאחד שלא משלם מזונות, ד"אין אדם דר עם נחש" כמבואר במסכת כתובות (עו, א), ומשכך כאשר האשה מורדת בו משום כך, שבנו למחלוקת הבית שמואל והחזו"א כנגד הבית מאיר, האם בספק מורדת, דינה כמורדת או לא.

לסיכום, מצינו כאן שוב את אותה מחלוקת, כי לדעת הב"ש והחזו"א מספק אין האשה נחשבת כמורדת, ואינה מפסידה כתובתה, ואילו דעת הבית מאיר היא שיכול הבעל לומר קים לי שהאשה מורדת, ומכיון שהוא המוחזק יפטר מתשלום הכתובה.

גדר מורדת באומרת אי אפשי אלא אני בבגדי

הונה מצינו עוד מקום נוסף בו התייחס החזו"א להגדרת הפסד הכתובה במורדת, ויש לעיין היטב, אם הדברים סותרים או משלימים את שיטתו המובאת לעיל.

החזו"א שם דן במחלוקת הב"ח והחלקת מחוקק, העוסקים בדברי השו"ע באבן העזר סימן עו (סעי' יג), שם נפסק:

"האומר אי אפשי אלא אני בבגדי והיא בבגדה, יוציא ויתן כתובה. וכל שכן אם אינו נזקק לה כלל. (וכן היא אומרת, אי אפשי אלא אני בבגדי והוא בבגדו, תצא בלא כתובה) (נ"י בשם הריטב"א)".

ובחלקת מחוקק (שם סק"כ) כתב:

"האומר אי אפשי וכו' וכל שכן אם אינו נזקק וכו', מפשט לשון זה משמע דאם אינו נזקק כלל, ואומר אי אפשי אלא בבגדים, דין אחד להם ודין מורד אית ליה, וכן היא דין מורדת אית לה לכל דבר, דהא ילפינן לה משארה זה קירוב בשר שלא ינהיג בה מנהג פריסיים, וכאלו לא קיים עונה כלל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולא ידעתי מה שכתב הב"ח דלענין קריאת השם קורין אותה מורדת ולא שידונו בה דין התלמוד כמורדת כלל, ולא ידעתי מי הכריחו לזה, ופשוט בעיני כל שלא מתנהג עמה על פי הדין למעט מן העונות או בשאר דברים, מורד מקרי. וכן היא שאינה עושה לו רצונו, מורדת מקרי מה לי כולה מה לי פלגא".

אולם החזון איש (סי' סט סק"ב) מחזק את שיטת הב"ח וכך כתב:

"סי' עו ח"מ סק"כ, כתב דהאומר אי אפשי וכן היא האומרת אי אפשי, יש להן דין מורדים ודלא כב"ח.

ומה שכתב בית שמואל דתליא אם שארה הוא קירוב בשר, לא מסתבר דבעיקר הדין ליכא פלוגתא, וכיון שאינו עושה כהוגן לה, לכולי עלמא יוציא וממילא חשיב מרד.

מיהו דברי הב"ח יש להן מקום, דאין דנין בכאן דין מרד, דאם היא אומרת אי אפשי הוי כאומרת מאיס עלי וחשיב אונס, והכא קיל טפי שהיא מורדת בכל אנשים, ופחיתת כתובה והכרזה לא שייך כאן וגם המתנת י"ב חודש לא שייך כאן, שאין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה יותר, מהא דכפינן לה לאלתר שיוצאה שלא בכתובה, וכן אם הוא אומר אי אפשי אין מוסיפין על כתובתה, אף על גב דבבעל ליכא חילוק בין בעינא לה למאיס עלי, דמרדו הוא מה שאינו מגרשה, מכל מקום כיון דאיכא סיבה בדבר וגם לא שכיח כולי האי, לא תיקנו בזה דין מרד".

ומסיים החזון איש ומשווה דין זה לדין שינוי מקום הדירה, וז"ל:

"ודומה לזה, הוא אומר לעלות כו' (כתובות) קי ב דאמרינן דאם היא ממאנת שלא כדון, תצא שלא בכתובה, ואם הוא ממאן שלא כדון יוציא ויתן כתובה, ואילו דין מורדת לא שמענו, ועיין לעיל סק"ט דיש לה נכסי צאן ברזל הקיימין, ואפשר דגם באומרת אי אפשי כו', נמי יש לה נכסי צאן ברזל הקיימין וצ"ע, ולדעת מהר"מ אפשר דיש לה דינא דמתיתבא".

כלומר, לדעת החזון איש כשאין יכולת לבצע את ההתראה, אזי הפסידה כתובתה מיד במרידתה. ומה שכתב "ואילו דין מורדת לא שמענו", נראה שאין כוונתו שהיא אינה מורדת כלל. אלא כוונתו היא, שאין לה את דרכי ההתראה וההכרזה של מורדת, אולם שאר דיניה זהים לדיני המורדת.

אף שניתן היה להבין בכוונת החזון"א שאשה זו אינה מורדת כלל, ורק את הכתובה מפסידה, אולי משום שאין בה את עיקר טעמה של תקנת הכתובה, שנתקנה בכדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה. נראה שאין זו כוונתו, שהרי בסיום דבריו חזינן שהשוה אותה בפרטי הדינים למורדת, מלבד דיני הכרזה אשר כתב שלא שייכים באשה זו, ומזה מוכח כי כוונתו היא כמו שכתבנו שאכן היא נחשבת כמורדת, ורק אין בה צורך בהכרזה והתראה.

והנה ביאור דבריו נראה שהוא בנוי ביסודו על פי שיטתו כנ"ל, שמדינא הכתובה היא חוב גמור אף במורדת, אלא שקנסוה חכמים שתפסיד כתובתה, אלא שכאן חידש החזון"א כי בכהאי גוונא שאין טעם בהתראה, ואין בה תועלת, אזי אף שמדינא הבעל חייב לה את כתובתה, קנסוה בהפסד כתובתה, וכאן לא תלו את הקנס בהשהייה ובהתראה והכרזה, אלא קנסוה מייד.

אלא שלפי זה נמצא לכאורה דבר תמוה, כי לכאורה נמצא שעיקר גדר הקנס בהפחתת הכתובה או בהתראות והכרזות מורדת, הוא כדי להשיבה לשלום בית, ולכן במקום שאין בכך תועלת לא תקנו, אלא שמאידך חזינן שגם בכהאי גוונא שאין תועלת בהתראה והכרזה, תקנו להפסידה את כתובתה, ואדרבה כאן קנסו שתפסיד את כתובתה מיד, ונמצא שגדר הקנס בשני המקרים הוא הפוך לגמרי, שבמורדת רגילה תקנת הקנס היא בכדי להשיבה לשלום בית, ואילו במורדת זו (האומרת אי אפשי או מורדת במקום מגורים), כאן הקנס הוא להפסידה מיידית

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

משום מרידתה. ולכאורה הדבר צ"ע.

ביאור גדר דין הפסד כתובה במורדת – על פי הגרי"ש אלישיב זצ"ל

בכדי ליישב ולבאר את הדברים, נביא את דבריו של הגרי"ש אלישיב זצ"ל, בהם נתבאר היטב גדר דין הפסד הכתובה במורדת כדלהלן.

דהנה, בפסקי דין רבניים (ח"ח עמ' 321 ואילך) נכתב על ידי הגרי"ש אלישיב זצ"ל, והצטרפו אליו הגאון רבי בצלאל זולטי זצ"ל, והגאון רבי מרדכי אליהו זצ"ל, בזה"ל:

"... וז"ל רבינו ירוחם (מישרים נתיב כב-צ"ל: כג-ה"ח): וכתב מורי ה"ר אברהם בן אשמעאל כי נראה לו שאשה שאמרה לא בעינא ליה יתן לי גט וכתובה, והוא אומר אנא נמי לא בעינא לה אבל איני רוצה ליתן גט, מסתברא דאין דנין אותה כמורדת להפסידה כלום מעיקר כתובה ונדוניא. ומיהו משהינן לה תריסר ירחי אגיטא דילמא הדרי בהו, ולאחר שנה כופין אותו לגרש, והפסידה תוספת וכל מאי דיהיב לה מדיליה דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה.

ולפי האמור, לכאורה הדברים תמוהים, כשאשה היא המורדת בבעלה אינה מפסדת תוספת כתובה כל עוד ולא הכריזו עליה, ואם גם הוא מורד בה, אז מפסידה לאלתר את תוספת הכתובה, ומשום דאדעתא למישקל ולמיפק לא יהיב לה, וכלפי לייא?"

הגרי"ש אלישיב עוסק בחידושו של רבינו ירוחם בדין בעל ואשה אשר שניהם אינם חפצים זה בזה, וכתב רבינו ירוחם כי כאשר האשה לא רצתה בבעלה בראשונה, ואז גם הוא כבר אינו רוצה בה, בכהאי גוונא האשה מפסידה את תוספת הכתובה, משום שהבעל לא כתב לה תוספת אדעתא למישקל ולמיפק מרצונה. על כך תמה הגרי"ש, כיצד יתכן שאשה המורדת לבדה בבעלה, אינה מפסידה את התוספת אלא לאחר שהכריזו עליה כדין, ואילו כאשר גם הבעל מורד ואינו חפץ בה, או אז מפסידה האשה את התוספת מיד.

לאחר ניסיון אחד בביאור דברי רבינו ירוחם שנדחה, הסיק הגרי"ש אלישיב ובאר בזה"ל:

"... ועל כן נראה לומר דההבדל הוא בזה, במקום שהאשה היא המורדת בבעלה והבעל רוצה באשתו, הרי כל ההכרזות והתראות שנאמרו במורדת, וכל התקנות הללו לא באו אלא לכוף עליה שתמלך בדעתה ותשוב לחיי שלום עם בעלה, ולכן אם הבעל מגרשה בטרם נגמרו כל הפעולות הללו חייב לשלם לה כתובה ותוספת כתובה, מה שאין כן במקרה וגם הבעל לא רוצה בה, הרי אין מקום לתקנה זו, וממילא קם דינא שמכיון שהיא לא רוצה אותו, הרי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה תוספת כתובה.

והואיל והמקרה אשר בפנינו, הוא, שלכל אחד יש דין מורד כלפי השני, ולכן אין הבעל חייב בתוספת כתובה כי אדעתא למשקל ולמיפק לא יהיב לה..."

לדעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ביאור הדברים הוא, שמעיקר הדין אשה מורדת מפסידה את הכתובה ותוספת כתובתה מיידית, אלא שבכהאי גוונא שיש סיכוי שתועיל ההתראה וההכרזה להשיב את האשה לשלום בית, אז חידשו חכמים את חוב בכתובה ותוספת הכתובה ויצרו אותו מחדש שלא מן הדין, כדי לקנסה בו בהתראה והכרזה, ולנסות להשיבה לשלום בית. אבל במקרה שלא שייכת ההתראה, שב וחזר עיקר הדין שאין למורדת תוספת כתובה מעיקרא.

כאמור רבינו ירוחם עוסק במקרה בו אחר מרידתה של האשה גם האיש אינו חפץ בה, ובכהאי גוונא שגם הוא כבר מורד היום, ושניהם מורדים זה על זה, אזי במצב הזה בו שניהם מורדים, ושניהם אינם רוצים זה בזה, השאירו חכמים את חיוב עיקר הכתובה ולא קנסו בה את האשה, כיון שבסופו של דבר גם הבעל אינו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חפץ בה, וזאת בניגוד לדין התוספת שהפסדו אינו משום קנס, אלא משום שלא כתב לה הבעל את התוספת על דעת למישקל ולמיפק, ובזה הסברא קיימת גם כאשר גם הוא מורד בה, כיון שהיא יזמה את המרידה ראשונה, האומדנא היא שעל דעת כן הוא לא התחייב לה בתוספת, גם אם בסופו של דבר גם הוא נגרר בעקבותיה ושוב אינו חפץ בה.

והנה על אף שהגרי"ש בא לבאר את דברי רבינו ירוחם שמדבר במקרה בו שניהם מורדים זה בזה, אשר בו יש חיוב כתובה ומפסידה רק את התוספת, ונמצא שדברי הגרי"ש נאמרו רק ביחס להפסד התוספת במורדת, ולא על גדר הפסד עיקר הכתובה, מכל מקום נראה כי בעיקר גדר תקנת ההתראות וההכרזות, לא מסתבר שיש גדר אחר בעיקר כתובה, שהוא שונה מגדרה לענין תוספת, אחרי שדינם שווה.

על כן נראה כי ניתן ללמוד מדברי הגרי"ש שכמו שבתוספת כתובה מדינא מפסידה אותה המורדת מיד, אלא שתקנו חכמים להמתין ולהכריז רק משום שמא תחזור בה, ויועיל הדבר להחזיר אותה לשלום בית, ולכן כשלא שייך להכריז מפסידה האשה את התוספת מיד (לא משום קנס, אלא משום שאדעתא דהכי לא כתב לה), הכי נמי לגבי עיקר כתובה לא מסתבר שהגדר הוא הפוך, אלא נראה שגם שם עיקר התקנה היא לקנוס את המורדת שתפסיד את כתובתה, ודין ההכרזה הוא רק תקנה נוספת שתיקנו במקום שיש בו תועלת, כדי שאולי תחזור בה, אבל במקום שלא יהיה בו תועלת, תשאר עיקר התקנה, ותפסיד את הכתובה מיד (מדין קנס. כאמור במורדים זה על זה באופן מיוחד לא קנסו שתפסיד עיקר כתובה).

כלומר, אף אמנם שהפסד עיקר כתובה במורדת הוא משום קנס, והפסד התוספת הוא משום שאדעתא דהכי לא כתב לה, מכל מקום כאשר תקנו את השהיית ההפסד, כללו את שניהם בכלל ההשהיה, ובטלו את שני הטעמים השונים להפסד כתובה והפסד תוספת, וחייבו מחדש את שניהם, בכפוף לכך שתחזור ותפסיד אותם בהפחתה והכרזה, כדי להשיבה לשלום בית.

ומעתה יובנו היטב דברי החזון איש אשר הבאנו לעיל, והם הם הדברים, כי למרות שבדרך כלל מורדת אינה מפסידה את כתובתה עד אשר יכריזו עליה ויתרו בה כדין, מכל מקום במקום בו אין תועלת בהתראה, כגון באשה האומרת אי אפשי אלא בבגדי, או במסרבת לעלות אחרי בעלה לארץ ישראל, אשר במקרים אלו "אין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה", כאן אין טעם לתקן התראה או הכרזה, ונשארה רק עיקר התקנה לקנוס אותה מיד בהפסד כתובתה, ולכן בכהאי גוונא תפסיד מיד הן את עיקר הכתובה מדין קנס, והן את התוספת משום דאדעתא דהכי לא התחייב.

ביאור דעת הבית מאיר בספק מורדת

לעיל הבאנו את מחלוקתם של הבית שמואל והבית מאיר במקרים בהם ישנה מחלוקת האם האשה נחשבת כמורדת, האם היא מפסידה את הכתובה, לדעת הבית מאיר כיון שהבעל מוחזק, לא ניתן להוציא ממנו את הממון מספק, ודלא כדעת הב"ש אשר כתב כי מספק אינה נחשבת כמורדת. הבאנו כי בחזו"א ביאר את טעמו של הב"ש והכריע כמותו, וזאת משתי טעמים, או משום שמספק אי אפשר לקנסה ולהחשיבה כמורדת, או משום שמספק לא ניתן להכריז עליה ולהתרות בה כדין, וממילא הבעל נשאר חייב בכתובתה.

אחרי שנתבאר על פי דברי הגרי"ש אלישיב זצ"ל גדר הקנס וההתראות במורדת, נראה כי ניתן לבאר במה נחלק הבית מאיר על דין זה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נראה לומר שהבית מאיר הנ"ל למד כסברת הגרי"ש אלישיב. משום כך סבר שבמקום פלוגתא אם כופין, יכול לומר הבעל קים לי שלא תקבל כתובה, שהרי ברגע שיש פלוגתא, הרי כי לדעה שכופין אותה ויש לה דין מורדת, הרי היא מורדת, ולמעשה לא ניתן לבצע את ההתראות משום הדעה השניה, ובכהאי גוונא שלא שייך להתרות בה, ממילא חזר הדין לעיקרו שמורדת מאבדת את הכתובה מיד. ואם כן יכול הבעל לומר קים לי, ולהפטר מחיוב הכתובה מדין מורדת, למרות שלא התרו בה.

הסתירה בדעת החזו"א וביאור המחלוקת

אלא שלפי האמור עד כאן, לכאורה עולה סתירה בדברי החזו"א. שהרי מדבריו של החזו"א בענין אשה האומרת אי אפשרי אלא בבגדי, ובענין המסרבת לעלות אחרי בעלה, כי מכיון שבמקרים אלו אין טעם להמתין להתראה, משום ש"אין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה", מפסידה היא את כתובתה מיד, למדנו שהוא סובר כיסודו של הגרי"ש שמה שהצריכו חכמים התראה זה רק כאשר יש בכך תועלת, ולכן במקרים שאי אפשר להתרות, מפסידה האשה את כתובתה מיד.

ועל פי זה ביארנו את טעמו של הבית מאיר, כי כאשר יש ספק אם דינה של האשה כמורדת, נמצא שבפועל אין בית הדין יכול להתרות בה ולהכריז עליה, ולכן לשיטת שאכן היא מורדת, מפסידה היא את כתובתה מיד.

ואם כן יקשה מאוד כיצד החזו"א עצמו פסק כדעת הבית שמואל, שבספק מורדת אינה מפסידה כתובה, וביאר בטעמו השני שמכיון שמספק אי אפשר להתרות בה ולהכריז עליה, ממילא לא איבדה את כתובתה, כדין כל מורדת אשר אינה מפסידה כתובה אלא לאחר התראות והכרזות. הרי שכאן נקט החזו"א כי כאשר מספק אין אפשרות לנהוג בהתראות, אינה מפסידה כתובה, ולכאורה דבריו סותרים זה את זה.

ונראה כי בדעת החזו"א יש לחלק בין מקרים בהם אין תועלת בהכרזה, למקרה בו אם היינו מתרים באשה היה בכך תועלת, אלא שלנו אין אפשרות להתרות.

זאת משום שלמרות שיסודו החזו"א והגרי"ש אלישיב כי יש שני חלקים בתקנת מורדת, וכי יסודה של התקנה הוא קנס להפסד הכתובה בשל המרידה, אלא שתקנו לעכב את הפסד הכתובה עד שיתרו בה, שמא יועיל הדבר להשיבה לשלום בית, ועל כן במקום בו אין מקום לתקנת ההתראה, עדיין נשארה עיקר התקנה בתוקפה לקנוס אותה בהפסד הכתובה, ואדרבה בכהאי גוונא מפסידה האשה המורדת את הכתובה מיד.

מכל מקום אין הדברין אמורים אלא במקרה בו אין תועלת בהכרזה ובהתראה, כדוגמת נידונו של החזו"א באשה האומרת אי אפשרי אלא בבגדי, או באשה המסרבת לעלות, שבהם באמת אין תועלת בהתראה אחרי שאין דרך הדבר להשתנות, שבסוג מרידה כזו, לא תקנו להתרות כלל. אבל במקרה בו אם היו מתרים בה ודאי שהיה בכך תועלת, שהרי המרידה היא ככל מרידה רגילה שיש לתלות שמא תחזור בה אם יתרו בה שתפסיד את כתובתה, אלא שבית הדין אינו יכול מעשית להתרות בה, משום שאין לו הכרעה בדינה של האשה האם מורדת היא או לא, אזי במרידה כזו עדיין תקפה תקנת חכמים שהקנס יהיה רק לאחר התראה, וכל זמן שבפועל לא יתרו בה, לא תפסיד את הכתובה.

ונמצא כי בנקודה זו בלבד נחלקו הפוסקים, לדעת הבית מאיר גם במקרה של ספק, כיון שבפועל אי אפשר להתרות בה, מפסידה היא את כתובתה מיד, אך מנגד כאמור, דעת הבית שמואל כסברת החזו"א איש,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שבמרידה כזו שיש בה טעם להתרות, אלא שבית הדין אינו יכול לבצע אותה בפועל, כאן נשאר הדין כי חיוב הכתובה תקף כל עוד לא התרו בה, ולכן בספק מורדת אינה מפסידה את כתובתה, גם לסוברים שמדינת היא מורדת, וממילא אין לבעל טענת קים לי להפטר מתשלום.

ביאור נוסף במחלוקת הב"ש והחזו"א כנגד הבית מאיר

עד כאן ביארנו את יסוד המחלוקת בדין חיוב הכתובה בספק מורדת, על פי דרכו השניה של החזו"א, כי הטעם שהבעל חייב בכתובה למרות שהוא מוחזק, הוא משום שמספק אי אפשר להתרות בה, ודינה ככל מורדת אשר אינה מפסידה את כתובתה עד אחרי התראה והכרזה כדין.

לעיל הובא כי קודם לכן ביאר החזו"א שם (סי' סט סקכ"ה) את טעם חיוב הכתובה לדעת הבית שמואל בדרך אחרת, וז"ל:

"ומשמע דמספיקא לא הפסידה כתובתה. והיינו טעמא, דמדינא אף על גב דמורדת, לא הפסידה כתובתה, דחכמים תיקונוה כחוב גמור, אלא מורדת קנס חכמים להפסידה. וכל שטוענת קים לי ומיפטר בדין, לא חשיבא מורדת ואין ראוי לקונסה, וממילא לא הפסידה אף לדעת הרשב"א.

והרי זה דומה לאשה שדנה לפני הרמ"ה וזיכה אותה ועל ידי זה מרדה בו, ואחר כך קמו בית דין של הרשב"א והחזירו עובדא ופסקו דחייבת לשמשו, מכל מקום אין כח בבית דין לחושבה מורדת על העבר כיון שעשתה ברשות בית דין.

טעמו של החזו"א הוא, כי מכיון שכאמור חוב הכתובה בעיקרו הוא חוב גמור גם במורדת, ואף שאמנם האשה מורדת בבעלה, מכל מקום מעיקר הדין אין בכך סיבה לפטור את הבעל מחוב כתובתה, שהוא חוב גמור, אלא שחכמים קנסו מיוחד את המורדת בהפסד כתובה או בהפחתה. לכן כאשר יש לה למורדת על מי לסמוך בשיטת הפוסקים, יכולה האשה לטעון שלא ניתן לקונסה, כאשר יש לה על מי לסמוך במרידתה בשיטת הפוסקים, ואזי שוב אין לנו יכולת לקונסה, ונותר חיוב הכתובה לכולי עלמא כמעיקרו.

על פי ביאורו הזה של החזו"א נראה כי יש לבאר את מחלוקת הפוסקים בדין זה בדרך נוספת. דהנה, יש לחקור בגדר קנס הכתובה על מורדת. האם כשקנסו חכמים בעת תקנתם, כבר אז חלה תקנה קבועה מאליה, שכל מורדת שתהיה בעתיד, מפסידה את כתובתה, או שנאמר שכל מורדת דינה נידון בפני עצמה בבית הדין, וקביעת בית הדין במקרה הנידון היא המחילה עליה את הקנס. אלא שמתקני התקנה נתנו בתקנתם את הכח לבית הדין לפסוק קנס בכל מקרה המתאים לכך.

והנה, אם נאמר שכל מורדת יש בה קביעת דין חדש להחיל עליה שם קנס, אזי כאשר מספק לא פוסק בית הדין כי האשה מורדת, לא חל הקנס כלל. וכך נוקט החזו"א. אולם הבית מאיר סובר שדין הקנס חל עליה ממילא מזמן התקנה. ואם כך, הרי כי כאשר יש פלוגתא אם יש לה דין מורדת או לא, הרי לשיטה שיש לה דין מורדת, דין זה חל עליה מעיקרה של התקנה, מיידי במרידתה, אלא שתקנו להתרות ולהכריז כדי להמנע מהפסד הכתובה. אולם כאשר לא ניתן להכריז מחמת טענת קים לי, כי יש שיטה שהיא אינה מורדת, ולמעשה בפועל מאיזה טעם שיהיה לא ניתן להתרותה, אזי חל עליה הקנס כבר מעיקר התקנה ויוכל הבעל לטעון קים לי על הכתובה.

האם דעת הבית יעקב ב"קים לי לעניין מורדת" כדעת הבית מאיר

מצינו בדברי הבית יעקב (סי' עה סעי' ג) שלכאורה סובר הוא כדעת הבית מאיר, ושלא כדעת הבית שמואל

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והחזו"א. הבית יעקב דן בענין מחלוקת הראשונים המובאת בשו"ע והרמ"א הנ"ל בדין הוצאה מארץ לארץ, אשר עליה כתב הבית שמואל כאמור לעיל שמספק אין כופים אותה, וכל שכן שאין כופים אותו, ועל כך כתב הבית יעקב וז"ל:

"עיינ בית שמואל ס"ק ז שכתב דמאחר דאיכא פלוגתא, אין כופין אותה וכל שכן אותו. עיין שם. ולפי מה שכתבנו לעיל בסמוך איכא גוונא שכופין אותה לכולי עלמא.

ועוד נראה לפי עניות דעתי דהא דאין כופין אותה היכא דאיכא פלוגתא דרבוותא מחמת ספק, היינו אם יכול לכופה בשוטים, דכיון שאינה רוצה לעלות עמו הוי כמונעת אותו ממלאכה דכופין בשוטים או במכירת נכסים או כתובה או לשכור עליה עבד או שפחה וכמבואר בסי' פא סעי' כא ע"ש. אבל ודאי דאין מחייבין אותו ליתן מזונות כשאינו מגרשה וכן אם גירשה בעל כרחה אין מחייבין אותו ליתן הכתובה, דיכול הבעל לומר קים לי כהרמב"ם ורוב הפוסקים דסבירא להו דיכול לכופ אותה".

נמצא לכאורה שהבית יעקב פסק כמו הבית מאיר בסי' קנד ודלא כהבית שמואל, שהרי סובר שיכול הבעל לטעון קים לי שהיא מורדת למרות שזו מחלוקת, וכיון שהוא המוחזק בממון, לא ניתן להוציא ממנו את הכתובה.

אך נראה כי אין הכרח בדבר, ויתכן שגם לשיטת הבית שמואל והחזו"א הסוברים שבמקרים בהם יש פלוגתא אם האשה מורדת, לא יוכל הבעל לטעון קים לי שהאשה מורדת, ואם יגרשנה יהיה חייב בכתובה, אף על פי כן כאן יודו כי נושא זה אינו שייך לנידון דנן, וכאן וודאי שהאשה תפסיד את כתובתה. שהרי רוב הדעות הכריעו באופן ברור שלא כדעת רבינו תם, ואף הרמ"א עצמו סובר כן לעיקר הדין, ורק לחומרא חשש הרמ"א לדעת רבינו תם שלא כופין את האשה, ואם כן כאן לכולי עלמא יהיה הדין שאין האשה זכאית לכתובה.

ונמצא כי מה שכתב הבית יעקב שהבעל יכול לומר "קים לי" ולהפטר מתשלום הכתובה, אינו דומה ל"קים לי" רגיל במקום שישנה מחלוקת שקולה, ויתכן שיסבור גם הוא כדעת הבית שמואל וכהכרעת החזון איש, שבמקום פלוגתא שווה ושקולה אם דין האשה כמורדת, מספק לא תחשב כמורדת, והבעל חייב בכתובתה.

ג. האם הנמנעת ממקום המגורים דינה כמורדת גם לענין התוספת

מורדת כידוע מפסידה הן את כתובתה והן את תוספת הכתובה. יש לברר אם מורדת במקום המגורים מאבדת גם את תוספת הכתובה.

הבית יוסף (אבהע"ז סי' עה) כתב:

"... וכתב הר"ן (סה, ב מדפי הרי"ף ד"ה אבל) ובכל מקום שהוא יכול להוציאה, אם אינה רוצה לצאת תצא שלא בכתובה, ומשמע דאפילו תוספת אין לה, דלא כתב לה אלא אדעתא למיקם קמיה בכל מקום שהדין נותן שתלך אחריו. ע"כ. ועיין במרדכי (סי' רפ)".

לדברי הר"ן המובאים בב"י אשה המסרבת ללכת אחרי בעלה למקום אליו היא חייבת ללכת, מפסידה אף את התוספת, כשם שמפסידה את עיקר הכתובה.

אבל הב"ח שם (אות ד) כתב כי דין זה שנוי במחלוקת ראשונים, וז"ל:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

"אמר האיש לעלות וכו', כתב הר"ן סוף כתובות **תצא בלא כתובה והוא הדין לתוספת**, ויש אומרים שאפילו נדוניא לית לה, ומיהו מה שהוא קיים ממנה אית לה עכ"ל... וכן כתב במרדכי שם (סי' רפ) תשובת מהר"ם (דפוס קושטא סי' קצט) ... ולענין תוספת נראה לי שאין לה, וראיה ברורה מדקתני תצא שלא בכתובה וכו' ע"כ וע"ש.

אבל הרא"ש (סי' יח) כתב וז"ל, והא דקאמר תצא שלא בכתובה, כתב רבינו מאיר **זדינה כדין איילוניות** שכתבתי לעיל עכ"ל. ובסוף אלמנה נזונת (כתובות סי' כה - כח) כתב איילוניות אם לא הכיר בה אין לה עיקר כתובה ותנאיה, **אבל תוספת יש לה**, ובלאותיה הקיימים בין של מלוג בין של ברזל יש לה, וכשאין קיימים של מלוג חייב לשלם ושל ברזל אינו חייב לשלם עכ"ל.

וצ"ע דדברי הרא"ש שכתב בדין האיש שאמר לעלות דתצא שלא בכתובה, זדינה כדין איילוניות ותוספת יש לה לרבינו מאיר, ובמרדכי שהבאתי כתב בשם רבי מאיר בתשובה, דתוספת אין לה.

ותו קשה דהרא"ש בפרק אלמנה כתב להדיא דאין חילוק בין במקום ששנה אין להן כתובה או מקום ששנה יוצאות שלא בכתובה, לעולם אם הפסידה הכתובה מחמת קלקול שאחר הנישואין אין לה תוספת וכו'. ומהר"ם דקדק להדיא בלשון מדקתני תצא שלא בכתובה לשון זה משמע שכל תורת גביית כתובה הפקיעו מהן דלא גביא משל בעל כלום, כדאיתא סי"פ אלמנה נזונת (כתובות קא, א) עכ"ל. ועיין במ"ש בסמוך ע"ש הגהות מרדכי בשם הר"ם היכא דתפסה התוספת.

... מכל מקום בחילוק שאר ארצות בדוכתא שהדין נותן דהאיש כופה אותה לילך אחריו והיא אינה רוצה דתצא שלא בכתובה, הוי דינא כמ"ש מהר"ם, וכן היכא שהיא בארץ ישראל ומבקשת לצאת דהדין הוא דתצא שלא בכתובה, נמי הוי דינא כמ"ש הר"ם.

כתב בהגהות מרדכי דכתובות (סו"ס רפט) **בפלוגתא דר"ח ור"ת בדוכתא דתני יוצאת שלא בכתובה אם אין לה תוספת, נראה דגם באומר הוא** (לפנינו הגירסה: "בהיא אומרת", ראה להלן) **לעלות לארץ ישראל וכו' שייך פלוגתא זו**. ובסמ"ג (ע"י מט, בסוף) ותוס' שני"ץ נראה דהלכה כר"ח דלית לה תוספת.

אבל מהר"ם היה רגיל לפסוק היכא דגדולים חולקים בדבר, אי תפיס אידך לא מצי מפיק מיניה דאמר ליה האי אייתי ראיה דהלכה כזה הרב שפסק כן, וכ"כ המרדכי ר"פ המדיר (סו"ס קצד) עכ"ל.

משמע מכאן דאפילו למהר"ם דפסק כאן דתוספת אין לה, אם תפסה היא התוספת לא מפקינן מינה אף למהר"ם, וצ"ע."

הב"ח כתב כי אף על פי שבר"ן ובמרדכי מפורש שאשה זו המסרבת ללכת אחר בעלה כפי חיובה, מפסידה גם את תוספת הכתובה, מכל מקום מדברי הרא"ש שדימה אותה לדין האיילוניות, נראה שיש לה תוספת (אלא שנתקשה הב"ח דאם כן דברי הרא"ש בשם המהר"ם, סותרים את דברי המרדכי שכתב בשם מהר"ם בתשובה כי גם תוספת אין לה).

עוד הביא הב"ח כי נחלקו ר"ח ור"ת בכל מקום בו כתוב כי האשה יוצאת שלא בכתובה, האם אין לה גם את התוספת, ובסמ"ג ותוס' שאנץ נראה שהלכה כדעת ר"ח שגם תוספת אין לה, אבל מדברי המרדכי בשם מהר"ם יש ללמוד כי למעשה אם תתפוס האשה את התוספת, אי אפשר להוציא ממנה במקום פלוגתא.

אמנם להלכה נפסק בשו"ע (שם סעי' א) :

"... כופין אותה ויוצאה עמו לארצו, או תצא בלא כתובה ובלא תוספת, שעל מנת כן נשאה, אף על פי שלא פירש".

וכתב על כך הבית שמואל (שם סק"ג) וז"ל :

"ובלא תוספת, עיין הגהות מרדכי פלוגתא רבינו חננאל ורבינו תם בדוכתא דתנא יוצאה בלא כתובה אם אין לה תוספת, ועיין ב"ח סוף סעיף ד".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נמצא שלדעת השו"ע האשה מפסידה גם את התוספת, ואילו לשיטת הב"ח שצויין אף בב"ש, אם האשה תפוסה בנכסים, היא יכולה לטעון קים לי כדעת רבינו תם שהיא זכאית בתוספת הכתובה. אלא שלכאורה עיקר דברי הב"ח כי דין זה תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, כאשר לדעת ר"ח מפסידה גם את התוספת, ולר"ת לא, לכאורה צ"ע. נבאר את הדברים.

מקור המחלוקת בין רבינו חננאל לרבינו תם והגירסאות במרדכי

התוספות במסכת יבמות (סו, ב) הביאו את מחלוקת רבינו תם ור"ח, וז"ל:

"כי הא ודאי כפינן, פר"ח דכל הנך דכופין מחמתה דוקא מנה ומאתים אית לה, אבל תוספת לית לה דאדעתא למיפק לא אוסיף לה. ודייק מהא דאמר בריש אף על פי (כתובות נד, ב) תנאי כתובה ככתובה נפקא מינה למורדת כו', ולא קאמר נפקא מינה לבאה מחמת טענה וכיוצא בה...

ור"ת מפרש דלכל מילי הוי תנאי כתובה [ככתובה], וממאנת וחברותיה דאין להם כתובה אף על פי שיש להם תוספת, התם משום דאיגלאי מילתא דלא נתקדשה מעולם..."

מבואר בתוספות כי נחלקו ר"ח ור"ת בדין תוספת כתובה. לדעת ר"ת בכל מקום שכתוב שיש לה כתובה. בהכרח הכונה שיש לה גם תוספת, שהרי הכלל הוא ש"תנאי כתובה ככתובה". לעומתו דעת ר"ח היא שבמקומות בהם האשה יוצאת בעל כרחו של הבעל, אינו חייב בתוספת, כיון ש"אדעתא למיפק" לא התחייב לה בתוספת כתובה, והכלל האמור שם כי "תנאי כתובה ככתובה", לא נאמר לכל דבר.

ובהגהות מרדכי למסכת כתובות (סי' רפט) הביא מחלוקת זו, ומבואר כי במחלוקת זו יש נפקא מינה גם להפך, לענין אשה המפסידה כתובה, שלדעת ר"ח שלא לכל דבר תנאי כתובה ככתובה, אין הכרח שבכל מקום שהאשה מפסידה כתובה, תפסיד גם את התוספת, וז"ל:

"תנאי כתובה ככתובה דמי, אומר ר"ח דוקא להני מילי דמני הכא הווי תנאי כתובה ככתובה, אבל לשאר דברים לא, דהא ממאנת ושניה תנן באלמנה ניזונית תצא בלא כתובה ואמר רב נחמן אית להו תוספת, וכן ההיא דשילהי הבא על יבמתו באה מחמת טענה דכופין אותו להוציא ויתן כתובה, פר"ח דתוספת לא יתן, דאדעתא למיפק לא הוסיף לה, ולהכי לא חשיב לה.

ואם תאמר ההיא דהמדיר אשתו דאמר יוציא ויתן כתובה, ועל כרחך גם תוספת צריך ליתן לה, דאם לא כן כל אדם ידיר אשתו אם רוצה לגרשה כדי להפטר מתוספת, ואם כן ליחשוב הכא דלהא מילתא תנאי ככתובה דמו עם אינך דחשיב הכא. ויש לומר דבר פשוט הוא דאית להו תוספת.

וכן יש לומר גבי נשא אשה ושהה עמה עשר שנים דבעי למימר פרק המדיר דכופין ויתן כתובה, ועל כרחך תוספת נמי אית לה, דעדיפא מאיילונית דאית לה תוספת. והא דלא חשיב, משום מלתא דפשיטא. וכן כל הנך דכופין ויתן כתובה, פירש ר"ח דלית להו תוספת מדלא מני להו הכא.

ור"ת מפרש דלכל מילי תנאי כתובה ככתובה, וכן באה מחמת טענה דאית לה כתובה אית לה נמי תוספת, וממאנת וחברותיה דאית להו תוספת ולא כתובה איכא למימר הכא מייירי בהנהו שהיו מתחלה ראויות לכתובה עכ"ל תוס'. והאריכו הרבה וע"ש ולקמן בפרק המדיר בזה הספר."

והנה הב"ח העתיק את המשך דברי הגהות מרדכי שם בזה"ל:

"ולי הדיוט נראה לי דגם באומר הוא לעלות לארץ ישראל וכו' דתניא בסוף המסכת דקתני בה כופין שייך הפלוגתא של רבינו חננאל ור"ת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועוד נראה לומר שספר מצות גדול סובר שהלכה כרבנינו חננאל שהרי במצוה של פריה ורביה הביא דברי ר"ח לענין פסק הלכה, ודברי ר"ת לא הביא. וכן משמע קצת בתוס' שאנץ כרבנינו חננאל..."

הב"ח גרס כי דברי המרדכי נסובו על מקרה בו האיש אומר לעלות והאשה מסרבת, שהדין הוא שתצא בלא כתובה, ועל כך מסיק המרדכי כי על אף שבסמ"ג (עשה מט, בסוף) ותוס' שנ"ץ נראה דהלכה כר"ח שאין לה תוספת, מכל מקום נקט המהר"ם שבכל פלוגתא יכול התופס לטעון קים לי, ולכן למעשה אם תתפוס האשה את התוספת, תוכל לטעון קים לי כדעת ר"ת שיש לי תוספת. כאמור לעיל, אף שבשו"ע נפסק שאין לה תוספת, מכל מקום הבית שמואל ציין לעיין בדברי הב"ח בדין זה.

אלא שלכאורה דברים אלו צריכים עיון מכמה פנים.

ראשית, לפי הגירסה שלפנינו בהגהות מרדכי שם (והגירסה המובאת בב"ח לא נמצאת לפנינו אף בכתה"י, כפי שמופיע במרדכי השלם הוצאת מכון י-ם העומד לראות אור בקרוב, ואף לא ציינו כלל שבב"ח הגירסה שונה), המרדכי לא דיבר על אשה המסרבת לעלות, אלא להפך על "היא אומרת לעלות" שדינה הוא שאם בעלה מסרב חייב הוא לתת לה כתובה, ועל כך כתב המרדכי כי לדעת ר"ת גובה האשה גם תוספת כתובה, משום שלדעת ר"ת תנאי כתובה ככתובה לכל דבר, ואילו לדעת ר"ח בכל מקרה בו האשה יוצאת בעל כרחו של הבעל, אינה נוטלת את התוספת, משום שאדעתא למיפק לא אוסיף לה.

ובזה מובנים המשך דברי הגהות מרדכי, כי אף שהסמ"ג ועוד ראשונים פסקו כר"ח, שלדעתו אין לה תוספת, מכל מקום אם האשה תתפוס, תוכל לטעון קים לי כדעת ר"ת שיש לה גם תוספת.

לעומת זאת לגירסת הב"ח (מלבד שכאמור אין לפנינו בכתה"י גרסה כזו) הדברים לכאורה תמוהים מאוד, וגם אם דין זה תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, מכל מקום הדעות יהיו בדיוק להפך, שהרי לדעת ר"ת הכלל הוא שבכל מקום דין התוספת כדין הכתובה, ואם כן לשיטתו אשה המסרבת לעלות כשם שהפסידה כתובה תפסיד גם את התוספת, ורק לדעת ר"ח שאין זה כלל מוחלט, יש מקום לומר שאולי תוספת יש לה.

לפי זה אף אם אכן הדבר שנוי במחלוקת ר"ח ור"ת, הרי הדעות הם הפוכות מהנראה בב"ח, ואם תתפוס האשה תצטרך לטעון קים לי כדעת ר"ח שיש לה תוספת, והרי עיקר הדין הוא כדעת ר"ח כפי שהביא המרדכי מהראשונים, ולא מובן פשר דברי הב"ח בשם המרדכי, כי אף שהראשונים פסקו כר"ח, מכל מקום אם תתפוס האשה נכסים תוכל לטעון קים לי כר"ת, שהרי אדרבה לדעת ר"ת ודאי אין לה תוספת, ורק לדעת ר"ח יש מקום לומר שיש לה תוספת, והרי כפי שהביאו המרדכי והב"ח עיקר ההלכה בזה היא כר"ח ולא מכח טענת קים לי.

שנית יש לתמוה לכאורה, כי גם עיקר דברי הב"ח (לפי גרסתו בהגהות המרדכי רפט) כי שאלת חיוב התוספת באשה המסרבת לעלות או ללכת אחר בעלה למקום בו היא חייבת, תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת בתוקף הכלל של תוספת כתובה ככתובה, הרי גם הנחה זו נסתרת מדברי המרדכי בסי' רפ בשם תשובת מהר"ם, אשר הביא הב"ח עצמו קודם לכן. וז"ל המרדכי שם:

"הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות תצא בלא כתובה, כתב הר"ם וז"ל... ולענין תוספת, נראה לי שאין לה, כדאיתא סוף פרק אלמנה נשים שאמרו חכמים אין להן כתובה כגון ממאנת וחברותיה מנה ומאתים אין להן אבל תוספת יש להן, נשים שאמרו יוצאות שלא בכתובה כגון העוברת על דת וחברותיה אין להן תוספת וכל שכן מנה ומאתים, פירוש דלשון יוצאות שלא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בכתובה משמע שכל תורת גביות הפקיעו מהן, דלא גביא משל בעל כלום, והא נמי קתני בפרק בתרא דכתובות תצא בלא כתובה.

אבל אין להביא ראיה מהא דאמרינן ריש פרק אף על פי תנאי כתובה ככתובה דמי, דבהא איכא פלוגתא ביני רבוותא, דפירש ר"ח דוקא הני דקא חשיב בריש פרק אף על פי, אבל לשאר מילי לא, ור"ת פירש הוא הדין לכל מילי, אבל ראיה ברורה מדקתני תצא שלא בכתובה נ"ל כדפרישית".

הרי שכאן כתב מהר"ם להדיא שגם תוספת אין לה, ודייק כן מלשון הגמ' (כתובות קי, ב) "תצא בלא כתובה", וכתב שאף על פי שלכאורה היה מקום ללמוד כן מהכלל האמור בגמרא ש"תנאי כתובה ככתובה", אין להביא ראיה משם, כיון שראיה זו היא רק לדעת ר"ת שכלל זה נאמר לכל דבר, מה שאין כן לדעת ר"ח אין ראיה משם, משום שלדבריו לא לכל דבר נאמר כלל זה, אלא הראיה לדין זה היא מלשון המשנה "תצא בלא כתובה".

ולמדנו מדברי מהר"ם שהביא המרדכי, שאם אכן היה הדין תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, היה הדבר כפי שכתבנו, שלשיטת ר"ת ברור הדבר שאין לה תוספת, ולשיטת ר"ח אין ראיה מה הדין, אבל למעשה ודאי הדין הוא כי לכולי עלמא אין לה תוספת מכח הראיה מהלשון תצא בלא כתובה, אשר מבואר בגמ' (כתובות קא, א) כי לשון זה תמיד מורה שאפילו תוספת אין לה.

וכל זאת לכאורה דלא כמו שכתב הב"ח (וצייין בבית שמואל), כי דין זה תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, וכי לשיטת ר"ת יש לה תוספת, ולשיטת ר"ח אין לה, וצריך עיון רב בזה.

ואכן בדברי האחרונים המובאים באוצר הפוסקים כאן, לא מצינו מי שפסק שיכולה האשה המסרבת לדור במקום חיובה, לתפוס תוספת כתובה מכח מחלוקת ר"ח ור"ת, וכולם דנו בזה רק מכח דברי הרא"ש דלהלן.

האם הרא"ש חולק בדין זה

כאמור לעיל, הב"ח הביא מקור נוסף לדייק כי אשה המסרבת לעלות אחר בעלה כאשר היא חייבת, אינה מפסידה את תוספת הכתובה, ודלא כדברי הר"ן המובאים בב"י ונפסקו גם בשו"ע.

הב"ח דייק כן מדברי הרא"ש (כתובות פ"ג סי"ח) שכתב בזה"ל:

"תנו רבנן הוא אומר לעלות והיא אומרת שלא לעלות כופין אותה לעלות ואם לאו תצא בלא כתובה... והא דקאמר תצא בלא כתובה כתב רבינו מאיר דדינה כדין איילונית שכתבתי לעיל (פ"יא סימן כה)".

הרי שדימה הרא"ש את דינה של אשה המסרבת לעלות, לדינה של איילונית, וצייין לדבריו לעיל (פ"יא סימן כה-כה) שם כתב כי איילונית שלא הכיר בה, אף על פי שאין לה כתובה, מכל מקום תוספת יש לה, ולכאורה מוכח מזה כי דעת הרא"ש כי שגם אשה המסרבת לעלות, על אף שאין לה כתובה, יש לה תוספת כתובה.

כך למדו מדברי הרא"ש עוד מגדולי הפוסקים, והובאו בכנסת הגדולה שם (סי' עה הגהות ב"י אות ב) וז"ל:

"ובכל מקום שהוא יכול להוציאה אם אינה רוצה לצאת תצא בכתובתה, ומשמע דאפילו תוספת אין לה כו'. נ"ב: ומדברי הרא"ש ז"ל בפסקיו נראה דפליג אהר"ן ז"ל וסובר דיש לה תוספת. מהריב"ל ס"ג סימן מא. ומהר"ם מטראני ז"ל בח"א סימן רמה, ובח"ב סימן [יד] כתב בפשוט כדעת הר"ם גאלאנטי ז"ל בסימן נה. ועיין בהרש"ך ז"ל ח"א סימן קעה, וח"ב סימן לו. והרש"ד"ם בחלק א"ה סימן קעה דקדק מתשובת הרא"ש ז"ל הביאה הטור בסוף הסימן, דאפילו כתובה יש לה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולענין מעשה אין ספק שסובר דיכול המוחזק לומר קים לי, וכן נראה ברור מדבריו בסימן רטו, וכן נראה מדברי מהריב"ל בסימן הנזכר. ועיין בספר נ"מ דף רמב".
הרי כי נקטו רבים מגדולי הפוסקים שהרא"ש חולק ומחייב בתוספת כתובתה של אשה זו, ואם היא מוחזקת יכולה לומר קים לי כמוהם.

אמנם אין הדברים מוסכמים שכך היא דעת הרא"ש, וכפי שהבאנו לעיל שהב"ח נתקשה בדעת הרא"ש בזה, והב"ש (סקי"ח, הבוא לעיל) כתב לישב שאין כוונת הרא"ש להשוות אשה זו לאיילונית לכל דבר, אלא כוונת הרא"ש היא רק לענין פרטי דיני נכסי מלוג ונכסי צאן ברזל, אשר בהם דינה כאיילונית, ולא לענין חיוב תוספת כתובה, שבזה אינו חולק על הראשונים, וגם הוא יסכים שאין לה תוספת.

בדומה לזה כתב כבר התשב"ץ (ח"ג סי' פו) וז"ל:

"והנה הרא"ש ז"ל כתב על זו בשם הר"ם מרונטבורק ז"ל שדינה בכתובתה כדין איילונית. וצריך לפרש דבריו והוא מודה שאין לה מנדוניתה אלא בלאותיה הקיימים כי זה הוא דין איילונית.

אבל אפשר היה לטעות בדבריו שאם דינה כדין איילונית אם כן תוספת יש לה שכן דעת הרי"ף ז"ל בפרק אלמנה ניוזנת, ואף על פי שהראב"ד ז"ל חלק עליו דכיון דמקח טעות הוא כיון שלא הכיר בה, כבר למד עליו הרמב"ן זכות, שכיון שכתב לה תוספות על מנת שתשמשנו והיא רוצה לשמשו והוא רוצה לגרשה, ולא מחמת מעשיה היא מתגרשת, דין הוא שיתן לה תוספת, ורצה לזוק בנכסיו. אבל באומרת שלא לעלות אינו דין שיתן לה תוספת, שאפילו במקום שאמרו יוציא ויתן כתובה. אם היא תובעת גירושין כגון חוטרא לידא, אמרינן דדוקא כתובה נוטלת אבל תוספת דאדעתא למיקם קמיה כתב לה. אדעתא למשקל ומיפק לא כתב לה. כמו שכתב הרי"ף ז"ל בפי' הבא על יבמתו, כל שכן בזו שאין לה כתובה מפני סרבנות שמפסדת תוספת. וכשאמר הרב ז"ל שדינה כדין איילונית, בא לפרש דמאי דאמרין תצא שלא בכתובה הוא הדין לנדוניה, אבל תוספת בלא ספק הפסידה וזה לא הוצרך הרב ז"ל לפרש, דכיון דאמרין תצא שלא בכתובה וקיימא לן תנאי כתובה ככתובה דמי, כבר נתפרש שאין לה תוספת, ובנדוניה היה אפשר לטעות לפיכך כתב הרב ז"ל שדינה בזה כדין איילונית."

הרי שגם התשב"ץ מפרש שהרא"ש דימה את דינה לדין איילונית רק לשאר דיניה, ולא לענין תוספת כתובה, שבזה יסכים הרא"ש שודאי אין לה. ועיין גם בשו"ת הרשב"ש (סי' ב) שבתחילה רצה לדייק שהרא"ש חולק, ושוב מסיק שדברי אביו התשב"ץ אמת הם, ולא זו כוונת הרא"ש. כאמור כן כתב גם הב"ש.

אמנם אף על פי כן, כפי שהביא הכנסת הגדולה רבים הם החולקים וסוברים שאם תתפוס האשה תוכל לטעון קים לי כדעת הסוברים שיש לה תוספת כתובה. מזה עולה ההלכה כמו שהבאנו לעיל מדברי הב"ח, אבל לא מטעמו שנקט שהדבר תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, אלא משום שנקטו שהרא"ש חולק ומחייב בתוספת כתובה.

האם האשה מוגדרת ולמה לא תוכל לטעון קים לי

והנה נראה לומר בפשטות, כי רק לשיטות שמפסידה גם תוספת כתובה, שייך להגדרה כמורדת, שהרי כן דינה של מורדת שמפסידה גם תוספת כתובה. אולם לשיטת הסוברים שלא מפסידה תוספת כתובה, הרי וודאי שאין גדרה כמורדת.

אלא שלכאורה היה נראה לומר כי כשם שכתב הב"ח בשם מהר"ם, שאם האשה תפסה היא יכולה לטעון קים לי כסוברים שלא אבדה את התוספת, והרי נתבאר כי לשיטה זו אין האשה מוגדרת כמורדת כאמור. אם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כן גם כאשר האשה לא תפסה, מכל מקום יש מקום לזכותה בתוספת כתובה.

וזאת, משום שכיון שנתבאר שעיקר הגדרתה של הנמנעת מלעלות או מללכת אחרי בעלה למקומו, האם היא נחשבת כמורדת או לא, הדבר תלוי במחלוקת הפוסקים האם מפסידה את התוספת. אם כן אף על פי שקיימא לן להלכה שהיא נחשבת מורדת גמורה, מכל מקום לדעת הב"ש והחזו"א הסוברים כאמור לעיל כי בכל ספק מורדת, למעשה מספק אי אפשר לקונסה, וממילא אינה נחשבת כמורדת, אם כן גם כאן תוכל האשה לטעון קים לי כסוברים שאני לא מורדת, וגם כאשר לא תפסה ממון לא נוכל להחשיבה כמורדת ולהפסידה את תוספת כתובתה.

אלא שדבר זה נסתר מהמבואר להדיא בב"ח בשם מהר"ם, שרק אם האשה תפסה ממון יכולה היא לומר קים לי כשיטת ר"ת.

ובישוב הענין נראה, כי אף שכאמור לעיל לדעת הב"ש והחזו"א בדרך כלל כאשר יש מחלוקת אם יש מרידה, אי אפשר לפסוק שהאשה היא מורדת, וממילא נשאר הדין שהבעל חייב בכתובתה ובתוספתה, ולא אמרינן שהוא מוחזק, מכל מקום בעניין תוספת כתובה במקרה של מרידה במקום המגורים, נראה כי אינו חייב בכתובתה ותוספתה, ורק כאשר האשה תופסת ממון עבור התוספת, אין מוציאין מידה.

וזאת, משום שבנידון דנא עיקר הכרעת הדין היא שאין האשה זכאית לכתובה ותוספתה, וכי הגדרתה היא כמורדת, כאמור שכן היא דעת מהר"ם והר"ן ופסק השו"ע שאשה זו מפסידה גם את התוספת, אלא שנחלקו האחרונים אם הדין מוסכם, או שהרא"ש חולק בדבר (ולדעת הב"ח הדבר שנוי במחלוקת ר"ח ור"ת), ולכן רק במקרה של תפיסה תוכל לטעון קים לי כשיטת החולקים. ושונה הדבר מנשוא המחלוקת שהוזכרו לעיל, באשה שידעה מהמומים לפני שנישאה, ובאומר איני זן ואיני מפרנס, ששם הדעות שקולות יותר, ולכן שם מספק אי אפשר לדונה ולהחשיבה כמורדת, ומשום כך יחוייב הבעל בכתובה ותוספתה.

ד. תנאים נוספים לשינוי מקום מגורים

האם זכות כפיית האשה היא גם לאחר שגרו הצדדים במקום אחר וקבעו שם דירתם

דעת השו"ע (סי' עה ס"א) היא כי בתוך אותה הארץ יכול הבעל לדרוש מהאשה לעבור בין מקומות השווים באופיים, מעיר לעיר או מכפר לכפר, וז"ל:

"הנושא אשה באחת מהארצות, והוא מאנשי אותה הארץ, אינו יכול להוציאה לארץ אחרת, אבל מוציאה ממדינה למדינה ומכפר לכפר באותם הארצות, ואינו יכול להוציאה ממדינה לכפר ומכפר למדינה".

והנה, היה מקום לומר לכאורה, כי דין זה שלדעת השו"ע יכול הבעל לשנות את מקום הדירה מעיר לעיר באותה ארץ, נאמר רק בתחילת הנישואין, אבל לא אחר שקבעו את דירתם, ואז לא יוכל כבר לתעתע בה ולשנות את מקום מגוריה.

ולכאורה היה מקום להוכיח כן מדברי השו"ע (אבהע"ז סי' עד סעיפים יא-יב), שם נפסק:

"האיש שאמר: איני דר במבוי זה מפני שבני אדם רעים, או פריצים, או עובד כוכבים בשכונתי, ואני מתירא מהם, שומעין לו, ואף על פי שלא הוחזקו בפריצות, ואפילו היה המדור שלה,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מוציאין אותה ממנו. וכן היא שאמרה כן, אף על פי שהוא אומר איני מקפיד עליהם, שומעין לה".

ולכאורה לא מובן למה צריך הבעל לנמק את רצונו לצאת משם משום פריצות, הרי בכל גווני מכל טעם שהוא יוכל הבעל להוציאה ממקום למקום באותה העיר לדעת השו"ע. ומזה משמע כי לאחר שכבר דרים בדירה אינו יכול להוציאה סתם כך, אלא רק מטעם פריצות וכיוצא בזה.

אלא שבשאלה זו על דברי השו"ע כבר עמד בכנה"ג (הגהות טור אות ב) בשם שארית יאודה, וז"ל:

"האיש שאמר איני דר במדור זה כו'. נ"ב: נראה לי שדין זה לא הוצרך אלא להשמיענו שאפילו מנוה היפה לנוה הרע מוציאה בטענה זו, דאם לא כן הרי שנינו בפרק בתרא דכתובות אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך, ואם כן ממדור למדור מה צריך לטענת פריצות, דבר פשוט הוא שבלא טענת שום דבר יכול לשנות דירתו משכונה לשכונה אם הדירות שוות. ולפי זה צריך לומר דאפילו בעיר עצמה אין מוציאין מנוה היפה לנוה הרע.

וכבר יש מקום לחולק לומר, דטענת פריצות נקט לומר שאפילו המדור שלה מוציאה ממנה, וצריך לומר לפי זה שאם המדור שלה, אינו יכול לשנות דירתו משם בלא טענת פריצות.

אף על פי כן נראה דבכל ענין מייירי, וכדפירשתי. שארית יאודה בהגהותיו".

הרי כי השארית יאודה ביאר את חידושו של השו"ע כאן בשתי דרכים. לדרך הראשונה החידוש הוא שמטעם פריצות יכול להוציאה אפילו מנוה היפה לנוה הרעה, ולפי דרך זו נלמד מכאן שבעלמא אי אפשר להוציא מנוה היפה לנוה הרעה אפילו באותה עיר. דרכו השניה היא לומר שעיקר החידוש הוא סוף דברי השו"ע שמטעם פריצות יכול להוציאה אפילו אם המדור הוא שלה, ולדרך זו יוכח מכאן שאין הבעל יכול להוציא את אשתו ממדור שהוא שלה, אפילו בתוך אותה עיר.

ועי' בכנה"ג שם שנקט לעיקר את הדרך הראשונה (ועי"ש עוד דרך בכיאר דברי השו"ע), וכך כתב גם בספרו דינא דחיי (לאוין פא) כמובא באוצר הפוסקים שם (עמ' 194 אות מא). ולדרך זו עולה כי אפילו באותה העיר אין הבעל מוציא את אשתו מנוה היפה לנוה הרעה. להלן נבאר הנפקא מינה בזה לנידון דנן.

ואם כן אדרבה משמע מדברי הפוסקים הנ"ל שהבעל יכול להוציאה ממקום מקום באותה העיר, אפילו אם כבר קבעו את דירתם, ודלא כפי שכתבנו.

והנה בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ת ח"ד סי' סג) דן במפורש בנידון זה, ופסק גם כן כך. בשאלתו כתב בזה"ל:

"בדבר השאלה שנשא איש אחד מקהילת בורשטין אשה מקהילת סטאניסלאב ומקום הנישואין היה בכפר באם הדרך, ובשנה הראשונה שאחר הנישואין דר הזוג בקהילת סטאניסלאב, כי אכלו שם אצל אבי האשה מזונות שפסק להם שני שנים מזונות, ובמשך שנה אחר החתונה מחלו הזוג את המזונות אשר היה מגיע להם עדין עוד שנה מזונות, ונסעו לבורשטין וקבעו להם דירה בכאן ערך שלשה שנים.

אבל בתחילת קיץ העבר עזבה האשה את בעלה בלי רשותו ונסעה לה לבית אביה ואין רצונה להשיב הנה, באמרה כי לא תדור בבורשטין מפני חמותה שגורמת קטטה בינה לבין בעלה, והבעל מכחיש זאת ואומר אדרבא אם נתהווה קטטה ביניהם, אשתו בעצמה היא הגורמת ואין לאמו אשם בדבר זה. והבעל טוען כי בקהילת סטאניסלאב אין בידו בשום אופן לדור, כי המעות שיש להם עולה הרווחים שלשה רייניש מ"כ לשבוע ולכל היותר ארבעה, ובבורשטין צריך גם כן עשרה רייניש מ"כ אבל אמו מחזקת אותו על המותר, ובסטאניסלאב אין מחזיק בידו, כי אמו לא תתן לו אף פרוטה אחת, ואבי האשה אין ביכולתו להחזיק אותם ועוד כמה טעמים שיש לו שאינו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

רוצה לדור בסטאניסלב רק בקהילת בורשטין. ועל זה נחלקו הדיינים אם לכופ את האשה או לכופו והארכתם בטענת זה מול זה..."

ובתשובתו האריך השואל ומשיב וכתב:

"הדין פשוט דאין ביד האשה לכופו וגם האיש אינו יכול לכופה כמו שכתב הבית שמואל ס"ק ז. ומה שכתב הדיין השני דלא נחלקו בשו"ע הר"ת עם שאר הפוסקים, רק על תחלת מקום דירתם שזה מייפה כח הבעל וזה מיפה כח האשה, אבל כל שכבר קבעו דירתם במקום אחד בזה יפה כח שניהם שאין לכופ את אחד מהם לשנות מקומו. הנה אינו כלום ומה בכך שקבעו כבר דירתם, מכל מקום אנו מסופקים אם יוכל כל אחד מהם לחזור בו ולומר שאינו יכול לדור שם בזה המקום מפני שינוי אויר וכדומה או שאין מצוי לו כל הדברים כמו במקום אחר, והרי בצערא דגופא לא מהני מחילה כדאמר ר"י בדבר שבממון תנאו קיים ופירש"י, אבל בעונה דהיא צערא דגופא לא מהני מחילה. ועיין משנה למלך פ"ו מאישות הלכה יו"ד ובגליון המשנה למלך ציינתי שם דבטור חו"מ סי' קנה ובשי"ע שם מבואר דדעת הרבה פוסקים דבהיזק קוטרא ובית הכסא לא מהני מחילה, דהוה ליה צערא דגופא.

... מבואר מחלוקת גדול, דלדעת הרבה פוסקים בצערא דגופא אינו מועיל מחילה, ומכל שכן כאן דלא מחלה ולא מחל הוא בפירוש, ועיין בשו"ת מהרי"ק שורש יו"ד שמביא גם כן הך דקוטרא ובית הכסא, ואם כן על כל פנים בסתם לא מועיל מחילה. ועיין בשו"ת נודע ביהודה מהד"ק חלק אהע"ז סי' סז, ושם גם כן מיירי בקבעו להם מקום, ואפילו הכי נחלקו בזה.

אמנם בגוף הדין הדבר ברור דאינה יכולה לכופ לבעל ועדיפא מזו דהבעל יכול לכופה, דמלבד דאין כאן הבדל גדול בין עיר בורשטין לעיר סטאניסלאב...

... אבל כאן אטו אינה רוצית בשביל העיר, והלא היא מתרצית בעיר בורשטין ולא עוד הרי מחלה שנה מזוונות ורצתה לדור בבורשטין אבל כל עיקר הסיבה היא בשביל חמותה, ואם כן מה ענינה לסי' עה הנ"ל. וגם התה"ד והריב"ש מודים בזה דשם אולי רצתה לדור בעיר הזאת שטוב לה מצד העיר באויר ושאר ענינים, אבל כאן עיקר הוא בשביל חמותה ובה כולי עלמא מודו דיכולה לדור בבית אחר וחמותה לא תבא אליה, ופשיטא דשביל זה לא יעזוב הבעל מקומו אשר ממנה יצא לחם ואמו היא גבירה, ללכת ולנוע על כנפי רוח לדור בסטאניסלאב ולא ימצא מחייתו".

נמצא כי השואל ומשיב חולק על דעת אותו דין, וסובר שגם לאחר שקבעו מקומם בעיר אחת, רשאי הבעל לכפותה לעבור לעיר אחרת. אמנם הטעים זאת השואל ומשיב רק כאשר הבעל טוען טענה שיש בה סיבה הגיונית לרצונו למעבר לעיר אחרת בגלל שינוי אויר או בשל דברים החסרים בעיר בה הם התגוררו, ומשום שבדבר שיש בו צער הגוף לא מהני מחילתו כשהסכים לעבור לעיר אחרת.

שיטת הנודע ביהודה כדעת השו"מ שזכות הבעל קיימת גם לאחר שכבר דרו במקום אחר

השואל ומשיב בתוך דבריו כמצוטט לעיל מביא כראיה כנגד דעת הדיין מדברי הנודע ביהודה (ח"א אבהע"ז סי' סז), וכך כתב שם הנו"ב:

"... בנידון הדין ודברים שבין הזוג... שהותנה ביניהם בשעת הנישואין... שידורו הזוג בבית אבי הכלה... באה השאלה... באשר שהבעל לא מיתדר ליה היכא שדר ביה חמיו... היה לו מיחושים הרבה וחזר לבית אביו ונתרפא, חזר שוב שנית לבית חמיו ואף בפעם הזאת... היה לו מכאובים... עד שבא לכלל סכנה... והרופאים... אומרים שהמכות באו לו מחמת שינוי אויר שדר בו חמיו... יצא הפסק ממחותני... שאין כופין את הבעל לדור במקום חמיו, ואת האשה כופין שתלך לבית בעלה..."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ולאחר שכתב הנו"ב שוודאי שאין לכוף את הבעל שהרי פיקוח נפש דוחה הכל, אולם ביחס לכפיית האשה כתב שהדבר צריך תלמוד וז"ל:

"... לדעת רבינו תם... פשיטא שידה על העליונה... אפילו לשיטת יתר הפוסקים... טעם הדבר שעל מנת כן נשאה... דסתמא דמילתא היא נשאת על דעת לבוא למקומו, אבל היכא שהיה תנאי מפורש בשעת נישואין, בזה לא נחלקו שם מעולם... הרי התנאי קיים, ואף שאונס רחמנא פטריה, היינו שהבעל פטור מלקיים, אבל לא אמרינן אונס רחמנא חיובה לדידה, ועיין בחו"מ סי' כא בש"ך ס"ק ג'..."

ובהמשך חילק בין המקרה שעסק בו, ובין מחלוקת הפוסקים אם כאשר אין לו פרנסה יכול הבעל לכפותה לצאת ממקום למקום, וכך כתב שם:

"... בענין פלוגתא שבין תרוה"ד... לריב"ש... דלדעת תרומת הדשן היכא שאין לו מזונות ופרנסה במקומו כופין אשתו שתלך עמו והריב"ש חולק... והיינו בדוחק עניות שגם האשה בדוחק, אמדינן דעתה שיותר נוח לה להיות במקום אחר מלסבול עניות, אבל בנדון דנן הוא סובל מכאובים, אבל איהי היא בהרווחה ומה איכפת לה בדידה לצאת ממקומה, ובה ליכא אומד הדעת בכל הנשים. ולא עוד... היכא שהיה לה תנאי מפורש... ומעתה שני הצדדין פשוטין לדינא, אין לכוף אותו כלל וכן אין לכוף אותה..."

והנה, כל הנידון בתשובתו של הנו"ב הנודע ביהודה עוסק במחלוקתו עם הרב השואל, אולם מבואר כי לא עלתה בדבריו הסברא לומר שכיון שהם כבר קבעו מדורם בבית חמיו וגרו שם, שוב אין ביכולתו לשנות ולכפות את האשה כדעת הדיין שהביא השו"מ. ומכאן נלמד כי יכולתו של איש לכוף את אשתו במעבר דירה, הוא אף אם כבר גרו במקום מסויים במשך זמן.

דעת הב"ח שלא כדעת השו"מ והנו"ב

והנה, נראה לכאורה להוכיח מדעת הב"ח כדעתו של אותו דיין המובא בשו"ת שואל ומשיב, שאם כבר גרו הצדדים במקום אחר, שוב לא רשאי הבעל לכפות את אשתו לעבור למקום אחר, וכדלהלן. דהנה, בסי' עה שם כתב הב"ח בתו"ד וז"ל:

"ונראה ליישב דברי רבינו... ולפיכך סבירא ליה לרבינו דדעת הר"ם היא דכי היכא דכשקידשה בגליל אמרינן מסתמא לא קידשה אלא על דעת שתלך אחריו ליהודה, הכי נמי בשגם כן כנסה בגליל מסתמא לא היתה דעתו אלא שתלך אחריו ליהודה, מיהו דוקא כשרוצה מיד אחר הנישואין לילך ליהודה צריכה לילך אחריו, אבל אם נתעכב בגליל ודר שם אחר הנישואין ולאחר זמן לילך ולהתיישב ביהודה, התם הוא דקאמר בירושלמי דאין כופה לצאת אחריו ליהודה.

ולפי זה ניחא דאשמועינן רבותא, לא מבעיא אם גם נשאה בגליל ומיד לאחר הנישואין רצה לילך ליהודה, דפשיטא דכופין אותה לצאת ליהודה, אלא אפילו כנסה בעבר הירדן ונתעכב ודר שם, דסלקא דעתך דאמינא דשוב לא מצי כייף לה שתלך אחריו ליהודה, כמו אלו כנסה בגליל ונתעכב לשם, קא משמע לן דלא דמי, דבשלמא כשנתעכב בגליל אחר הנישואין אמרינן דביטל תנאו הראשון שהתנה בשעה שקידשה שתלך אחריו מגליל ליהודה, שהרי נשאר בגליל, אבל כשהלכה מגליל ונשאה בעבר הירדן שאינו לא ארצו ולא ארצה, חשבינן ליה כאילו נתעכב ושהה בדרך הליכתו מגליל ליהודה, ולא היתה דעתו מעולם להשתקע בעבר הירדן, והלכך אפילו נתעכב ימים בעבר הירדן מצי כייף לה שתלך אחריו ליהודה מתי שירצה, אפילו לאחר זמן הרבה, שעל מנת כן נשאה ומעולם לא ביטל תנאו הראשון.

ואף על פי שבדברי הרא"ש לא נמצאו אלו שתי מילים "לאחר זמן", מכל מקום מאחר שבמרדכי ובתשובה מיימונית כתוב כך להדיא, מסתמא הספר חסר באשיר"י. והכי משמע נמי מדכתב

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הר"ם ושוב מצאתי בספר הרמב"ם כדברי שפירש לעיל דבכפיית האשה מיירי. ומה שכתב הרמב"ם דכופין אותה לילך לארצו אף על פי שנשאה בארצה, היינו כשרצונו לילך לארצו מיד לאחר הנישואין, דבהא מודה גם הר"ם דאמרינן דעל מנת כן נשאה שתלך אחריו מיד. והשתא ניחא האי דכתב רבינו תחילה דברי הרמב"ם, ואחר כך הביא דברי הר"ם שכתב אפילו לא נשאה בגליל וכו' דאין ביניהם מחלוקת..."

נמצא כי לדעתו של ה"ח מה שכתב הירושלמי דאין הבעל כופה את האשה לצאת ליהודה, היינו כאשר נתעכב בגליל ודר שם אחר הנישואין, ולאחר זמן רוצה לחזור ולהתיישב ביהודה, בזה אין כופין אותה. מה שאין כן אם רוצה תיכף אחר הנישואין לילך ליהודה, כופין אותה, כי מסתמא לא היה דעתו אלא שתלך אחריו, אף שנשאה במקומה. ולכן אם נתעכב בגליל שהוא מקום האשה, תולים שביטל את תנאו הראשון, אולם אם נשאה בעבר הירדן והתעכב שם, נחשב כאילו רק שהה בדרך הליכתו מגליל ליהודה, ולא היה דעתו להשתקע שם בעבר הירדן, ומשום כך יכול לכופה שתלך אחריו ליהודה אפילו לאחר זמן רב, משום שעל מנת כן נשאה ולא ביטל תנאו הראשון.

ועל פי זה נקט ה"ח כי רבינו מאיר והרמב"ם לא נחלקו, וכי מה שכתב הרמב"ם שכופין אותה לילך לארצו, אף שנשאה בארצה, היינו כשרצונו לילך לארצו תיכף לאחר הנישואין, ובזה גם רבינו מאיר מודה.

ומעתה יתכן לומר כי לדעת ה"ח הוא הדין כאשר הבעל רוצה לצאת מעיר לעיר באותה הארץ, שפסק השו"ע שיכול הוא לכופה, נראה כי היינו דווקא אם מייד לאחר הנישואין רוצה לצאת לעיר אחרת, ואז דורש את מה שמגיע לו מבחינה הלכתית לדעת השו"ע. אולם אם התיישב וגר עם אשתו לאחר הנישואין בעיר אחת, נמצא כי ויתר על זכותו להוציאה מעיר לעיר, ולפי זה כאשר לאחר זמן ירצה להוציאה מעיר לעיר, לא יוכל לכפותה.

אמנם הפוסקים דחו את דברי ה"ח בזה, וכך כתב החלקת מחוקק (שם סק"ב) על דברי ה"ח בזה"ל:

"ובב"ח נדחק ליישב ולחלק בין אם רוצה מיד אחר הנישואין לילך למקומו או אם נתעכב שם במקומה אחר שנשאה".

ובבית שמואל שם סק"ב כתב על דבריו:

"וב"ח מחלק... ולא משמע כן מלשון הרא"ש והטור".

ובמחצית השקל באר:

"ולא משמע כן מלשון הרא"ש, כדכתב ה"ח בעצמו שבדברי הרא"ש (פי"ג הי"ז) לא נמצאו אלו שתי מילות "לאחר זמן" וכן בטור, והעיקר חסר מהספר".

הרי כי הפוסקים לא קיבלו את תירוצו של ה"ח ביישוב דברי רבינו מאיר עם דברי הרמב"ם, ונקטו כי אין חילוק בין תביעת הבעל מיד אחר הנישואין, לזכותו כעבור זמן. ומעתה לדינא גם בתביעת הבעל לעבור מעיר לעיר באותה ארץ, נראה כי לדינא אין מקום לחלק בדבר, וכפי שפסקו הנודע ביהודה והשואל ומשיב.

האם זכות האיש להוציא את אשתו למקום אחר בטענה וטעם או אף ללא נימוק

עוד יש לדון אם זכותו של האיש לעבור עם אשתו למקום אחר מעיר לעיר באותה הארץ לדעת השו"ע, היא זכות מוחלטת, ואין הוא נדרש כלל לנמק ולהטעים זאת, או שמא הוא חייב לטעון ולנמק בטעם מסתבר את רצונו במעבר זה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה, בשו"ת מהר"ם גלאנטי (סי' נה) מצינו שרשאי האיש לכופה ללא טעם, שם נשאלה שאלה זו בזה"ל:

"... וכיון ששתי המדינות בארץ אחד לא נצטרך שיבא הבעל בטענה דלא אתדר ליה בצובה, ואינו יכול להתפרנס שם, כי טענה לא אתדר הוייא להוצאה אפילו ממלכות למלכות בשתי ארצות, וכפי זה אין צריך ראובן הנזכר לטעון שאין יכול להתפרנס שם בצובה, כיון שאינו מוציאה רק ממדינה למדינה באותה הארץ. או אם נאמר דגם ממדינה למדינה באותה הארץ צריך שיטעון שאינו יכול להתפרנס שם, וכפי זה צריך ראובן הנזכר שיטעון שאינו יכול להתפרנס שם בצובה..."

ובתשובתו שם כתב:

"תשובה אין להאריך כי דבר פשוט הוא ומבואר שם במשנה... והנה חליב טריפול נקרא ממדינה למדינה באותה הארץ... ובזה אין אנו צריכים לדעת אם יכול להתפרנס אם לאו, כי אין בזה רק בתר רצונו אזלינן, כל שכן וקל וחומר בהצטרף חיי מזונותיו פה בטריפול יותר מחליב שודאי כיפינן לה ללכת אחריו..."

ובספר משפטי שמואל לדר"ז הגאון רבי שמואל ברוך ורנר זצ"ל (אב"ד ת"א, סי' טז) הביא דבריו בתו"ד וז"ל:

"ולכאורה היה נראה דהא דיכול להוציאה בעיר לעיר באותה הארץ הוא רק כשיש אמתלא מבוררת המכריחה לשנות מקום המגורים, אבל בלי כל עילה וסיבה אינו יכול להוציאה ממקום מגוריהם. אכן לא כן כתב הר"מ גלאנטי בתשובותיו סימן נה שנשאל (בתו"ד השואל) "אם נאמר דגם ממדינה למדינה באותה הארץ צריך שיטעון שאינו יכול להתפרנס שם" וכו' והשיב הר"מ גלאנטי "הנה חליב טריפול נקרא ממדינה למדינה באותה הארץ וכו' אם כן ברצון הפשוט יכול לכופה. ששתיהן נקרא בלשון הגמרא סורייא וכו' ובזה אין אנו צריכים לדעת אם יכול להתפרנס אם לא כי אין בזה רק בתר רצונו אזלינן", וכן משמע מדברי הח"מ סקי"א. והואיל וכן לכאורה נראה שהדין עם הבעל ויכול לכופה שתעבור לדירתו שגם היא באותה העיר ואינה פחותה מדירת האשה".

מנגד מצינו בספר מחנה אפרים הלכות שבועות סי' א (צו"ן בהגהות הרעק"א כאן) שחולק על הר"ם גלאנטי, וסובר שללא טעם מבורר, לא יכול בעל לכופ את אשתו לצאת אפילו מעיר לעיר באותה הארץ. וכתב בתו"ד בזה"ל:

"... אחת מנשותיהן של אלו הבא לשאול את פיננו אינה מתרצית לצאת מן המקום הזה, ואין רשות לאיש להניח את אשתו ולילך למקום שליבו חפץ, שהרי הוא משועבד לה בעונתה. וכי תימא יגרשנה ויקיים שבועתו, הא נמי לא מצי עביד שכבר הוא מושבע שלא לגרשה שלא ברשות בית דין. ואין לומר הא כיון שאינה רוצה ללכת אחריו, בית דין נותנין לו רשות לגרשה שהרי יש לו רשות להוציאה מעיר לעיר ומכרך לכרך. ליכא למימר הכי, חדא דאיכא למימר דמה שיש לאיש רשות להוציאה מעיר לעיר כל ששניהם שוים, היינו דוקא היכא דרוצה לצאת מעירו מחמת שום טענה דלא ניחא ליה בהאי מתא, ודברו חכמים בהוה וסתמא הכי הוא דלא עביד איניש דטב ליה בעיר מולדתו ובני משפחתו לילך ולדור בעיר אחרת, אם לא דביש ליה בהאי מתא ואזיל למתא אחריתי, אבל בלא שום טענה כנידון דנן, למה יכופנה לצאת ולעזוב עיר מולדתה ומשפחתה וללכת אל עיר אחרת אשר לא ידעה לא לו ולא לה, ועינינו הרואות דקפדי אינשי בכך ואינם משיאים את בנותיהם ללכת אל עיר אחרת.

ואף על פי שלכאורה נראה מתוך דברי הרב בתרומת הדשן שמשנתנו נשנית אפילו בא לצאת שלא מחמת טענה, שהרי כתב הרב בסי' רטו שאם לא יוכל להתפרנס בכאן יכול לכופה שתלך לארץ אחרת, דטעמא מאי אמור רבנן שאינו יכול להוציאה מארצה משום דעולה עמו וכו' ואין ירידה גדולה מזו שהוא דחוק למזונותיו עכ"ד. משמע דסבירא ליה דמתניתין דקתני שאין מוציאת מארץ לארץ מיירי בשאין לו חוסר מזונות בכאן, ואפילו הכי קתני אבל באותה הארץ מוציאת מעיר לעיר ואפילו בלא שום טענה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הרואה יראה שהריב"ש חולק עליו, שכתב בתשובה סי' פח דאפילו אי לא איתדר ליה לבעל במקום הזה שאינו מוצא די חיותו אין לו רשות להוציאה מעירה וממשפחתה כיון שנשאת שמה...

ועדיין איכא למימר דאפילו הרב בעל תרומת הדשן ז"ל יסבור דמתניתין איירי בבא מחמת שום טענה שרוצה לצאת מכאן כדי שיהיו מזונותיו יותר מורווחים, ולהכי לא מצי להוציאה מארץ לארץ כיון דהא מיהא ליכא ירידה, אבל בנידון דידן דלית ליה שום טענה, מאחר שכל טוב יש בידו במקום הזה ובכל אשר יפנה יצליח, ואם יצא מכאן וילך לדור בעיר אחרת איכא למיחש לכמה רעות, למה לא תוכל האשה לעכב על ידו שלא יצא מאחר דלית ליה שום טענה..."

ובסוף התשובה חתם על כך גם בעל המשנה למלך, בזה"ל:

"ראיתי את השאלה ואת אשר נגזר עליה... הדין דין אמת כהילכתיה וכטעמיה... הצעיר יהודה רוזאניש".

כך גם משמע מדברי השואל ומשיב שהבאנו שכתב בתוך דבריו ביחס לדברי הדיין הנ"ל שסבר שאם קבעו כבר מגורם במקום אחר שוב לא יוכל לכפותה, וכתב בזה"ל:

"... ומה בכך שקבעו כבר דירתם, מכל מקום אנו מסופקים אם יוכל כל אחד מהם לחזור בו ולומר שאינו יכול לדור שם בזה המקום מפני שינוי האויר וכדומה או שאין מצוי לו כל הדברים כמו במקום אחר..."

נראה מדבריו כי פשוט שבלא נימוק וטעם לא יוכל מי מהצדדים לכוף את רעהו לעבור לעיר אחרת.

לעיל הבאנו את דברי הגרש"ש קרליץ זצ"ל בספרו "עטרת שלמה", ובין דבריו כתב גם הוא בברור ואף בחריפות כדעת המחנה אפרים המל"מ הנר"ב והשו"מ ודעימייהו, וז"ל:

"אולם זכות תביעה זו של הבעל אינה אלא היכא שנאלץ לעבור למקום אחר או שהוא צריך לשפר מצבו וכדומה אבל אם הוא רוצה לעבור למקום אחר בלי שום סיבה רק סתם נפשו חשקה לגור שמה - בזה נראה שאין האשה מחוייבת ללכת אחריו שדוקא כשהבעל יש לו צורך לעבור - האשה משועבדת לו, אבל אם אינו זקוק למקומו שהוא משנה, אין האשה נקראת שפחה שיוכל להכריח אותה ללכת לאן שהוא רוצה".

ויש מקום לומר שגם מהר"ם גלאנטי שלכאורה חלק עליהם, אין כונתו אלא לומר שאין צורך בחוסר פרנסה (אשר הוא מתיר אף לעבור לארץ אחרת לדעת התרוה"ד) כדי לנמק מעבר מעיר לעיר, אבל מודה הוא שצריך הסבר וסיבה למה לעבור, ולא בשופטני עסקינן שעוברים סתם כך, בלי שום טעם.

כדברים האלו מצינו בספר אוצר הפוסקים (סי' עה עמ' קיא) שם נכתב:

"אולם במשפטים ישרים (להר"ש גאון) סי' מב... כתב דהיכא שהמקומות שוין אין צריך שום אמתלא ולא שום טעם כדי שיוכל להוציאה, דהא משנה ערוכה היא אבל באותה הארץ מוציאים מעיר לעיר.

ובבאר מים חיים (להר"ש ויטאל) סי' כד בתשובת הר"ם קוריאל, כתב דלא הוזכרה שום טענה (שצריך הבעל לטעון) בשום פוסק, כי המשנה מעיר לעיר באיזו טענה שיהיה משנה, כי לא בשופטני עסקינן. וכן כתב הר"מ פארדו בכפי אהרן (להר"א עזריאל) סי' יב..."

מדבריהם משמע שכיון שלא עסקינן בשופטני, ודאי אם חפץ לעזוב מעיר לעיר, בסתמא אנו סומכין עליו ואין צריך להטעים ולנמק מעשיו, ויתכן שזו גם כוונת מהר"ם גלאנטי וכמו שנתבאר.

אך למעשה נראה כי דין זה תלוי בנסיבות הענין, וכאמור לא יתכן שבעל יוכל לשנות מקום מגורים ללא סיבה, אלא סתם משום שהחליט לעשות כך, ולכן במקרה דנן בו ברור כי עזיבתו את הבית הייתה מטעמים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אחרים, ולא בשל סיבה ספציפית המצריכה לשנות את מקום המגורים, בכהאי גוונא אינו יכול לחייבה לבא אחריו לדעת רוב הפוסקים, כפי שנתבאר.

אין הבעל יכול להוליכה ממקום למקום ומדחי אל דחי

בשו"ת הריב"ש (סי' פא) כתב:

"שאלת ראובן נשא אשה, בין שהיתה מעירו בין מעיר אחרת, בין שנשאה בעירו בין שנשאה בעירה בתוך בני משפחתה ואביה ואמה ואחיה. ודחקה לו השעה באותה העיר שנשאה ולא מצא כדי פרנסתו, ורצה לצאת משם וללכת אנה ואנה הן למזרח הן למערב, ולגור באשר ימצא כדי פרנסתו ופרנסת אנשי ביתו. היוכל להכריח אשתו ללכת עמו מעיר לעיר עד שימצא מבוקשו אם לאו, והבאת ההיא דתנן (בפרק אחרון דכתובות ק) ג' ארצות לנשואין יהודה ועבר הירדן והגליל וכו' והתוספתא שהביא הרי"ף ז"ל בהלכות. ובקשת לבאר לך ההלכה הזאת באר היטב. זהו תורף שאלתך.

תשובה אין ספק שאין האיש יכול לכופ את אשתו ללכת עמו על הספק מעיר אל עיר, ולהוליכה מדחי אל דחי, כמו שנראה שבא השאלה על זה לפי לשונך. ובזה לא נסתפק אדם מעולם. אבל כשרוצה האיש להעתיק דירתו ממקומו למקום אחר מיוחד לקבוע שם דירתו אם יכול לכופ את אשתו בזה ובאיזה ענין, בזה הוא ששנינו המשנה ההיא..."

הרי כי יסד הריב"ש שכל הנידון במשנתנו מתי יכול האיש לכופ את אשתו ללכת אחריו, הוא רק כאשר הוא רוצה לעבור ולקבוע דירתו במקום מסוים, אבל ודאי שאינו יכול לדרוש שתלך אחריו ממקום למקום, עד אשר יחליט היכן לגור.

ואף על פי שנחלקו הריב"ש שם (ובסי' פח) ותרומת הדשן (סי' רטו) האם האיש יכול לכופ את אשתו ללכת למקום אחר מסיבת חסרון פרנסה (והובאה המחלוקת ברמ"א בסי' עה סעי' א), מכל מקום בדין זה של הריב"ש שללכת אחריו ממקום למקום בלי יעד מגורים מוגדר, כולי עלמא מודים שודאי אינו יכול לכופה.

כך כתב בחלקת מחוקק שם (ס"ק ט) וז"ל:

"למקום שירצה ויש חולקין. הריב"ש כתב אין ספק שאין האיש יכול לכופ את אשתו ללכת עמו על הספק ולהוליכה מעיר לעיר מדחי אל דחי, ובזה לא נסתפק אדם מעולם. ונראה דאף בעל תרומת הדשן יודה לזה, כי בעל תרוה"ד מייירי שמבקש מאשתו שתלך עמו למדינה אחרת לגור שם, היינו שרוצה להוליך אותה למקום מיוחד במדינה אחרת, ולקבוע דירתו שם, והריב"ש חולק גם על זה כנר' בסי' פא ובסי' פח, שאם היה בברש"ך מקום הנשואין, לא היה יכול להוליכה למקום שהיו רוצים לקבוע שם דירה מקום תורה וחכמה, אף שדחקה לו השעה שם בברש"ך כנזכר בשאלה סימן פא".

וכך כתב הבית שמואל שם (ס"ק ט) וז"ל:

"ויש חולקים. בריב"ש סימן פא מבואר אין ספק שאין האיש יכול לכופ את אשתו ללכת עמו על ספק מעיר לעיר בזה לא נסתפק אדם מעולם, אלא כשרוצה לעקור דירתו ולקבוע במקום מיוחד אז דינו מבואר בש"ס דאינו יכול, והשאלה היה שדחקה לו השעה ורצה לילך ממקומו ולקבוע במקום מיוחד, מכל מקום סבירא ליה להריב"ש דאינו יכול. וכן כתב בח"מ, וכתב כשאין לו מקום לקבוע מקומו ורצה לילך מעיר לעיר אף התרומת הדשן מודה דאינו יכול. ולדעת הריב"ש צריך לומר אף על גב כבר הזהירו חז"ל מאן דביש ליה בהאי מתא וכו' אלמא שראוי לצאת ממקומו, לא אמרו חז"ל אלא דרך עצה טובה, אבל אינו יכול לכופו על זה".

הרי כי לדין זה מודים כולם, כי אין הבעל יכול לטלטלה ממקום למקום, וכל הנידון במשנה ובסוגיא הוא בתביעת הבעל או האשה למעבר למקום מוגדר וקבוע.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

על פי זה יש מקום לומר כי בנידון דנן בו הבעל אינו החלטי, ואינו יציב ברצונו ובהחלטותיו, ומשנה דעתו מיום ליום, וישנו חשש סביר וגבוה על פי התנהגותו בעבר, שהוא יחזור בו שוב ושוב מפעם לפעם, הרי נראה כי בכהאי גוונא אינו יכול לשנות את מקומה של האשה, בבחינת "מדחי אל דחי", כדוגמת מקרה הריב"ש שציטטנו.

עוד יש להוסיף כי כשם שאין מוציאים מנוה הרעה לנוה היפה, הרי גם במקרה דנן בו מקום המגורים הנוכחי הוא מקום מוסדר ומתאים לצדדים ולילדה אשר יש לה צרכים מיוחדים, ואם כן צודקת האישה בסירובה לעקור ממקום המגורים הנוכחי. וכפי שהבאנו לעיל מדברי הכנה"ג כי אפילו באותה העיר לא יוכל הבעל להוציא את אשתו מנוה היפה לנוה הרעה.

ועל כן למעשה נפסק כי אם הבעל חפץ לגרש את אשתו, עליו לשלם לה את מלוא כתובתה, וכל זאת לפי הסכמתה של האשה של האשה להתגרש.

המסקנות ההלכתיות העולות מפסק הדין

א. במסכת כתובות שנינו: "שלש ארצות לנשואין, יהודה ועבר הירדן והגליל. אין מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך, אבל באותה הארץ מוציאין מעיר לעיר ומכרך לכרך, אבל לא מעיר לכרך ולא מכרך לעיר..."

ובמשנה הבאה: "הכל מעלין לארץ ישראל ואין הכל מוציאין, הכל מעלין לירושלים ואין הכל מוציאין, אחד האנשים ואחד הנשים".

ב. נחלקו הראשונים בדין זה. דעת מהר"ם כפי שהובאה בב"י, כי איש שקידש אשה מאותה ארץ, אינו יכול להוציאה לארץ אחרת, אבל אם הלך לארץ אחרת וקידש שם אשה, יכול לכופה לבא ולהנשא ולדור במקומו, שעל מנת כן נשאה. אמנם אם כבר נשאה בארצה, שוב אינו יכול להוציאה לארצו.

ג. דעת הרי"ף והרמב"ם ועוד ראשונים כמהר"ם, אלא שלשיטתם אין חילוק בין אם רק אירס את האשה בארץ אחרת, לבין מקרה שבו גם נשא אותה שם, ובכל מקרה האיש כופה את האשה ללכת אחריו לארצו, משום שעל מנת כן נישאו.

ד. לעומתם שיטת ר"ת היא כי אם האיש והאשה הם משתי ארצות, אזלינן בתר מקום הנישואין, וזכותו של זה אשר נישאו בארצו לדרוש להשאר שם, אבל אם שניהם מארץ אחת ונישאו בארץ אחרת, יפה כח האשה מכח האיש, ויכולה האשה לכוף אותו לחזור לארצם. וכך הדין גם לענין כרך ועיר באותה הארץ, שאם אחד מכרך ואחד מעיר, אזלינן בתר מקום הנישואין, וזכותו של זה אשר נישאו במקומו לדרוש להשאר שם.

ה. לשיטת ר"ת אם שניהם מערים או שניהם מכפרים באותה הארץ, בזה יפה כח האשה מכוחו של הבעל, וחייב האיש לילך אחריה למקומה.

ו. בניגוד לשיטת שאר הראשונים הסוברים להפך, כי זכותו של הבעל היא להוציא את אשתו מעיר לעיר או מכפר לכפר באותה הארץ, ואילו לאשה אין זכות כזו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

- ז. בשו"ע נפסק כדעת הרמב"ם, ואילו ברמ"א שם הביא את דעת רבינו תם.
- ח. הרי כי נחלקו השו"ע והרמ"א מה ההלכה גם בענין הזכות למעבר מעיר לעיר באותה הארץ. לדעת השו"ע הבעל יכול להוציא את אשתו מעיר לעיר או מכפר לכפר באותה הארץ, ואילו לדעת הרמ"א אשר פסק כשיטת ר"ת, יד האשה על העליונה, והיא זו שיכולה לדרוש מהבעל לצאת מעיר לעיר או מכפר לכפר, באותה הארץ.
- ט. משמע מדברי הגר"א שהכריע כהשולחן ערוך. אולם הבית שמואל שם כתב כי מכיון שהדבר שנוי במחלוקת, נקטינן תמיד לחומרא, ואף אם הבעל רוצה אין כופין את האשה, משום דחיישינן לדעת ר"ת, ומכל שכן שאין כופין את הבעל כאשר האשה רוצה.
- י. בספר יריעות שלמה כתב דכוונת המרדכי והבית שמואל דלא כפינן לה להיות דינה כדין מורדת אם לא תרצה לבוא עמו, וגם לא כפינן אותו להוציא וליתן כתובה.
- יא. אמנם אף שכתב הבית שמואל כי מספק אין כופים אותה ואין דינה כמורדת, לא מפורש בדבריו מה הדין אם יגרשנה בעלה, האם חייב הוא בכתובתה או לא.
- יב. להלן נביא כי נחלקו הפוסקים מה דינה של אשה אשר יש מחלוקת אם היא נחשבת כמורדת, האם למעשה גובה כתובה מספק, ולכאורה אותו דין תקף גם כאן.
- יג. אך להלן יתבאר כי נראה כי שבמקרה הזה לכולי עלמא האשה תפסיד את כתובתה. שהרי רוב הדעות הכריעו באופן ברור שלא כדעת רבינו תם, ואף הרמ"א עצמו סובר כן לעיקר הדין, ורק לחומרא חשש הרמ"א לדעת רבינו תם שלא כופין את האשה, ואם כן כאן לכולי עלמא יהיה הדין שאין האשה זכאית לכתובה.
- יד. בדברי הבית שמואל מצינו במפורש כי הנמנעת ממקום המגורים בו היא חייבת, דינה כמורדת.
- טו. עוד מצינו בהמשך הסימן התייחסות ברורה נוספת שלדעת החלקת מחוקק והבית שמואל דינה של האשה שאינה רוצה לעלות עם בעלה או ללכת למקומו, כמורדת ממש על כל דיניה, עד שהח"מ והב"ש תמהו על דיני צאן ברזל שהובאו ברמ"א שם, שאינם תואמים את דינא דמתיבתא, והב"ש יישב הדבר והתאים את הדינים לדיני מורדת.
- טז. אמנם האחרונים דנו בזה, האם אכן מכח חיובה של האשה לבא למקום מגוריו של הבעל, הרי כאשר היא נמנעת מכך, נחשבת כמורדת לכל דבר, או שאף על פי שמחויבת לבא לשם, מכל מקום כאשר האשה נמנעת מכך, לא תיחשב כמורדת.
- יז. בפסקי דין רבניים (ח"ח עמ' 17 ואילך) בפני הדיינים הגאון רבי שמואל ברוך ורנר זצ"ל, הגאון רבי עמרם אזולאי זצ"ל והגאון רבי חיים גדליה צימבליסט שליט"א, דנו בדבר. בתחילה הביאו את השיטה שדינם כמורדים ממש, כמבואר בבית שמואל והמהרח"ש, ולשיטה זו, איש או אשה המסרבים לגור במקום בו הם חייבים, דינם כמורדים ממש, ולכן אשה המסרבת לבא לדור במקום חיובה, אין בעלה חייב לגרשה, אלא שאם ירצה לגרשה אינו חייב בכתובתה.
- יח. בהמשך הובאה שם השיטה החולקת - שיטת הר"ן - שאין כאן דין מרידה ממש. לדעת הר"ן אין דינה של אשה זו כמורדת, וכל הנפקא מינה בדין הכפיה לעלות לארץ ישראל הוא שיכול לגרשה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בלי לתת לה את כתובתה, אולם אחרי שתוקן חרם דרבינו גרשום כל זמן שלא התגרשה מרצונה, אינו יכול לגרשה בעל כרחה, וכל זמן שלא התגרשה, חייב הבעל בשארה כסותה ועונתה. ואם יעלה לארץ ישראל בלעדיה, הוא יחשב כמורד, ודינו שכופין אותו לגרשה.

יט. רוב הפוסקים פסקו דלא כהר"ן בזה, ולהלכה במקום שמחוייבת ואינה רוצה ללכת אחריו, אם אינו רוצה לגרשה, אין לכופו.

כ. בפסק הדין הנ"ל הביאו כי בדברי המבי"ט ח"א סי' רמה נראה כי הוא סובר כשיטת הר"ן. שם כתב כי אשה המסרבת לעלות אחר בעלה לארץ ישראל, בעלה חייב לגרשה, ומבואר שאין דינה כמורדת.

כא. אלא שיש לתמוה על כך, שהרי באותו פסק דין עצמו הביאו לעיל כמקור לכך שיש לה דין מורדת, את דברי המבי"ט בח"א סי' רי, שם כתב שאשה כזו היא מורדת ולכן מותר לבעלה לשאת אשה נוספת, ואינו עובר בכך על חרם דרבינו גרשום. הרי כי להבנתם עולה לכאורה שדברי המבי"ט סותרים זה את זה.

כב. בכדי לישב סתירה זו נראה, כי אין כונת המבי"ט לפסוק שכל אשה המסרבת לעלות לארץ, חייב בעלה לגרשה, אלא שאם ישא עליה אשה אחרת יתחייב לגרשה, מאחר שכך נשבע לה בכתובתה - כמנהגם - כי אם ישא עליה אשה אחרת הרי הוא מתחייב לגרשה בגט, ולכן על אף שהתיר לו המבי"ט לשאת אחרת אחרי שהיא מורדת ואינה עולה לארץ, מכל מקום נשארה השבועה בתוקפה לענין זה שאם אכן ישא אשה אחרת, חייב הוא לפטור אותה בגט. אבל אם לא היה נושא אחרת, באמת יכל להשאר בארץ ישראל ולא לגרשה.

כג. נמצא כי שיטת המבי"ט היא כמבואר בתשובתו השניה בסי' רי שנחשבת כמורדת, ורק משום שנשא אשה אחרת חייב אותו המבי"ט לגרש את הראשונה.

כד. הכרעה זו כי הנמנעת ממעבר למקום מגורים במקרה בו היא חייבת בכך, נחשבת כמורדת, חוזרת ונשנית לאורך פסקי הדין הרבניים. כך גם נכתב בפסקי דין רבניים (ח"ו עמ' 5 ואילך) בפני הדיינים הגרי"ש אלישיב זצ"ל, הגרס"ח עבודי זצ"ל, והגר"ש ישראל זצ"ל.

כה. כך גם בפסקי דין רבניים (ח"ח עמ' 47 ואילך) בפני הדיינים האב"ד הגרש"ב ורנר זצ"ל, הגר"ע אזולאי זצ"ל, והגר"ח ג' צמבליסט שליט"א.

כו. בכל פסקי דין אלו נקטה להלכה, כי האשה המסרבת לדור במקום בו היא חייבת על פי הדין, תחשב כמורדת לכל דיניה.

כז. כאמור דעת הר"ן היא כי על אף שהאשה חייבת לעלות אחר בעלה לארץ ישראל, מכל מקום כל זמן שלא עלתה, הרי בעלה מחוייב לה בכל חיובי בעל לאשתו, אלא שאם תתגרש לא תקבל כתובה. כאמור דעת הר"ן נדחתה מהלכה על פי רוב הפוסקים.

כח. בספר עטרת שלמה להגאון רבי שלמה שמשון קרליץ זצ"ל (אב"ד פתח תקוה) כתב כי ניתן ליישב שאין מחלוקת בין הרא"ש לר"ן, ודברי הרא"ש שהחשיבה כמורדת נאמרו רק כאשר סוכם מראש שיגורו שם, ואז נחשב מקום זה כמקום מגוריהם הקבוע, וכאשר האשה מסרבת לגור שם, הרי היא ככל אשה העוזבת את בית בעלה בלא סיבה מוצדקת, שנחשבת כמורדת גמורה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לעומת דברי הר"ן אשר נאמרו כאשר בני הזוג דרים במקומם הקבוע, והבעל דורש ממנה לעבור למקום אחר, שאז פסק הר"ן כי אף במקרה בו אכן זכותו של הבעל לדרוש שתבא אחריו, מכל מקום אשה המסרבת לכך אינה נידונת כמורדת, ואדרבה בעלה חייב במזונותיה, ויתכן כי הרא"ש גם הוא יודה לדין זה.

כט. אלא שהביא העטרת שלמה שבמהרש"ך מפורש שלא חילק בין המקרים, ופטר את הבעל ממזונותיה בכל גווני, גם במקרה של סירוב האשה למעבר למקום חדש, ודלא כשיטת הר"ן, ואם כן לכאורה אי אפשר לומר שאין מחלוקת בדין זה.

ל. אך כתב בעטרת שלמה לחלק בדרך נוספת, כי יתכן לומר שהר"ן לא נחלק וחייב את הבעל אלא במקרה שהבעל רוצה לעלות לארץ ישראל, אבל כאשר זכותו של הבעל לשנות את מקום דירתו בחו"ל, בכהאי גוונא יודה הר"ן כי אם האשה מסרבת, תחשב כמורדת לכל דבר.

לא. חילוקו הוא בין המקומות בהם זכות הבעל לכופף את אשתו למקום מגורים נובעת מזכויות ודיני האישות, שבכאי גוונא אם מסרבת לבא תחשב כמורדת, לבין זכותו לכופף לעלות לארץ ישראל, אשר היא תקנה חיצונית משום המצוה ואינה נוגעת לדיני האישות, שבזה אף שאם מסרבת לעלות, קנסו אותה להפסיד כתובתה, מכל מקום אינה נחשבת כמורדת.

לב. אמנם למעשה הביא כי ברמב"ן ובתשב"ץ מפורש דלא כחילוק זה, וכי גם במורדת מעליה לארץ ישראל, נחשבת האשה כמורדת גמורה, שלא כדברי הר"ן, ולא ניתן לומר שאין מחלוקת בדין זה.

לג. אך כתב בעטרת שלמה שם שאף על פי שאשה המסרבת לעלות לארץ ישראל נידונת כמורדת, היינו רק לענין שמפסידה את כל מה שמורדת מפסידה, אבל מכל מקום אין נוהגים בה דיני התראה והכרזה כמורדת.

לד. כך מבואר גם מדברי החזון איש שגם הוא סובר שאין צורך בהתראות ובהכרזות כמורדת דנא.

האם יש דין מורדת בספק פלוגתא

לה. יש לדון כאשר ישנה מחלוקת הפוסקים במקרים שונים, והנפקא מינה ביניהם היא אם נחשבת האשה למורדת, האם נחשיב את הבעל כמוחזק בכתובה ויוכל לטעון קים לי שהאשה מורדת, או שנאמר להפך שמחמת המחלוקת, לא ניתן להכריז עליה כמורדת. או בנוסח אחר ניתן לומר, כי יכולה האשה לטעון כי אין לקונסה בהפסד הכתובה, כיון שקים לה כשיטה הסוברת שאין לה דין מורדת, וכיצד נוכל לקנוס אותה. נושא זה נידון בין הפוסקים וכדלהלן.

לו. ברמ"א נפסק כי אשה שידעה שיש בבעלה מומים, אין כופין אותו להוציא דסברה וקיבלה, כדעת הרמ"ה.

לז. דעת הבית שמואל, כי אף על פי שאין כופין אותו להוציא, מכל מקום אם אין האשה מסכימה לדור עימו, יכולה היא לטעון קים לי כשיטת הרשב"א שאינה מורדת, משום שיכולה לומר סבורה הייתי שאוכל לקבלו, ולמעשה איני יכולה.

לח. לעומתו דעת הבית מאיר חולקת על כך, כי מכיון שלדעה אחת בפוסקים האשה נחשבת כמורדת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והבעל פטור מכתובתה, אם כן מספק אי אפשר להוציא ממנו ממון ואי אפשר לחייבו לשלם לה כתובה.

לט. בחזון איש הכריע כדעת הב"ש, וביאר את דעתו וסברתו בשתי דרכים.

מ. טעמו הראשון של החזו"א הוא כי חוב הכתובה בעיקרו הוא חוב גמור גם במורדת, אלא שחכמים קנסו את המורדת בהפסד כתובה או בהפחתה. ולכן כאשר יש לה למורדת על מי לסמוך בשיטת הפוסקים, יכולה האשה לטעון שלא ניתן לקונסה.

מא. החזו"א מוסיף עוד טעם נוסף, שמכיון שמתנאי דין מורדת הוא כי היא מפסידה את כתובתה רק אחרי התראות והכרזות כדין, אם כן כאשר בפועל לא הייתה התראה מחמת המחלוקת, שוב אין האשה מפסידה את הכתובה. והרי בפועל לא ניתן להתרות בה, שהרי טוענת קים לי כשיטה הסוברת שאינה נחשבת כמורדת. וממילא כאשר אין התראה אין הפסד כתובה.

מב. מצינו מחלוקת זו בדין נוסף, בדינו של האומר איני זן ואיני מפרנס. בשו"ע נפסק כי כופין אותו לפרנס. וכתב הב"ש כי מכיון שיש אומרים שכופים אותו לגרש, הרי אם האשה אינה רוצה לדור עמו אינה נעשית מורדת, ויכולה לומר קים לי כהני פוסקים.

מג. גם בנידון זה שב וחזר וכתב הבית מאיר את שיטתו שמכיון שהבעל מוחזק בכתובה, יוכל הבעל לומר קים לי דיש לה דין מורדת.

מד. ובחזון איש הכריע גם כאן כשיטת הבית שמואל.

מה. בשו"ע נפסק כי האומר אי אפשרי אלא אני בבגדי והיא בבגדה, יוציא ויתן כתובה, וכן אם האשה אומרת, אי אפשרי אלא אני בבגדי והוא בבגדו, תצא בלא כתובה.

מו. ובחלקת מחוקק כתב כי יש להם דין מורד או מורדת לכל דבר, ודלא כמו שכתב הב"ח שם.

מז. אולם החזון איש מחזק את שיטת הב"ח ומבאר כי אין דנין כאן דין מרד, ולא שייך כאן פחיתת כתובה והכרזה והמתנת י"ב חודש, משום שאין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה, ולכן כופין אותה לאלתר שיוצאה שלא בכתובה.

מח. וכתב החזון איש שכך הוא הדין גם במסרבת לשינוי מקום הדירה, משום שגם כאן אין הדבר עשוי להשתנות, ואין טעם בהתראה.

מט. לדעת החזון איש כשאין יכולת לבצע את ההתראה, אזי הפסידה כתובתה מיד במרידתה. ונראה שכוונתו היא, שאין לה את דרכי ההתראה וההכרזה של מורדת, אולם שאר דיניה זהים לדיני המורדת.

נ. רבינו ירוחם פסק כי בעל ואשה אשר שניהם אינם חפצים זה בזה, כאשר האשה לא רצתה בבעלה בראשונה, ואז גם הוא כבר אינו רוצה בה, בכהאי גוונא האשה מפסידה את תוספת הכתובה מיד, משום שהבעל לא כתב לה תוספת אדעתא למישקל ולמיפק מרצונה.

נא. על כך תמה הגרי"ש אלישיב זצ"ל כיצד יתכן שאשה המורדת לבדה בבעלה, אינה מפסידה את התוספת אלא לאחר שהכריזו עליה כדין, ואילו כאשר גם הבעל מורד ואינו חפץ בה, או אז מפסידה

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האשה את התוספת מיד.

נב. הגרי"ש אלישיב זצ"ל ביאר, שמעיקר הדין אשה מורדת מפסידה תוספת כתובתה מיידית, אלא שבכהאי גוונא שיש סיכוי שתועיל ההתראה וההכרזה להשיב את האשה לשלום בית, אז חידשו חכמים את חוב תוספת הכתובה ויצרו אותו מחדש שלא מן הדין, כדי לקנסה בו בהתראה והכרזה. אבל במקרה שלא שייכת ההתראה, שב וחזר עיקר הדין שאין למורדת כתובה מעיקרא.

נג. נראה כי ניתן ללמוד מדברי הגרי"ש שכמו שבתוספת כתובה מדינא מפסידה אותה המורדת מיד, אלא שתקנו חכמים להמתין ולהכריז רק משום שמא תחזור בה, ויועיל הדבר להחזיר אותה לשלום בית, ולכן כשלא שייך להכריז מפסידה האשה את התוספת מיד, הכי נמי לגבי עיקר כתובה לא מסתבר שהגדר הוא הפוך, אלא נראה שגם שם עיקר התקנה היא לקנוס את המורדת שתפסיד את כתובתה, ודין ההכרזה הוא רק תקנה נוספת שתיקנו מקום שיש בו תועלת, כדי שאולי תחזור בה, אבל במקום שלא יהיה בו תועלת, תשאר עיקר התקנה, ותפסיד את הכתובה מיד.

נד. בזה יובנו היטב דברי החזון איש הנ"ל, כי במקום בו אין תועלת בהתראה, כגון באשה האומרת אי אפשרי אלא בכגדי, או במסרכת לעלות אחרי בעלה לארץ ישראל, אשר במקרים אלו "אין דרך הדבר להשתנות לזמן מרובה", כאן אין טעם לתקן התראה או הכרזה, ונשארה רק עיקר התקנה לקנוס אותה מיד בהפסד כתובתה.

נה. על פי זה ניתן לבאר את מחלוקתם של הבית שמואל והבית מאיר האמורה, במקרים בהם ישנה מחלוקת האם האשה נחשבת כמורדת, האם היא מפסידה את הכתובה.

נו. הבאנו כי בחזו"א ביאר את טעמו של הב"ש והכריע כמותו, וזאת משתי טעמים, או משום שמספק אי אפשר לקנסה ולהחשיבה כמורדת, או משום שמספק לא ניתן להכריז עליה ולהתרות בה כדין, וממילא הבעל נשאר חייב בכתובתה.

נד. נראה לומר שהבית מאיר למד כסברת הגרי"ש אלישיב. משום כך סבר שבמקום פלוגתא אם כופין, יכול לומר הבעל קים לי שלא תקבל כתובה, שהרי ברגע שיש פלוגתא, למעשה לא ניתן לבצע את ההתראות משום הדעה שאינה מורדת, ועל כן לדעה שכופין אותה ויש לה דין מורדת, בכהאי גוונא שלא שייך להתרות בה, חזר הדין לעיקרו שמורדת מאבדת את הכתובה מיד. ואם כן יכול הבעל לומר קים לי, ולהפטר מחיוב הכתובה מדין מורדת, למרות שלא התרו בה.

נח. נראה כי בדעת החזו"א יש לחלק בין מקרים בהם אין תועלת בהכרזה, למקרה בו אם היינו מתרים באשה היה בכך תועלת, אלא שלנו אין אפשרות להתרות. במקום בו אין מקום לתקנת ההתראה, עדיין נשארה עיקר התקנה בתוקפה לקנוס אותה בהפסד הכתובה, ואדרבה בכהאי גוונא מפסידה האשה המורדת את הכתובה מיד, מכיון שבסוג מרידה כזו לא תקנו להתרות כלל. אבל במקרה בו אם היו מתרים בה ודאי שהיה בכך תועלת, אלא שבית הדין אינו יכול להתרות בה, משום שאין לו הכרעה בדינה של האשה האם מורדת היא או לא, אזי במרידה כזו עדיין תקפה תקנת חכמים שהקנס יהיה רק לאחרי התראה, וכל זמן שבפועל לא יתרו בה, לא תפסיד את הכתובה.

נט. לפי זה נראה שבכך נחלקו הפוסקים, לדעת הבית מאיר גם במקרה של ספק, כיון שבפועל אי אפשר

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

להתרות בה, מפסידה היא את כתובתה מיד. ואילו דעת הבית שמואל והחזון איש, שבמרידה כזו שיש בה טעם להתרות, אלא שבית הדין אינו יכול לבצע אותה בפועל, נשאר הדין כי חיוב הכתובת תקף כל עוד לא התרו בה, ולכן בספק מורדת אינה מפסידה את כתובתה, גם לסוברים שמדינא היא מורדת, וממילא אין לבעל טענת קים לי להפטר מתשלום.

ס. כאמור לעיל, החזון איש ביאר קודם לכן את חיוב הכתובה בספק מורדת באופן אחר, כי כאשר יש למורדת על מי לסמוך בשיטת הפוסקים, יכולה האשה לטעון שלא ניתן לקונסה, כאשר יש לה על מי לסמוך במרידתה בשיטות הפוסקים, ואזי שוב אין לנו יכולת לקונסה, ונותר חיוב הכתובה לכולי עלמא כמעיקרו.

סא. יש לחקור בגדר קנס הכתובה על מורדת. האם כשקנסו חכמים בעת תקנתם, כבר אז חלה תקנה קבועה מאליה, שכל מורדת שתהיה בעתיד, מפסידה את כתובתה, או שנאמר שכל מורדת דינה נידון בפני עצמה בבית הדין, וקביעת בית הדין במקרה הנידון היא המחילה עליה את הקנס. אלא שמתקני התקנה נתנו בתקנתם את הכח לבית הדין לפסוק קנס בכל מקרה המתאים לכך.

סב. לפי זה תבואר המחלוקת בדרך נוספת. אם נאמר שכל מורדת יש בה קביעת דין חדש להחיל עליה שם קנס, אזי כאשר מספק לא פוסק בית הדין כי האשה מורדת, לא חל הקנס כלל. וכך נקטו הבית שמואל והחזון איש. אולם הבית מאיר סובר שדין הקנס חל עליה ממילא מזמן התקנה. ואם כך, הרי כאשר יש פלוגתא אם יש לה דין מורדת או לא, הרי לשיטה שיש לה דין מורדת, דין זה חל עליה מעיקרה של התקנה, מייד במרידתה, ויוכל הבעל לטעון קים לי על הכתובה.

סג. לכאורה מצינו בדברי הבית יעקב כי סובר הוא כדעת הבית מאיר, ושלא כדעת הבית שמואל והחזון איש. הבית יעקב כתב בדין הוצאה מארץ לארץ, אשר עליה כתב הבית שמואל כאמור שמספק אין כופים אותה, וכל שכן שאין כופים אותו, וכתב הבית יעקב שיכול הבעל לטעון קים לי שהיא מורדת, וכיון שהוא המוחזק בממון, לא ניתן להוציא ממנו את הכתובה.

סד. אך נראה כי אין הכרח בדבר, ויתכן שגם לשיטת הבית שמואל והחזון איש הסוברים שבמקרים בהם יש פלוגתא אם האשה מורדת, אם יגרשנה הבעל יהיה חייב בכתובה, אף על פי כן כאן יודו כי כאן וודאי שהאשה תפסיד את כתובתה. שהרי רוב הדעות הכריעו באופן ברור שלא כדעת רבינו תם, ואף הרמ"א עצמו סובר כן לעיקר הדין, ורק לחומרא חשש הרמ"א לדעת רבינו תם שלא כופין את האשה, ואם כן כאן לכולי עלמא יהיה הדין שאין האשה זכאית לכתובה.

האם הנמנעת ממקום המגורים דינה כמורדת גם לענין התוספת

סה. כתב הר"ן המובא בב"י, כי אשה המסרבת ללכת אחרי בעלה למקום אליו היא חייבת ללכת, מפסידה אף את התוספת, כשם שמפסידה את עיקר הכתובה.

סו. אבל הב"ח שם כתב כי דין זה שנוי במחלוקת ראשונים, ואף על פי שבר"ן ובמרדכי מפורש שאשה זו המסרבת ללכת אחר בעלה כפי חיובה, מפסידה גם את תוספת הכתובה, מכל מקום מדברי הרא"ש שדימה אותה לדין האיילוני, נראה שיש לה תוספת.

סז. עוד הביא הב"ח כי נחלקו ר"ח ור"ת בכל מקום בו כתוב כי האשה יוצאת שלא בכתובה, האם אין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לה גם את התוספת, ובסמ"ג ותוס' שאנץ נראה שהלכה כדעת ר"ח שגם תוספת אין לה, אבל מדברי המרדכי בשם מהר"ם יש ללמוד כי למעשה אם תתפוס האשה את התוספת, אי אפשר להוציא ממנה במקום פלוגתא.

סח. להלכה נפסק בשו"ע שהאשה מפסידה גם את התוספת, ואילו לשיטת הב"ח שצויין אף בב"ש, אם האשה תפוסה בנכסים, היא יכולה לטעון קים לי שהיא זכאית בתוספת הכתובה.

סט. עיקר דברי הב"ח כי דין זה תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, כאשר לדעת ר"ח מפסידה גם את התוספת, ולר"ת לא, לכאורה צ"ע.

ע. התוספות במסכת יבמות הביאו כי נחלקו ר"ח ור"ת בדין תוספת כתובה. לדעת ר"ת בכל מקום שכתוב שיש לה כתובה. בהכרח הכונה שיש לה גם תוספת, שהרי הכלל הוא ש"תנאי כתובה ככתובה". לעומתו דעת ר"ח היא שבמקומות בהם האשה יוצאת בעל כרחו של הבעל, אינו חייב בתוספת, כיון ש"אדעתא למיפק" לא התחייב לה בתוספת כתובה, והכלל האמור שם כי "תנאי כתובה ככתובה", לא נאמר לכל דבר.

עא. בהגהות מרדכי למסכת כתובות מבואר כי במחלוקת זו יש נפקא מינה גם להפך, לענין אשה המפסידה כתובה, שלדעת ר"ח שלא לכל דבר תנאי כתובה ככתובה, אין הכרח שבכל מקום שהאשה מפסידה כתובה, תפסיד גם את התוספת.

עב. הב"ח גרס כי המשך דברי המרדכי שם נסובו על מקרה בו האיש אומר לעלות והאשה מסרבת, שהדין הוא שתצא בלא כתובה, ועל כך מסיק המרדכי כי על אף שבסמ"ג ותוס' שנ"ץ נראה דהלכה כר"ח שאין לה תוספת, מכל מקום נקט המהר"ם שבכל פלוגתא יכול התופס לטעון קים לי, ולכן למעשה אם תתפוס האשה את התוספת, תוכל לטעון קים לי כדעת ר"ת שיש לי תוספת.

עג. אך לפי הגירסה שלפנינו בהגהות מרדכי שם, המרדכי לא דיבר על אשה המסרבת לעלות, אלא להפך על "היא אומרת לעלות" שדינה הוא שאם בעלה מסרב חייב הוא לתת לה כתובה, ועל כך כתב כי לדעת ר"ת גובה האשה גם תוספת כתובה, משום שלדעת ר"ת תנאי כתובה ככתובה לכל דבר, ואילו לדעת ר"ח בכל מקרה בו האשה יוצאת בעל כרחו של הבעל, אינה נוטלת את התוספת, משום שאדעתא למיפק לא אוסיף לה. ואם האשה תתפוס, תוכל לטעון קים לי כדעת ר"ת שיש לה גם תוספת.

עד. לגירסת הב"ח הדברים לכאורה תמוהים מאוד, וגם אם דין זה תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, מכל מקום הדעות יהיו בדיוק להפך, שהרי לדעת ר"ת הכלל הוא שבכל מקום דין התוספת כדין הכתובה, ואם כן לשיטתו אשה המסרבת לעלות כשם שהפסידה כתובה תפסיד גם את התוספת, ורק לדעת ר"ח שאין זה כלל מוחלט, יש מקום לומר שאולי תוספת יש לה. והרי כפי שהביאו המרדכי והב"ח עיקר ההלכה בזה היא כר"ח ולא מכח טענת קים לי.

עה. מדברי המרדכי בשם מהר"ם (שהביא הב"ח עצמו קודם לכן) מבואר שאם אכן היה הדין תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, היה הדבר כפי שכתבנו, שלשיטת ר"ת ברור הדבר שאין לה תוספת, ולשיטת ר"ח אין ראייה מה הדין, אבל למעשה ודאי הדין הוא כי לכולי עלמא אין לה תוספת.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עו. בדברי האחרונים המובאים באוצר הפוסקים כאן, לא מצינו מי שפסק שיכולה האשה המסרבת לדור במקום חיובה, לתפוס תוספת כתובה מכח מחלוקת ר"ח ור"ת, וכולם דנו בזה רק מכח דברי הרא"ש דלהלן.

עז. כאמור, הב"ח הביא מקור נוסף לדייק כי אשה המסרבת לעלות אחר בעלה כאשר היא חייבת, אינה מפסידה את תוספת הכתובה, מדברי הרא"ש אשר דימה את דינה של אשה המסרבת לעלות, לדינה של איילונית, וציין לדבריו לעיל שם כתב כי איילונית שלא הכיר בה, אף על פי שאין לה כתובה, מכל מקום תוספת יש לה, ולכאורה מוכח מזה כי דעת הרא"ש כי שגם אשה המסרבת לעלות, על אף שאין לה כתובה, יש לה תוספת כתובה.

עח. אמנם הב"ש כתב לישב שאין כוונת הרא"ש להשוות אשה זו לאיילונית לכל דבר, וכך כתב כבר התשב"ץ שהרא"ש דימה את דינה לדין איילונית רק לשאר דיניה, ולא לענין תוספת כתובה, שבזה יסכים הרא"ש שודאי אין לה. גם בשו"ת הרשב"ש בתחילה רצה לדייק שהרא"ש חולק, ושוב מסיק שדברי אביו התשב"ץ אמת הם, ולא זו כוונת הרא"ש. כאמור כן כתב גם הב"ש.

עט. אמנם כפי שהביא הכנסת הגדולה רבים הם החולקים וסוברים שאם תפוס האשה תוכל לטעון קים לי כדעת הרא"ש שיש לה תוספת כתובה.

פ. מזה עולה ההלכה כמו שהבאנו לעיל מדברי הב"ח, אבל לא מטעמו שנקט שהדבר תלוי במחלוקת ר"ח ור"ת, אלא משום שנקטו שהרא"ש חולק ומחייב בתוספת כתובה.

פא. נראה לומר כי רק לשיטות שמפסידה גם תוספת כתובה, שייך להגדירה כמורדת, שהרי כך דינה של מורדת שמפסידה גם תוספת כתובה. אולם לשיטת הסוברים שלא מפסידה תוספת כתובה, הרי וודאי שאין גדרה כמורדת.

פב. אף שכאמור לעיל לדעת הב"ש והחזו"א בדרך כלל כאשר יש מחלוקת אם יש מרידה, אי אפשר לפסוק שהאשה היא מורדת, וממילא נשאר הדין שהבעל חייב בכתובתה ובתוספתה, ולא אמרינן שהוא מוחזק, מכל מקום בענין תוספת כתובה במקרה של מרידה במקום המגורים, אינו חייב בכתובתה ותוספתה. כמבואר להדיא בב"ח בשם מהר"ם, שרק אם האשה תפסה ממון יכולה היא לומר קים לי כשיטת ר"ת.

פג. טעם הדבר, משום שבנידון דנא עיקר הכרעת הדין היא שאין האשה זכאית לכתובה ותוספתה, וכי הגדרתה היא כמורדת, ורק במקרה של תפיסה תוכל לטעון קים לי כשיטת החולקים. ושונה הדבר מנשוא המחלוקת שהוזכרו לעיל, באשה שידעה מהמומים לפני שנישאה, ובאומר איני זן ואיני מפרנס, ששם הדעות שקולות יותר, ולכן שם מספק אי אפשר לדונה ולהחשיבה כמורדת, ומשום כך יחוייב הבעל בכתובה ותוספתה.

תנאים נוספים לשינוי מקום מגורים

פד. היה מקום לומר לכאורה, כי דינו של השו"ע שיכול הבעל לשנות את מקום הדירה מעיר לעיר באותה ארץ, נאמר רק בתחילת הנישואין, אבל לא אחר שקבעו את דירתם, ואז לא יוכל כבר לתעתע בה ולשנות את מקום מגוריה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פה. בשו"ע נפסק כי הבעל יכול לדרוש לעבור דירה עקב טענות פריצות, ולכאורה מזה משמע כי לאחר שכבר דרים בדירה אינו יכול להוציאה סתם כך, אלא רק מטעם פריצות וכיוצא בזה.

פו. בשאלה זו על דברי השו"ע כבר עמד בכנה"ג בשם שארית יאודה, וביאר את חידושו של השו"ע בשתי דרכים. לדרך הראשונה החידוש הוא שמטעם פריצות יכול להוציאה אפילו מנוה היפה לנוה הרעה, ולפי דרך זו נלמד מכאן שבעלמא אי אפשר להוציא מנוה היפה לנוה הרעה אפילו באותה עיר.

פז. דרכו השניה היא לומר שעיקר החידוש הוא סוף דברי השו"ע שמטעם פריצות יכול להוציאה אפילו אם המדור הוא שלה, ולדרך זו יוכח מכאן שאין הבעל יכול להוציא את אשתו ממדור שהוא שלה, אפילו בתוך אותה עיר.

פח. בכנה"ג שם נקט לעיקר את הדרך הראשונה, וכך כתב גם בספרו דינא דחיי.

פט. אם כן אדרבה משמע מדברי הפוסקים הנ"ל שהבעל יכול להוציאה ממקום מקום באותה העיר, אפילו אם כבר קבעו את דירתם, ודלא כפי שכתבנו.

צ. בשו"ת שואל ומשיב דן במפורש בנידון זה, וחלק על דעת דיין אחד, ופסק שגם לאחר שקבעו מקומם בעיר אחת, רשאי הבעל לכפותה לעבור לעיר אחרת.

צא. אמנם הטעם זאת השואל ומשיב רק כאשר הבעל טוען טענה שיש בה סיבה הגיונית לרצונו למעבר לעיר אחרת בגלל שינוי אויר או בשל דברים החסרים בעיר בה הם התגוררו, ומשום שבדבר שיש בו צער הגוף לא מהני מחילתו כשהסכים לעבור לעיר אחרת.

צב. השואל ומשיב מביא כי בדברי הנודע ביהודה מבואר כי אין סברא לומר שכיון שהם כבר קבעו מדורם בבית חמיו וגרו שם, שוב אין ביכולתו לשנות ולכפות את האשה כדעת הדיין שהביא השו"מ. אלא יכולתו של איש לכוף את אשתו במעבר דירה, הוא אף אם כבר גרו במקום מסויים במשך זמן.

צג. לדעת הב"ח מה שכתב הירושלמי דאין הבעל כופה את האשה לצאת ליהודה, היינו כאשר נתעכב בגליל ודר שם אחר הנישואין, ולאחר זמן רוצה לחזור ולהתיישב ביהודה, בזה אין כופין אותה, כי תולים שביטל את תנאו הראשון. מה שאין כן אם רוצה תיכף אחר הנישואין לילך ליהודה, כופין אותה, כי מסתמא לא היה דעתו אלא שתלך אחריו, אף שנשאה במקומה.

צד. על פי זה נקט הב"ח כי רבינו מאיר והרמב"ם לא נחלקו, וכי מה שכתב הרמב"ם שכופין אותה לילך לארצו, אף שנשאה בארצה, היינו כשרצונו לילך לארצו תיכף לאחר הנישואין, ובזה גם רבינו מאיר מודה.

צה. יתכן לומר כי לדעת הב"ח הוא הדין כאשר הבעל רוצה לצאת מעיר לעיר באותה הארץ, שפסק השו"ע שיכול הוא לכופה, היינו דווקא אם מייד לאחר הנישואין רוצה לצאת לעיר אחרת, ואז דורש את מה שמגיע לו מבחינה הלכתית לדעת השו"ע, אולם אם התיישב וגר עם אשתו לאחר הנישואין בעיר אחת, נמצא כי ויתר על זכותו להוציאה מעיר לעיר, ולפי זה כאשר לאחר זמן ירצה להוציאה מעיר לעיר, לא יוכל לכפותה.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

צו. אמנם הפוסקים דחו את דברי הב"ח בזה, כמבואר בחלקת מחוקק ובבית שמואל, ולא קיבלו את תירוצו של הב"ח בישוב דברי רבינו מאיר עם דברי הרמב"ם, אלא נקטו כי אין חילוק בין תביעת הבעל מיד אחר הנישואין, לזכותו כעבור זמן. ומעתה לדינא גם בתביעת הבעל לעבור מעיר לעיר באותה ארץ, נראה כי לדינא אין מקום לחלק בדבר, וכפי שפסקו הנודע ביהודה והשואל ומשיב.

צז. עוד יש לדון אם זכותו של האיש לעבור עם אשתו למקום אחר מעיר לעיר באותה הארץ לדעת השו"ע, היא זכות מוחלטת, ואין הוא נדרש כלל לנמק ולהטעים זאת, או שמא הוא חייב לטעון ולנמק בטעם מסתבר את רצונו במעבר זה.

צח. בשו"ת מהר"ם גלאנטי מצינו שרשאי האיש לכופה ללא טעם (והובא בספר משפטי שמואל לדו"ז הגאון רבי שמואל ברוך ורנר זצ"ל אב"ד ת"א).

צט. מנגד מצינו בספר מחנה אפרים שחולק על הר"ם גלאנטי, וסובר שללא טעם מבורר, לא יכול בעל לכוף את אשתו לצאת אפילו מעיר לעיר באותה הארץ. ובסוף התשובה חתם על כך גם בעל המשנה למלך.

ק. כך גם משמע מדברי השואל ומשיב בתוך דבריו הנ"ל, כי פשוט שבלא נימוק וטעם לא יוכל מי מהצדדים לכוף את רעהו לעבור לעיר אחרת.

קא. הגרש"ש קרליץ זצ"ל בספרו "עטרת שלמה" כתב אף הוא בברור כדעת המחנה אפרים המל"מ הנ"ב והשו"מ.

קב. יש מקום לומר שגם מהר"ם גלאנטי שלכאורה חלק עליהם, אין כונתו אלא לומר שאין צורך בחוסר פרנסה (אשר הוא מתיר אף לעבור לארץ אחרת לדעת התרוה"ד) כדי לנמק מעבר מעיר לעיר, אבל מודה הוא שצריך הסבר וסיבה למה לעבור, ולא בשופטני עסקינן שעוברים סתם כך, בלי שום טעם.

קג. כדברים האלו מצינו בספר אוצר הפוסקים בשם באר מים חיים (להר"ש ויטאל) בתשובת הר"ם קוריאל, ובשם הר"מ פארדו בכפי אהרן (להר"א עזריאל) שכיון שלא עסקינן בשופטני, ודאי אם חפץ לעזוב מעיר לעיר, בסתמא אנו סומכין עליו ואין צריך להטעים ולנמק מעשיו, ויתכן שזו גם כוונת מהר"ם גלאנטי וכמו שנתבאר.

קד. אך למעשה נראה כי דין זה תלוי בנסיבות הענין, וכאמור לא יתכן שבעל יוכל לשנות מקום מגורים ללא סיבה, אלא סתם משום שהחליט לעשות כך, ולכן במקרה דנן בו ברור כי עזיבתו את הבית הייתה מטעמים אחרים, ולא בשל סיבה ספציפית בענין המגורים, ככהאי גוונא אינו יכול לחייבה לבא אחריו לדעת רוב הפוסקים, כפי שנתבאר.

קה. הריב"ש יסד שכל הנידון מתי יכול האיש לכוף את אשתו ללכת אחריו, הוא רק כאשר הוא רוצה לעבור ולקבוע דירתו במקום מסוים, אבל ודאי שאינו יכול לדרוש שתלך אחריו ממקום למקום, עד אשר יחליט היכן לגור.

קו. וכתבו החלקת מחוקק והבית שמואל כי אף על פי שנחלקו הריב"ש שם ותרומת הדשן האם האיש יכול לכוף את אשתו ללכת למקום אחר מסיבת חסרון פרנסה (והובאה המחלוקת ברמ"א בסי' עה סעי' א), מכל מקום בדין זה של הריב"ש שללכת אחריו ממקום למקום בלי יעד מגורים מוגדר, ודאי אינו יכול

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לכופה, כולי עלמא מודים. וכל הנידון במשנה ובסוגיא הוא בתביעת הבעל או האשה למעבר למקום מוגדר וקבוע.

קז. על פי זה יש מקום לומר כי בנידון דנן בו הבעל אינו החלטי, ואינו יציב ברצונו ובהחלטותיו, ומשנה דעתו מיום ליום, וישנו חשש סביר וגבוה על פי התנהגותו בעבר, שהוא יחזור בו שוב ושוב מפעם לפעם, הרי נראה כי בכהאי גוונא אינו יכול לשנות את מקומה של האשה, בבחינת "מדחי אל דחי", כדוגמת מקרה הריב"ש שציטטנו.

קח. עוד יש להוסיף כי כשם שאין מוציאים מנוה הרעה לנוה היפה, הרי גם במקרה דנן בו מקום המגורים הנוכחי הוא מקום מוסדר ומתאים לצדדים ולילדה אשר יש לה צרכים מיוחדים, ואם כן צודקת האישה בסירובה לעקור ממקום המגורים הנוכחי. וכפי שהבאנו לעיל מדברי הכנה"ג כי אפילו באותה העיר לא יוכל הבעל להוציא את אשתו מנוה היפה לנוה הרעה.

קט. על כן למעשה נפסק בנידון דנא כי אם הבעל חפץ לגרש את אשתו, עליו לשלם לה את מלוא כתובתה, וכל זאת לפי הסכמתה של האשה של האשה להתגרש.

נפסק

א. תביעת הגירושין נדחית.

ב. האשה הביעה את הסכמתה להתגרש אם ישלם הבעל את מלוא כתובתה בסך 180,000 ₪.

הרב שניאור פרדס – ראב"ד